BISERICA ORTHODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTĂ PERIODICĂ ECLESIASTICĂ

Anul al VIII-lea, No. 7.

IULIE.

TABELA MATERIEĬ

BUCURESCI

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICESCI
Strada Principatele-Unite No. 34.

1884.

ANUL VIII. BUCUREȘTI, IULIŬ 1884. No. 7.

BISERICA ORTHODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTĂ PERIODICĂ ECLESIASTICĂ

APARE O DATĂ PE LUNĂ

„Predică Cuvêntul"
II. Tim. IV. 2.

Misteriul Penitenței.

(Urmare, vedĭ Nr. 5, anul VIII-lea, p. 335).

Ce se cere dela cel ce se apropie de misteriul Penitenței.

Pentru ca cel ce se apropie de misteriul Penitențeĭ să pótă primi în realitate ertarea pěcatelor, dupre învĕțĕtura bisericeĭ Orthodoxă (Confes. Orth. post. 1, resp. la intreb. 112 și 113; catich. pelar. de peniten.) să cer dela el următórele condițiunĭ:

1. Să cere frângerea inimeĭ pentru pěcate. Acésta este necesară chiar dupě esența penitențeĭ: cine în adevěr să căesce de pěcatele sale, acela nu póte să nu recunóscă tóte greutățile și păgubitórele lor urmărĭ; nu póte să nu simtă vinovăția sa înaintea luĭ D-ḑeŭ, — nevrednicia sa; nu póte să nu se întristeză cu inima și să nu se zdrobiască,—și acolo, unde nu este adevĕrată frângere de inimă pentru pěcate, nu este adevĕrata penitență, ci numaĭ o simplă (formă) exteriŏră. Pentru acésta însușĭ D-ḑeŭ, în Vechiul Testament, chiemând pe ómenĭ la penitență, a cerut dela eĭ ca condițiune esențială zdrobirea inimeĭ pentru pěcate: *întórceți-vě către mine din tótă inima, cu post și plângere și cu tânguire, și vě rumpeți inimile vóstre, iar nu chainele vóstre, și vě întórceți la Domnul D-ḑeul vostru* (Ioil II, 12, 13; cfr. Ps. L. 19).

De asemenea şi în Noul Testament, Mântuitorul Christos, voind a ni da un adevĕrat esemplu de penitenţă, ni presintă în parabolele despre fiul desfrînat şi despre vameş, o aspră judecată asupra lor înşiĭ şi o mare zdrobire de inimă pentru pĕcatele ce ei le-aŭ comis; cel întâiŭ când, s'a întors la părintele seŭ şi a ḑis: *Părinte, greşitam la cer şi înaintea ta; şi numaĭ sunt vrednic a mĕ numi fiul teŭ, fă-mĕ ca pre unul din argaţiĭ tĕĭ* (Luc. XV, 18.19), iar cel al doilea, când a stat în templu cu cea mai mare umilinţă şi frângere de inimă: *Iară vameşul de departe stând, nu vrea, nicĭ ochiĭ sĕĭ la cer sĕ 'ĭ rădice; ci 'şĭ bătea peptul seŭ ḑicênd: D-ḑeule, milostiv fiĭ mie pĕcătosuluĭ* (Luc. XVIII, 13). Sânţiĭ părinţĭ şi dascalĭ aĭ Bisericeĭ într'o voce aŭ recunoscut zdrobirea inimeĭ pentru pĕcate, de cea maĭ esenţială şi neapărată însuşire a penitenţeĭ.

„Voĭ, fraţilor prea iubiţĭ, a scris S-tul Ciprian,... căindu-vĕ şi zdrobindu-vĕ inima reamintiţi-vĕ pĕcatele vóstre; recunósceţi-vĕ marea vinovăţie a consciinţeĭ voastre, deschideţi-vĕ ochiĭ inimeĭ ca sĕ vĕ înţelegeţĭ crimele... Cu cât noĭ maĭ mult am greşit, cu atâta maĭ mult suntem datorĭ să plângem“ (1)

„Dacă plângerea luĭ Petru, ḑicea S-tul Chrisostom ascultătorilor sĕĭ, a şters (desrădăcinat) un pĕcat aşa de mare, apoĭ cum să nu se ştérgă şi pĕcatul teŭ dacă veĭ plânge? Căcĭ a se depărta (nega) dela Domnul seŭ, nu era o crimă mică, ci mare şi fórte însemnată, şi cu tóte acestea lacrimele aŭ expiat pĕcatul. Plângĭ decĭ şi tu pĕcatele tale, numaĭ plânge-le,

(1) De lapsis cap. XXXV, in Patrolog. curs. compl. T. IV, p. 492.

nu aşa simplu şi numaĭ pentru ochiĭ ómenilor, ci cu amar, cum a plâns Petru; varsă şiróe de lacrimĭ din cea maĭ profundă adâncime a sufletuluĭ, ca domnul să se îndure asuprăţĭ şi să 'ţĭ erte pĕcatul" (1).

Sântul Grigorie Theologul esclama, „cine va da capuluĭ meŭ, saŭ pleopelor ce curg isvor, ca cu torente de lacrimĭ să 'mĭ cureţe orĭ-ce întinăciune, plângêndu'mĭ pĕcatele cum se cuvine? Căcĭ pentru morţĭ şi pentru sufletele intunecate, cea maĭ bună doctorie sunt lacrimile, cenuşa ferbinte şi penitenţa (sacul) nepericulósă pe pămênt" (2).

„Penitenţiĭ — învaţă S-tul şi Marele Vasilie — datoresc a plânge cu amar şi incontinuŭ a exprima din adâncul inimeĭ tot aceia ce este propriŭ penitenţeĭ" (3). „Penitenţa cere ca omul maĭ întêiŭ să plângă în sine şi să 'şĭ zdrobiască inima, după aceea să dea esemple bune altora, şi în fine să 'şĭ manifesteze la arătare chipul penitenţeĭ" (4).

Ce se atinge de însuşirile zdrobireĭ inimeĭ pentru pĕcate, apoĭ trebue a observa ca ea să provie nu numaĭ din frica pedepselor pentru pĕcat, nu numaĭ din representarea îngenere a unor urmărĭ păgubitóre pentru noĭ în viaţa de acum şi în cea viitóre, ci cu deosebire din dragostea cătrĕ D-ḑeŭ, pe a căruia voe noĭ am înlăturat'o cu totul din consciinţă, când am supărat cu pĕcatele pe cel maĭ mare Binefăcĕtor şi

(1). Hom. despre penitenţa III, n. 13, in T. II (cătrc poporul antiochian) pag. 320—321. S. Peterburg 1850.

(2) Versurile despre sine însuşi, in Oper. S-ţilor părinţĭ, IV. 291.

(3) Principiĭ morale, I, cap. 3, ibid. VII, 306.

(4) Comentar. la cap. XV din Isaia; ibid. VI. 422.

Tată al nostru, când ne-am arătat nemulțemitorí către El ne-am făcut nedemnĭ de Dânsul (1).

Intristare de felul întêiŭ fără cea de a doua ar fi numaĭ o întristare servilă, iar nu fiască, intristare propriŭ pentru noĭ înșine, iar nu dupĕ *D-ḑeŭ*; și de și ar putea, ca urmare a friceĭ de D-ḑeŭ, să se facĕ pentru noĭ început de înțelepciune, adică un început de întórcere dela pĕcat la virtute, dar încă nu ar fi perfectă și în totul mântuitóre de suflet (2). Numaĭ felul de intristare de pe urmă, ca *intristare dupĕ D-ḑeŭ, conlucră la o stabilă penitență spre mântuire* (2 Cor. VII, 10); numaĭ dragostea cătrĕ D-ḑeŭ care insuflețesce pe pĕcătosul ce 'șĭ plânge pĕcatele sale, trage la sine deplina buna-voință a luĭ D-ḑeu și ertarea pĕcatelor (Luc. VII, 48; 1 Petr. IV. 8 (3).

2. Să cere ferma hotărîre dinainte spre așĭ îndrepta viața. Acésta e o urmare neapărată a zdrobireĭ inimeĭ pentru pĕcate, așa că a se căi de ele dupre cum se cuvine fără a-șĭ zdrobi inima nu numaĭ de frica

(1) Când greșeșcĭ, plângĭ și oftéḑă, nu pentru că aĭ să fiĭ pedepsit, fiind-că acésta nu însémnă nimic, ci pentru că aĭ atacat pe stăpânul teŭ, care este atât de blând, pe cât te iubesce, pe cât se îngrijesce de mântuirea ta, încât și pe Fiul seŭ l'a dat pentru tine. Iată despre ce trebue să plângĭ tu și să oftezĭ, și încă să plîngĭ ne încetat. Căcĭ in acésta stă mântuirea (Chrisostom in 2 Cor. Homil. IV, pag. 120. Marc. IV,43.)

(2) „Ille timor nondum castus præsentiam (Domini) et poenam timet... Non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi, sed timet ne mittatur in gehennam. Bonus est et iste timor, utilis est" (August. enarr. in Ps. CXXVII, n. 8). „ Opus est ergo ut intretimor primo per quem veniat charitas. Timor medicamentum, charitas, sanitas". (August. in epist. Johan. tract. IX, n. 4).

(3) Precum focul căḑênd asupra materieĭ, de ordinar consumă totul, așia și focul dragosteĭ, orĭ unde cade consumă și curăță totul... Unde este dragostea, acolo tóte pĕcatele sunt sterse" (Chrisostom in 2 Tim Homil. VII, n. 3).

pedepselor, ci şi din dragostea către D-ḑeŭ, şi tot-o-dată fără a simţí în sine o sinceră dorinţă şi hotărîre de a'şĭ îndrepta modul de viaţă, este intotul cu neputinţă. Acéstă dorinţă şi hotărîre, şi în cuvêntul luĭ D-ḑeŭ să cere neaparat, de la cel ce se căesce. Predicătorul penitenţeĭ Ioan inainte mergătorul, *vĕḑênd pre mulţĭ din fariseĭ şi saducheĭ vinind către botezul luĭ le-a ḑis : puĭ de viperĭ, cine v'a arătat vóuè să fugiţĭ de urgia cea viitóre ? Decĭ faceţĭ fructe demne de penitenţă.* (Math. III. 7 şi 8). Sântul apostol Petru în discursul seŭ către Iudeĭ a ḑis : *pocăiţi-ve şi ve întórceţĭ ca să se ştérgă pĕcatele vóstre* (Act. III. 19) Ângeruluĭ Bisericeĭ din Efes—în Apocalips—i-a fost ordonat să ḑică : *aduţĭ aminte de unde aĭ căḑut, şi te pocăeşce, şi fă faptele cele dintêiŭ ; iar de nu, vin la tine curînd, şi voiu mişca sfeşnicul teŭ din locul seu, de nu te veĭ pocăi* (II. 5). Acest adevĕr fu predicat şi de dascăliĭ Bisericeĭ. Spre esemplu :

S-tul Vasile cel Mare scrie : „Nu acela îşĭ mărturisesce pĕcatele sale, care a ḑis : că am greşit, şi în urmă remâne în pĕcat ; ci acela, care dupre cuvintele psalmuluĭ, a înlăturat pĕcatul şi l-a urât (Ps. L 3.) Ce folos aduce bolnavuluĭ ingrijirea mediculuĭ când cel ce sufere de bólă să ţine încă tare de aceea ce o provócă ? Aşa nu este nicĭ un folos din ertarea nedreptăţilor celuea ce face încă nedreptate, nicĭ din cererea de ertare a aceluĭ desfrănat, care continuă a vieţui în desfrănare. . . . . Prea-înţeleptul Econom al vieţeĭ nóstre voesce, ca cel ce a trăit în pĕcate, şi în urmă a făgăduit a se intórce la viaţa bună (sănătósă) să sfârşască cu trecutul, şi după pĕcatele comise să facă óre-care început, ca cum s'ar fi înoit

înviaţă prin penitenţă ([1]), „Celor ce se căesc nu este de ajuns numaĭ depărtarea dela pĕcate, ci li trebue şi fructe demne de penitenţă“ ([2]).

Idem—S-tul Amvrosie; „ Cel ceface penitenţă, acela nu numaĭ datoresce a'şĭ spăla păcatele cu lacrimile sale, ci încă şi aşĭ acoperi greşalele de maĭ nainte cu cele maĭ bune fapte, pentru ca pĕcatul să nu i-se maĭ înpute“ ([3]),

3. Să cere credinţa în Is. Chs. şi speranţa în misericordia Luĭ. Căcĭ *de acesta toţĭ profeţiĭ mărturicesc, că va primi ertare de pĕcate în numele luĭ, tot cel ce va crede intru dênsul* (Act. x. 43), *şi nu este nicĭ un nume altul sub cer dat ómenilor întru care trebue să ne mântuim noĭ* (IV, 12). El singur ne-a impăcat cu D-deŭ prin mórtea sa cea de cruce (Rom. V. 1, 2 : VIII, 24 şi 25); El este vecĭnicul şi primul nostru preot, *pentru aceea şi a mântui desevêrşit póte pre ceĭ ce vin prin El la D-deŭ, pururea fiind viŭ ca să se róge pentru dênşiĭ* (Ebr. VII. 25). Prin urmare, fára credinţă în Christor Mântuitorul şi speranţa în El, orĭ şi cât ar fi de profundă zdrobirea inimeĭ pentru pĕcate şi fermă hotărîrea de ani îndrepta viaţa, noĭ nicĭ odată nú ne am învrednici a primi dela D-deŭ ertarea pĕcatelor.

4. Să cere Mărturisirea orală a pĕcatelor înaintea preotuluĭ ([4]). Necesitatea mărturisireĭ se invederéză

([1]) Coment. la Is. I, ver. 14. in oper. s-lor par. VI. 58, 59.

([2]). Princ. mor. 1. cap. 4. ibid. VII. 361.

([3]). „... Sed etiam emendatioribus factis operire et tegere delicta superiora, ut non ei imputetur peccatum“ (De poenit. II, 5, n. 35).

([4]. Trebue a observa, că de şi în biserica antică esista dòuă felurĭ de merturisirĭ: Publică, care se săvârşea înaintea întregeĭ Bisericĭ, şi privată—înaintea unuĭ preot; dar şi la cel I chip de marturisire pe

de sine prin aceea, că în misteriul penitenţeĭ, preotul trebue să deslege saŭ să erte pĕcatele, dar pentru casă deslege óre-care pĕcate, trebue ca maĭ întêiŭ să le scie. Şi fiind-că însuşĭ Domnul a dăruit păstorilor bisericeĭ puterea divină—a lega şi a deslega (Ioan XX, 22, 23), şi fără îndoială nu cu scop ca eĭ să lege şi să deslege după vre o nesocotită arbitraritate, ci din contră, pentru ca să erte anume pĕcatele acelora, ale cărora pot fi ertate, judecând după caință şi după gradul pĕcatelor lor, dar să nu erte pe a acelora care nu sunt demnĭ de ertare, după necăința saŭ greutatea crimelor lor ; apoĭ mărturisirea pĕcatelor inaintea păstorilor Bisericeĭ în misteriul penitenţeĭ, necesarminte presupusă de puterea dată lor de D-ḑeŭ—a lega şi a deslega, cu drept cuvênt trebue a o socoti de instituţiune divină.

In Biserică tot-déuna a fost şi s'a observat acéstă instituţiune. S-tul *Irineŭ* istorisesce, cum óre-care femeĭ, atrase în eresie şi impietate, de către gnosticĭ, la reîntórcerea lor în Biserică, s'aŭ mărturisit (Ἐξωμολογήσαντο) şi pĕcatele şi erorile, iar altele, nevoind ase supune acesteĭ cercărĭ aŭ căḑut în desperare(1).

Tertulian se alarmează contra acelora, care din o ruşine fără temeiŭ nu voiaŭ a'şĭ mărturisi pĕcatele, şi observă, că cine-va póte a se ascunde de ómenĭ, dar nu şi de D-ḑeŭ, că este maĭ bine a fi deslegat

care îl ascultaŭ toţi crestiniĭ, dreptul de a erta saŭ a nu erta pĕcatele celor ce se caiau aparţinea numaĭ păstorilor, ca şi la cel din urmă. Prin urmare şi într'un caz şi în altul esenţa misteriului penitenţei a rĕmas neatinsă. —Cu trecerea timpuluĭ Biserica după condescendenţa sa de mumă către fiiĭ sĕĭ, a schimbat chipul de mărturisire publica (înprivătŭ), fără ca să schimbe câtu-şi de puţin prin aceia misteriul în sine.

(1) Adv. Haer 1, 6, n. 3; 13, n. 5, 7.

la arătare, de cât osândit în ascuns, şi că ceï ce nu 'şï mărturisesc pĕcatele să perd chiar aşa, cum se perde bolnavul, care din causa ruşineï nu'şï descoperă bóla sa mediculuï, care l'ar putea vindeca ([1]).

Sântul Ciprian sĕ plânge într'un loc asupra unor preoţï ce aŭ îndrăsnit a primi la Sânta Masă pe nisce ómenï, care căḑuse în óre care crime grele, şi pe care nu le aŭ mărturisit, nicï saŭ căit de ele ([2]); într'un alt loc laudă sinceritatea şi franşitatea cu care mulţï dintre credincioşï s'aŭ desfăşurat consciinţa înaintea preoţilor, li-aŭ arĕtat ranele lor spirituale şi aŭ cerut mântuitórea doctorie ([3]); în al 3 loc rógă pe creştinï a 'şï mărturisi pĕcatele în viaţa de acum pănă când este cu putinţă a primi ertarea de ele de la preot ([4]). —Tot aşa de lămurit a vorbit despre mărturisirea pĕcatelor în seculul III şi *Origen*.—La el, spre esemplu citim : „Este încă ertarea pĕcatelor de şi grea şi cu anevoe, prin penitenţă, când pĕcătosul 'şï spală greşeala cu lacrămï (Ps. VI, 7), şi lacrămile luï i-se fac pâne ḑiua şi nóptea (Ps XIII, 4), şi când el nu se ruşinéză a'şï descoperi pĕcatele înaintea preotuluï Domnuluï şi a cere de la el vindecare“ ([5]). Saŭ : „Daca noï am greşit trebue a zice: *Fără de legea mea am cunoscut, şi pĕcatul meŭ n'am acoperit,* zisam : *mărturişivoiŭ asupra mea fără de legea mea Domnuluï*“ (Ps. XXXI, 5).

([1]). De poenit, cap. X; cfr. c. III.
([2]). Epist. X.
([3]). De lapsis c. XXVIII.
([4]) Ibid. c. XXIX.
([5]). In Lev. hom. XVII.

Dacă facem acésta şi ne descoperim pĕcatele, nu numaĭ luĭ D-ḑeŭ, ci şi acelora care pot a vindeca ranele şi păcatele nóstre, apoĭ ne ştergem pĕcatele prin acela care ḑice : *Iată am sters ca un nor fără-de-legile tale şi ca o cęaţă pĕcatele tale*" (Ps., XLIV, 22) (1).

Invĕţătura espusă maĭ sus s'a predicat şi în seculul al IV-lea de S-ţiĭ; Vasilie şi Atanasie cel Mare, Ambrosie (2), Iacob al Nisibieĭ (3) şi Grigorie Nisu. — Acest din urmă zice penitentuluĭ: „Varsă înnaintea mea lacrămĭ amare şi multe, ca şi eŭ să unesc lacrimile mele cu ale tale ; de compătimitor şi asociat în supărările tale ea pe preot, ca pe un părinte......... Preotul aşa de mult 'şĭ frânge inima de pĕcatele aceluia pe care după credinţă îl are de fiiŭ, cum s'a întristat Iacob când a vĕḑut haina luĭ Josif. —Pentru acésta, tu datorescĭ a te sprijini maĭ mult, în cel ce te-a născut dupre D-ḑeŭ (spiritualminte) de cât în cel ce te-a născut dupre corp.

Arată'ĭ fără sfială cele ascunse ale tale; arată'ĭ secretele spirituluĭ, cum arăţĭ şi mediculuĭ ranele ascunse ; el se va ocupa şi de sănătatea ta" (4). Ne găsind necesar a maĭ cita şi mărturiile altor scriitor maĭ din urmă, relative la acest adevĕr (5), observăm

(1). Ibid; cfr. în genes. Homil. XVII. n. 3, 9; In Ps. XXXVII. Homil. II, n. 6.

(2). Evidentissime Domini prædicatione mandatum est, etiam gravissimi criminis reis, si ex toto corde et manifesta confessione peccati pœnitentiam gerant, sacramenti cœlestis refundendam gratiam (de pœnit. 11, 3 H).

(3). Serm, de pœnit. VII. c. 224.

(4) Homil. în eos, qui alios acerbius judicant. în Opp. T. 11, pag. 137 Morel.

(5). Chrisostom de cruc, et latr. homil. II, n. 3; în Hebr. hom. IX. n. 4. 5; Teodor. Heracl. în Ps. CVI, 23; Inocent. Epist. addecent. c. VII; Nil. lib. III, Epist. 33; Grigorie cel Mare, în 1 Reg. lib. V, c. 4. n. 55.

numaĭ că cea maĭ neîndoibilă confirmare aluĭ nĭ-o presintă canónele tutulor sinodelor locale și ecumenice, care hotărăsc împrejurările mărturisireĭ, chipul, timpul, locul etc.—Așa canonul al II-lea al sinoduluĭ de Laodiceia sună : „Pe ceĭ ce cad în diferite greșelĭ și care perzistă în rugăciune, mărturisire și penitență, și de la faptele rele se abștin cu totul, după ce li saŭ dat timp de penitență dupre mĕsura greșeleĭ, pentru misericordia și bunătatea luĭ D-ḑeŭ, întrodu'ĭ în comunitate" [1] (primesce-ĭ la cuminicătură).—In canonul 102 al sinoduluĭ din Trula citim : „Ceĭ ce aŭ primit puterea de la D-ḑeŭ a deslega și a lega, trebue să observe natura pĕcatuluĭ și predispunerea celuĭ ce a greșit, de a se întórce, și așa a întrebuința doctoria potrivită suferinduluĭ pentru ca nu ne-observând mĕsurile într'un cas și în altul să păgubescĭ de mântuire pe suferind,"

† Silvestru B. Piteștén**u**.

---

(1). Vezi de assemenea canónele 2, 5 și 7, de Ancira, can. 3 de Neocesarea, can. 17 sinod 1 Nicean. canon 84 al Mareluĭ Vasile.

MITROPOLITUL GRIGORIE ȚAMBLAC.

VIAȚA ŞI OPERILE SALE.

(Urmare, vedĭ No. 6, anul VIII-lea, pag. 410).

5. Țamblac, părăsind Mitropolia Litveĭ, s'a retras în Serbia.

Din causa Mitropolieĭ de la Litva, Țamblac s'a făcut urît și la Moscua și la Patriarchia de Constantinopole. Polonia și Litva, catolice, încă 'l urau ca inamic al papismuluĭ. Alexandru cel Bun, Domnul Moldoveĭ, era amic și în bune relațiunĭ și cu Polonia și cu Litva și cu Moscua și cu curtea bizantină și cu Patriarchia icumenică de la Constantinopole. Se înțelege dar că tóte aceste locurĭ nu presentaŭ asil sigur de retragere pentru fugariul Mitropolit al Litveĭ. Nu puté el óre să se retragă în patria sa la Târnov de unde era originar? Negreșit că nu. Bulgaria perduse independența sa și politică și bisericéscă, cădênd sub dominațiunea Turcilor încă de la finele véculuĭ 14-lea, când capitala Tărnov a fost arsă și derĕmată; cel din urmă patriarch bulgăresc Euthimie, carele cunoșté pe Țamblac, fusese destituit și trimis în exil, unde a și murit; éră Patriarchia bulgăréscă se desființase și biserica aceea se administra de Mitropolițĭ grecĭ, trimișĭ de Patriarchia de la Constantinopole. Se înțelege decĭ, că Țamblac nu puté găsi nicĭ acolo asilul dorit. Luĭ nu'ĭ remăsese alt loc de scăpare, decât în Serbia, carea pe atuncĭ păstra încă o parte din independența sa politică și bisericéscă; ea avea încă domnitoriĭ seĭ numițĭ despoțĭ, deși sub suzeranitatea turcéscă;

avea și mitropolia sa autocefală, neatârnată de Patriarchie, Acolo dar s'a îndreptat Țamblac, spre a găsi asylul sěŭ dorit.

Dovada la acésta o găsim chiar în scrierile luĭ Țamblac. Din panegiricul făcut de Țamblac, Sănteĭ Paraskeveĭ, se vede că acest cuvênt l'a rostit el în Belgradul Serbieĭ, unde se aflaŭ móștele Sănteĭ. La finele cuvêntuluĭ Țamblac adresându-se către Despotul Serbieĭ Georgie, carele era present, laudă cucernicia luĭ și cere rugăciunile eĭ asupra luĭ și a țěreĭ, numindu'l «Domnul nostru Georgie» (1). Din istorie se scie că acest Despot sěrbesc Georgie saŭ Iurie Brancoviciĭ a domnit între aniĭ 1427—1457 (Голубинск. истор. правоелавн. Церкв. Болгар. Сербск. Молдовлахеи, p. 441). Așa dar, cel puțin pe la începutul Domnieĭ luĭ Georgie și aprópe de mórté luĭ Alexandru cel Bun, Grigorie Țamblac petrecé în Serbia.

O altă dovadă despre petrecerea luĭ Țamblac în Serbia este «Istoria despre țarul sěrbesc Stefan Deceanul», scrisă de Grigorie Țamblac, unde el se numesce pe sine igumen al Mănăstireĭ sěrbescĭ «Deciana». Mănăstirea acésta esistă și astădĭ, și după spusa pré sfințituluĭ Michail Mitropolitul Serbieĭ, ea se află în Serbia vechie, aprópe de Prizren și aparține la Mitropolia Ipeculuĭ. Despre Mănăstirea acésta se face mențiune și în viața sĕntuluĭ Nicodim al Tismeneĭ. Ea se numesce în acéstă carte: «Visoca Deciana», că în ea se află móștele Sfântuluĭ Stefan, craiul Sěrbieĭ, și ctitorul Mănăstireĭ, că acea Mănăstire nu este departe de Novi-bazar, aĭ căruĭ locuitorĭ merg în toțĭ aniĭ acolo la închinarea Săntelor móște (Viața prea cuvios. Nicodim p. 78, Bucurescĭ 1883).

Așa dar Grigorie Țamblac în Serbia a fost simpatic priimit pentru învěțătura și cuviosia luĭ și pus egumen la una din cele maĭ însemnate Mănăstirĭ ale Serbieĭ. In acea Mănăstire, în préjma patrieĭ sale Tărnovuluĭ, credem noĭ că

1) Noĭ vom reproduce, maĭ jos întreg fragmentul acesta al luĭ Grig. Țamblac din panegiricul Sânteĭ Paraskeveĭ.

a scris Țamblac panegiricul seŭ luĭ Eutimie, ultimul Patriarch al Tărnovuluĭ.

Este de însemnat, că pe când tóte cuvintele luĭ Țamblac, rostite de eĭ ca Mitropolit al Litveĭ, pórtă titlu de Grigorie Episcopul, orĭ Archiepiscopul Rusieĭ, tóte produsele luĭ literare din periodul vieţiĭ luĭ după Mitropolie, pórtă în titlu numaĭ epitetele de monach, presbiter, orĭ egumen. Acésta ne dă a înţelege, că trépta de Archiepiscop şi Mitropolit pe eĭ îl desgustase fórte, încât nicĭ voia să amintéscă de dênsa, mulţumindu-se cu treptele şi demnităţile bisericescĭ subordinate.

Pe la aniĭ 1419—20, pe când credem că Țamblac s'a retras în Serbia, acolo domnea Despotul Stefan pronumit Decianul (1389—1427). Țamblac a fost bine-primit de acest Despot al Serbieĭ şi pus de el egumen la Mănăstirea cea zidită de dênsul, pronumită Deciana, în Serbia vechie. Din biografia acestuĭ Despot scrisă de Țamblac în calitatea sa de egumen al Mănăstireĭ Deciana se vede că Țamblac a fost present la ìmmormântarea luĭ în Belgrad în anul 1427. Cu ocasia acésta Patriarchul sĕrbesc Nicon, carele venise de la reşedinţa sa în Belgrad, precum şi Voevodul oştirilor (Georgie succesorul luĭ Stefan) aŭ însărcinat pe Țamblac să scrie biografia reposatuluĭ Despot. Țamblac după trecere de 4 anĭ a împlinit acéstă însărcinare, făcênd o biografie destul de întinsă a rĕposatuluĭ Domnitor sărbesc.

Marea afecţiune ce arată Țamblac către persóna reposatuluĭ Despot — subjectul scrieriĭ sale — laudele ce face el virtuţilor acestuĭ Domnitor, ca creştin eminent, ca vitéz mare, ca om politic şi ca diplomat abil stimat la tóte curţile Domnitorilor megieşĭ, arată că Țamblac îşĭ împlinesce şi o datorie de conştiinţă către reposatul, ca la un protector şi bine-făcĕtor al seŭ.

Să ne oprim puţin la acéstă biografie saŭ panegiric al luĭ Stefan Despotul, făcut de Țamblac. Noĭ ne servim cu biografia luĭ Stefan, după cum o găsim în vieţile Sănţilor, scrise de Muraviev pe luna luĭ Octombrie, unde sunt puse

viețile maĭ multor sănțĭ sĕrbescĭ, între carĭ și «Viața săntuluĭ dreptuluĭ Stefan, noul despot al Sĕrbilor.» Muraviev s'a servit cu un manuscript sĕrbesc, numit «Serbliac, saŭ viețile Sănților sĕrbescĭ», scris în vécul XVI (vedĭ acéstă biográfie la Muraviev: Viețele sănților rușĭ, iberĭ și sĕrbĭ. Luna Octombrie p. 222—274).

«Muraviev începe așa viața săntuluĭ Stefan Despotuĭ:» Scriitorul contimporan al viețeĭ Despotuluĭ Stefan, tot este încă pătruns de scărbă pentru perderea acestuĭ mare bărbat al Bisericeĭ și al țereĭ sĕrbescĭ.» El îl asémănă cu Moise, carele a condus pe Israil 40 de anĭ prin pustie (Și Stefan aŭ domnit aprópe 40 de anĭ). Il pune apoĭ în paralel și cu alțĭ bărbațĭ marĭ și sfințĭ din istoria biblică a vechĭuluĭ Testament, precum: Iisus Navi, profetul Samuil, împĕratul David, ințeleptul Solomon, profetul Daniil, carele a proslăvit pe împĕratul Kyr al Vavilonuluĭ. Dela lauda luĭ Stefan, Țamblac trece la lauda țĕreĭ și a poporuluĭ Serbieĭ. Inalță acéstă țară maĭ presus decât tóte altele pentru temperatura cea bună a aeruluĭ și pentru înbelșugarea rodurilor pământuluĭ eĭ; o asémănă cu raĭul pămĕntesc, eară pe rîul Istru saŭ Dunărea, ce curge pe lângă Sĕrbia, 'l asémănă cu rîul Fison, pe care Biblia îl arată că curgé din raĭŭ, laudă și rîul Sava, ca pre cel maĭ însemnat rîŭ din câte curg în Dunăre. Despre poporul sĕrbesc el se esprimă așa: «Să nu găndéscă cine-va că eŭ, lăudând cele neînsuflețite, voĭŭ tăçea despre ultima și cea maĭ bună creatură a luĭ Dumnezeŭ — despre om. Bună este țara, carea cresce spicul grâuluĭ și produce treĭ-decĭ, șése-decĭ și o sută, dar maĭ bună este ea prin fiiĭ seĭ. Bărbătoșĭ sunt eĭ maĭ mult decât toțĭ, ceea ce decât tóte este maĭ de cinste în om, după disa ințeleptuluĭ Solomon, dar și pentru tot serviciul sigurĭ; orĭ unde ar fi chemațĭ, sunt grabnicĭ la ascultare și rețințĭ la grăire, unde este ceva contrariŭ, dar sunt grabnicĭ la rĕspuns orĭ cuĭ îĭ întrébă și înarmațĭ și în drépta și în stânga, după graĭul apostolesc (2. Cor. VI. 7.) Cu curăția tupéscă și cu săngele cel luminat covĕrșesc pe tóte semințiele; pe lângă aceea sunt milostivĭ

și iubitorĭ de prietenĭ. Dacă vre-unul ajunge în sărăcie, alțiĭ îndeplinesc cele trebuincióse luĭ din averea lor; oricuĭ cere eĭ sunt gată a servi, nu numaĭ cu dare, ci cu o îndoită misericordie, cum dice Solomon: «cel ce cinstesce pe sĕrac face milă cu el» (Pilde XIV. 31). Chipul traiuluĭ lor în tótă țara este ast-fel, cum învață Biserica luĭ Dumnezeŭ, éră nu ca la alte popóre, care calcă așezemintele eĭ, ci din tĕnăra vĕrstă, dela mare până la mic, toțĭ sunt învĕțațĭ de două orĭ pe zĭ a cerceta templurile luĭ Dumnezeŭ. Stima lor către părințĭ este atâta de mare, că nicĭ un fiŭ, chiar în casa luĭ, nu îndrăsnesce a gusta hrana împreună cu tatăl, ci ca un servitor prestă la masa luĭ; și acésta se póte vedé nu numaĭ între ceĭ bogațĭ, ci și între ómeniĭ ceĭ maĭ grosolanĭ, și în ultima sărăcie. Nicĭ o dată nu s. aude ca cine-va să fie scărbit pe tată saŭ pe mamă, ci întru Christos împlinesc eĭ tóte comandamentele, unul pe altul fac maĭ mare cu cinstea, și uréză pe fie-carele, numindu'l Domn, cu capul descoperit... Éră maĭ vĕrtos, și maĭ pe sus de tóte virtuțile pre care le proslăvesce Apostolul, covĕrșește dragostea în poporul sĕrbesc.» După acésta Țamblac descrie și laudă viața ascetică din Mănăstirile și sichastriele Serbieĭ: aceste descrierĭ arată în autor pe omul, carele a vĕzut și cunoscut multe țĕrĭ și popóre, cu moravurĭ și deprinderĭ maĭ puțin lăudabile decât ale Sĕrbilor, contimporaniĭ luĭ.

După acéstă caracteristică generală a Serbieĭ și a Sĕrbilor scriitorul arată originea luĭ Stefan, numind pre toțĭ predecesoriĭ luĭ, începênd de la Vulcan, întĕiul Kral saŭ rege al Serbieĭ, până la Knézul Lazar, carele împreună cu soția sa Milița aŭ născut pe Despotul Stefan. Lazar în bătălia de la Cosova, cădênd în mânile Turcilor, fu luat rob de Baiazet împreună cu tóte căpeteniele sĕrbescĭ, și decapitat în anul 1389 Iunie 15, di în care se serbéză până astă-dĭ în Serbia martiriul acestuĭ domnitor-eroŭ. Móștele luĭ s... adus în Serbia și pus în mănăstirea Ravenița pe care o zidise Lazar în domnia sa, unde se păstréză ele și astă-dĭ. Serbia dupe bătălia de la Cosova a devenit tributară Tur-

cilor, éră Stefan, fiul luĭ Lazar, a fost pus de Baĭazet pe tronul umilit al Serbieĭ.

In anul 1395 mișcatu-s'a puternicul Baĭazet cu tóte puterile luĭ asupra Ungro-Vlachilor, și a trcut Dunărea, ca să se bată cu slăvitul voevod Ion Mircea. Mult sânge s'a vĕrsat atuncĭ din amêndouĕ părțile. Cu Sultanul era dintre domnitoriĭ creștinĭ Cral Marco al Bosnieĭ și puternicul Constantin (?), cariĭ aŭ perit acolo; împreună cŭ dênșiĭ era și Knézul Stefan al Serbieĭ, care se lupta în polcurile autocratuluĭ Orientuluĭ. Vorbește apoĭ despre bătalia de la Nicopole între Baĭazet și monarchiĭ Europeĭ, cariĭ făcuse o nouĕ cruciată contra Turcilor. Stefan s'a luptat împreună cu Baĭazet contra luĭ Timur. La întórcerea sa de la acest rezboĭu trecênd prin Constantinopole, fu bine priĭmit de împĕratul Ioan, carele cârmuĭa imperiul în locul luĭ Manuil, carele se dusese la Roma să céră ajutor contra Turcilor. Impĕratul bizantin a onorat pe Stefan cu titlul de «Despot» și l'a încoronat cu diademă. Profitând de timpul de pace Stefan zidesce în Belgrad Mitropolia Serbieĭ cu templul Adormireĭ Maĭceĭ Domnuluĭ și o înzestréză cu pămênturĭ și cu sate; éră în apropierea eĭ, în grădină zidesce o biscrică în onórea Sânților-Treĭ-Ierarchĭ, pentru a servi de cimitiriŭ Archiereilor sĕrbescĭ; maĭ zidesce o bolniță pentru străinĭ cu biserică în onórea Sântuluĭ Nicolaiŭ. In anul 1407 a început a zidi el în loc retras și pustiŭ ales anume de el între munțĭ, o mănăstire mare în numele Sânteĭ Treimĭ. La zidirea eĭ s'a făcut marĭ cheltuelĭ, aducêndu-se meșterĭ strĕinĭ din Orient; acolo a adunat el pe ceĭ maĭ bunĭ monachĭ, atât din Serbia, cât și de la Muntele Athos, și le-a făcut viață kinovicéscă, și curênd acéstă lavră, prin dărniciile luĭ Stefan, a ajuns să covêrșéscă în bună cuviință pe vechele lavre sărbescĭ greceșĭĭ de la muntele Athos.

Ea era împodobită cu aur, cu marmoră și mosaic. In ea Despotul Stefan ș'a pregătit și cimitiriŭ pentru astrucarea resturilor sale pămêntescĭ. Mănăstirea acésta s'a sfințit în Dumineca Cincĭzecimeĭ, când se serbéză Sfânta Treime, și

la acéstă solemnitate aŭ participat Patriarchul sĕrbesc Kiril, cu tot sinodul archiereilor sĕrbescĭ, cu egumeniĭ şi presviteriĭ, în asistența Despotuluĭ şi a întreguluĭ singlit al nobilimeĭ.

Acésta este mănăstirea Deciana, în care, precum am vĕḑut maĭ sus, până astăḑĭ se păstréḑă móştele Sântuluĭ Stefan Decianul, ctitorul eĭ. Noĭ am dat detaliurile acestea despre mănăstirea sĕrbéscă Deciana, pentru ca să se vaḑă de ce mare considerație s'a bucurat Țamblac n Serbia la Despotul Stefan, încât a fost pus egumen la cea maĭ mare, maĭ frumósă şi maĭ însemnată lavră a Serbieĭ. Póte că el a fost acolo cel întêiŭ egumen dupe sfințirea Lavreĭ acesteĭa.

Continuând maĭ departe biografia luĭ Stefan, Țamblac spune, că în luptele urmate între treĭ frațĭ sultanĭ pentru successiune la tron după mórtea luĭ Baĭazet, Stefan a luat partitul luĭ Musa; că acesta alungat de Soleiman, s'a refugĭat în Valachia şi după îndemnul luĭ Mircea a rĕdicat armele contra frateluĭ sĕŭ. Soleiman s'a aliat cu Greciĭ contra luĭ Musa, éră acesta cu Serbiĭ. Bătălia acésta sub zidurile Constantinopoleĭ, pe carele Musa voĭa a'l cuceri, a fost defavorabilă luĭ Musa, carele a scăpat cu fuga; de asemenea şi aliatuĭ săŭ Ştefan a scăpat numaĭ prin o particulară favóre a împĕratuluĭ grecesc Manuil, carele l'a condus cu corăbiele sale până la gurele Dunăreĭ, în țara Valachieĭ, unde a fost primit cu cinste de slăvitul voevod Mircea carele de mult doré a se îndulci de vederea fețeĭ luĭ. Voevodul 'ĭ-a dat caĭ şi socĭ de drum, ca fără primejdie să se pótă întórce la hotarăle sale, şi însuşĭ Mircea l'a petrecut prin tótă provincia sa până la oraşul Holubețĭ (Голубець). Musa, persecutat de Soliman a fugit în Serbia la Despotul Stefan. Continuă apoĭ descrierea răsbóĭelor între pretendențiĭ tronuluĭ turcesc Soleiman, Musa şi Mahomet până la mórtea luĭ Musa. Despotul Stefan susține când pe unul când pe altul. Stefan a fost căsătorit cu Angelina nepóta împĕratuluĭ Manuil. El suferé de podagră. Temêndu-se de mórte el încă trăind 'şĭ la numit de successor pe ginerile sĕŭ Georgie, carele ca căpetenie a armateĭ sêrbe luase par-

te în diferite bătăliĭ, ca ajutoriŭ oștirilor turcescĭ. In aniĭ din urmă Despotul Stefan a maĭ avut două rĕsbóĭe, unul în contra Sultanuluĭ Amurat, carele, bănuind pe Despotul că este aliat cu Unguriĭ, a venit asupra luĭ cu óste, și altul contra Bosnieĭ, și în amêndouă aceste rĕsbóĭe a fost învingĕtoriŭ. In fine el a murit la 19 Iulie, anul 1427. «Ce țipete p'ângĕtóre nu s'aŭ audit atuncĭ! esclamă Țamblac; lacrimĭ de sânge curgéŭ din ochiĭ tuturor, și disperațĭ de mâhnirea cea mare se prosternaŭ la pămênt; toțĭ îl plângéŭ nu numaĭ ca pe un părinte, dar ca pre un părinte ĭubit». El fu înmormêntat în mănăstirea Víŭ-făcĕtóreĭ Treimĭ (Deciana), unde el îșĭ destinase locul. «Éră noĭ, încheĭe Țamblac, și nevrênd, și măcar că era peste puterile nóstre, am primit de la pré-sântul Patriarch al țĕrilor sĕrbescĭ și al litoraluluĭ măreĭ, Domnul Nicon, carele venise atuncĭ în Belgrad și de la Voivodul oștirilor, și de la ceĭ-lalțĭ aleșĭ, însărcinarĕa de a scrie viața acestuĭ sfânt Despot; dar atuncĭ din causa timpuluĭ nefavorabil am amênat acésta. După trecere de 4 anĭ de la reposarea luĭ, însușĭ el, fericitul, mi s'a arătat în vedenia Domnuluĭ și m'a amenințat cu pedépsă pentru neascultare, poruncindu mĭ a 'mĭ împlini făduința; de aceĭa de și credém imposibil, însă m'am sârguit a o desemna... Dacă alțiĭ maĭ cunoscĕtorĭ de faptele luĭ, și carĭ aŭ convieţuit împreună cu dênsul, fiind maĭ limbuțĭ și maĭ agerĭ la minte, vor face de asemine acéstă lucrare, întru adevĕr bine va fi. Éră dacă până astă-dĭ nimenea nu s'a îngrijit de acésta, apoĭ fie primită acéstă defectuósă și prost scrisă, pentru împlinirea porunceĭ. Decĭ noĭ, ajungênd la liman și recreându-ne de mâhnicĭune să esclamăm către dânsul: bucură-te bunule împlinitor al poruncilor celor dumnezeeștĭ; bucură-te cel ce aĭ fost luminat împodobit cu stăpânirea cea pămêntéscă bucură-te Davidul nostru în sfaturile cele înțelepte; bucură-te noule Solomon întru înțelepcĭune; bucură-te taĭnicul cel negrăit al milostenieĭ; bucură-te drépta cea pururea deschisă a darurilor celor marĭ; bucură-te înfrumusețetorul palatelor celor dumnedeeștĭ; bucură-te cel ce-țĭ aĭ im

propriat tot ce este ales în omenire; bucură-te cel ce totd'auna de departe aĭ prevĕḑut cele dumneḑeeștĭ; bucură-te Despotule Stefane, podóba domnitorilor. Slavă celuĭ ce te a dat pe tine spre laudă creștinilor în generațiunile cele viitóre.»

Observăm că adênca smerenie a monachuluĭ Grigorie, carele nu se puté decide a descrie viața mareluĭ bărbat al Serbieĭ, nu 'ĭ-a permis a aminti nimica despre relațiunile sale personale și protecțiunea de care el s'a bucurat sub domnia luĭ Stefan, Despot al Serbieĭ.

Din acéstă operă a luĭ Țamblac, se vede că el a rĕmas încă în Serbia 4 anĭ după mórtea luĭ Stefan, și anume sub domnia luĭ George Brancovicĭ, successorul luĭ Stefan Din acéstă periódă maĭ avem încă o operă a luĭ Țamblac, anume panegiricul luĭ la serbarea Sânteĭ Parascheveĭ, ale căreĭa móște se aflaŭ atuncĭ în catedrala de la Belgrad. Să reproducem aicĭ o parte din acest panegiric pentru interesul istoric ce el represintă. Dar maĭ întêiŭ trebue să dăm óre-carĭ noțiunĭ despre viața Sânteĭ Parascheveĭ, ale căreĭa móște se află în România anume în Iașĭ, aduse acolo de Vasile-Vodă din Constantinopole în anul 1641, și depuse în mănăstirea cea nouĕ a sfinților Treĭ-Ierarchĭ. Viața sânteĭ Paraschive s'a scris de Euthimie, cel din urmă Patriarch al Tărnovuluĭ bulgăresc (1).

In Minologiele rusescĭ, numite «Четьи Минеи,» care în românesce sunt traduse sub numirea de «Viețele Sânților» se pune la începutul viețeĭ sânteĭ Parascheveĭ acéstă notiță pe margine: «scrisă de Euthimie, episcopul Tărnovuluĭ» (Luna Octomb. 14 f. 71). Dar Muraviev, în *viețele sânților rusesștĭ, iberĭ și slavĭ*, adunate și publicate de dênsul cu vre-o 20 anĭ în urmă, descriind viața Sânteĭ Paraschiveĭ, spune că Euthimie a scris numaĭ partea din viața eĭ, care

(1) Euthimie a trăit pe la finele véculuĭ XIV-lea. A fost cel din urmă patriarch al Bulgarieĭ. După ce Turciĭ aŭ ocupat Bulgaria și Tărnovul, capitala eĭ, aŭ prefăcut biserica patriarchală în geamie; pe Euthimie l'a esilat, schimbându-ĭ locul esiliuluĭ prin diferite localitățĭ ale Macedonieĭ, unde a și murit. Viața luĭ Euthimie o a scris Grigorie Țamblac. Noĭ, cu altă ocasiune, vom da noțiunĭ maĭ amărunte asupra acestuĭ însemnat bărbat și asupra scrierilor luĭ.

se sfârşeşte cu strămutarea móştelor sântei de la Epivat la Tărnov; éră restul este scris de Grigorie Ţamblac, fostul Mitropolit al Rusiei.

După opinia scriitorilor bisericesci, sânta Parascheva ar fi trăit pe la începutul véculuĭ al II-lea. S'a născut dintr'o familie nobilă şi cucernică, în satul Epivat din Tracia, aprópe de oraşul Silivria. S'a educat în casa părintéscă. Era fórte cucernică şi sentimentală încă din copilărie, încât da săracilor chiar hainele şi p« dób·:le ce ĭ le făcéŭ părinţiĭ ei, pentru care ea de multe ori a fost dojenită şi certată. După mórtea părinţilor (alţiĭ dic că încă trăind eĭ) Parascheva se ascunse într'o pustietate, unde consacră tótă viaţa sa contemplaţiuneĭ religióse. Ea avé şi un frate, carele de asemene s'a călugărit, şi apoĭ pentru virtuţile luĭ fu rîdicat la trépta de episcop. Parascheva a călătorit şi pe la locurile sânte, şi pe la Constantinopole, capitala imperiuluĭ, unde a visitat tóte bisericile. S'a înturnat în locul sĕŭ natal, Epivatul unde 'şi-a aşezat locuinţa lângă biserica sânţilor Apostoli, şi a petrecut până la mórte într'un loc necunoscut. După ce móştele eĭ s'aŭ proslăvit, ele aŭ fost scóse din mormêntul primitiv şi strămutate în biserica sânţilor Apostoli. Când cruciaţiĭ s'aŭ făcut stăpâniĭ imperiuluĭ bizantin, éră Ion Asan era rege'e Românilor şi al Bulgarilor, Épivatul, unde se afla móştele Sânteĭ Parascheveĭ, se afla sub dominaţiunea Francilor (Latinilor). Regele Asan a cerut móştele sânteĭ de la Frânci şi dobândind cererea sa le-a adus şi le-a aşăzat în Tărnov capitala regatuluĭ sĕŭ. Aici se sfârşeşte scrierea luĭ Eutimie despre sânta Parascheva.

Continuând istoricul móştelor sânteĭ Parascheveĭ, Ţamblac în panegiricul sĕŭ de la Belgrad, ne dă încă următórele noţiuni istorice despre ele: «Aŭ trecut încă mulţi ani de prosperitate a statuluĭ Bulgar, când de odată s'a rădicat o furtună înfricoşată de la un împĕrat barbar asupra slaviteĭ cetăţi Târnovul. Sultanul Baiazet a incurs în ţara bulgăréscă, a acoperit'o ca pe un cuib de pasăre, cu mâna sa cea puternică, dar apropiindu-se de cetatea capitală, s'a oprit pe un timp confusiat de tĕria eĭ; căci din tóte păr-

ţile era îngrădită cu prăpăstiĭ de munţĭ şi înconjurată cu ziduri înalte, éră înlăuntru întărită cu cinstitele móşte ale plăcuţilor luĭ Dumnedeŭ. Se clătea barbarul necutezând a se apropia de acéstă tărie, înaintea căreia s'ar fi sfărâmat puterea luĭ, dar precum óre-când s'a poruncit luĭ Moise de Domnul întru mânia sa asupra luĭ Israil: «nu te ruga pentru ómeniĭ aceştia» şi prooroculuĭ Ieremia: «eşĭ din cetatea acésta, căcĭ rugăcĭunea ta, ca un părete de aramă o îngrădeşte despre mânia mea,» aşa şi aicĭ, dacă n'ar fi fost păcatele ómenilor, nicĭ o dată nu s'ar fi săvêrşit aceea, despre care amar 'mĭ este mie a povesti. Sciŭ, dice Ţamblac, că dacă aş descrie dragosteĭ vóstre cu de amĕnuntul ceea ce s'a întêmplat atuncĭ, v'aş întórce la tristeţă şi lacrămĭ, dar pentru solemnitatea dileĭ voiŭ tăcea, de şi ar fi putut fi de folos povestirea, şi mĕ voiŭ atinge în cuvêntul meŭ numaĭ de cuviósa.

«Când tóte cele ce eraŭ slăvite în cetatea cea supusă de pretutindenea se aducéŭ înaintea feţeĭ cuceritoruluĭ, aduse aŭ fost şi cinstitele móşte, disbrăcate de podóbele cele preţióse şi învălite în nisce trenţe sărăcescĭ. Le-a cerut şi dobândit de la Sultanul, — stăpânitorul Moldo-Vlachieĭ (1), carele domnea peste oraşele de la Dunăre şi a dus la sine acéstă comóră, dar nu pe timp îndelungat. In curênd regele Ungarieĭ, Sigismund trecênd Dunărea, a cuprins ţéra Valachieĭ, şi s'a aşedat în Nicopole cu oştile Francilor. Stăpânitorul otoman Baĭazet lăsând asediul Bizanţuluĭ, s'a întors asupra acestor noĭ duşmanĭ, şi o straşnică luptă a Apusuluĭ cu Rĕsăritul a clocotit pe câmpiele Nicopoleĭ. Multe miĭ de Francĭ aŭ perit în valurile Dunăriĭ. Victoria a încununat pe Ismaeliteni, şi îngâmfatul Duce al lor a intrat în hotarele Valachieĭ. Fără frică 'ĭ a eşit întru întêmpinare Domnitoriul acelor hotare încuragĭaţ prin pa-

(1) La Muraviev, Mircea se numesce „Domn al Moldo-Vlachieĭ.“ Noĭ ne îndoim ca să fi fost aşa în originalul luĭ Ţamblac; căcĭ el în alte ocasiunĭ, tot-d'auna deosebesce amêndouĕ ţĕrile române numindu-le: „Moldo-Vlachia“ pe Moldova, şi „Ungro-Vlachia“ pe Muntenia. Aicĭ ar avé aerul, ca cum amêndouĕ ţerile ar fi fost sub domnia lui Mircea, şi întrunite în numirea de Moldo-Vlachia, adică Moldova şi Valachia.

rola dată pentru pace; dar Mircea într'un mod trădător fu legat şi esilat la Brusa căcĭ nenumĕratele luĭ comorĭ amăgise pe vrăjmaş, şi tótă averea luĭ aŭ luat'o acela în mânile sale.

«S'a întêmplat că cucernica Knéghină a Serbieĭ Angelina văduva sântuluĭ şi pururea pomenítuluĭ Knéz Lazar a visitat pe puternicul stăpânitor al Otomanilor, şi nu singură, ci împreună cu doĭ fiĭ aĭ sĕĭ, cu Despotul Stefan şi cu Vulcan fratele luĭ şi cu Knéghina Eutimia, soţia vitézuluĭ Despot Ugleş. Knéghina sĕrbéscă era împodobită cu tóte virtuţile postnicescĭ, şi pre mulţĭ covârşia cu înţelepcĭunea. Cu îndrăsnélă s'a apropiat ea de Sultanul, carele fu plin de stimă către dênsa, şi a cerut de la dênsul şie, nu órecare cetăţĭ, séŭ pămênturĭ împrejmuitóre — avere de scurtă durată, a căreĭa dulcéţă curênd trece —, ci, în ufleţită de o înaltă dragoste către cuviósa, a cerut şie sântele eĭ móşte. Rîse necredincĭosul de cererea cea cucernică, şi a întrebat'o: «pentru ce nu cerĭ ceva maĭ preţios, în locul unor óse uscate nemişcătóre?» Dar cucernica femee întărind cuvêntul sĕŭ a propus tótă averea sa pentru acéstă comóră. Atuncĭ lăudând osârdia eĭ, căcĭ şi barbariĭ stiméză virtutea, 'ĭ-a învoit ceĭa ce ea dorĭa; éră ea cu dragoste cuprindênd sântele móşte s'a lipit de ele cu buzele şi cu inima şi a vĕrsat lacrimĭ de bucurie. Neavênd la sine o raclă sfinţită, le-a înfăşurat cu aromate şi vestminte aurite, şi cu mare cinste le a strămutat în ţéra sa. Acolo le-a pus în biserica sa casnică, şi precum ea a păstrat trupul cuvióseĭ de mânile barbarilor, nădăjduind a se ferici cu dênsa în împĕrăţia ceriuluĭ, aşa şi Domnul a apărat şi mărit împĕrăţia eĭ cea pămêntéscă.

«Când ţĕrile de prin prejur până în sfârşit s'aŭ dărîmat de barbarĭ, încât pe acolo abĭa se puté găsi biserică şi preoţĭ, acéstă ţéră păzită de Dumnedeŭ, deşi mulţĭ anĭ a fost luptată de vrăjmaşĭ, înfloresce ca o vie îngrĕdită, pentru rugăcĭunile cuvióseĭ; locuitoriĭ eĭ, sub adumbrirea cucernicilor lor craĭ (regĭ) se împodobesc cu cucernicie. Unde încă, în care ţărĭ saŭ cetăţĭ, sunt atâtea lŏcaşurĭ monachi

ceştĭ, unde în tăcere petrec viaţă îngerescă a lor imĭtatoriĭ Serafimilor, carĭ aŭ înaripat privirea lor de la pământ la cer? Unde sunt atâţia episcopĭ şi presviterĭ, şi unde atâta cucernicie în stăpânitorĭ şi stăpâniţĭ? Aŭ nu acolo, unde a bine-voit a repausa cuviósa, când Domnul a luat de la dên-a slava bulgărescă şi 'ĭ-a dăruit slava cea sĕrbéscă; căcĭ aşa a plăcut proniei luĭ!

«Insă ce dar vrednic 'ţĭ voiŭ aduce eŭ ţie, cuviósă? es clamă în fine biograful; căcĭ atuncĭ la timp nu m'am pregătit spre întêmpinarea ta, deşi acum spun ceĭa ce voĭam a spune atuncĭ; éră tu, ca o mumă ĭubitóre, primesce darul meŭ cel de pe urmă ca cum ar fi cel d'întêiŭ, deşi nimica nu póte să fie vrednic de tine. In cés bun aĭ venit tu la noĭ, frumósă mirésă a luĭ Christos, porumbiţă curată, aurită de Duhul sânt, lauda fecĭórelor şi locuitóre a pustieĭ convorbitóre a îngerilor, care aĭ plantat pe pământ raĭul cel intelectual prin virtuţile tale. Fericescu-te pe tine frumuseţa poporuluĭ sĕrbesc, apărătórea şi păzitórea luĭ, cu care se laudă ţariĭ noştri. De câte orĭ stăpâniĭ ceĭ barbarĭ aŭ voit să facă rĕŭ ţĕreĭ tale; şi să facă defăĭmat locul unde zac móştele tale dar tu, ca o archistratigă vitéză, cu puterea cea dată ţie de mirele cel dumnedeesc, cu ruşine aĭ întors feţele lor îndărăpt. Céta împĕrăteselor ţariţelor (1) încungĭură cinstită racla ta, cu cucernicie aducênd ţie darurĭ; căcĭ şi tu eştĭ împĕrătésă (ţariţă), măcar că n'aĭ împĕrăţit pe pământ; éră acum binefacerile tale necontenit curg de la racla ta, prin abundanţa minunilor şi a vindecărilor. O cuviósă Maĭcă Paraskevă, carea vedĭ acum faţă către faţă ceea ce óre când ţi se înfăţişa, ţie ca prin oglindă şi gîcitură, rógă-te pentru împăcĭuirea a tótă lumea şi pentru cucernicul Despotul nostru Domnul Georgie, carele la tine a pus nădejdea sa; apără 'l de rebelĭ, şi pe toţĭ ceĭ ce acum s'aŭ adunat în templul tĕŭ, adumbresce'ĭ cu ocrotirea ta; éră pe începĕtoriĭ turmeĭ ceĭ cuvêntătóre întăresce'ĭ ca să pască turma cea încredinţată lor la păşunile cele

(1) Alusiune la Dómnele şi Domniţele familieĭ Ţarilor Serbieĭ.

duhovnicescĭ, şi să o introducă întru împĕrăţia cea cerésca (1)».

Să estragem acum câte-va noţiunĭ istorce, privitóre la istoria ţĕriĭ nóstre din istoria Sânteĭ Parascheveĭ şi a móştelor eĭ, după cele spuse de Ţamblac în Panegiricul sĕŭ.

1. Maĭ întăiŭ notăm, că panegiricul reprodus, Ţamblac l'a ţinut în Belgradul Serbieĭ, la aniversarea sânteĭ Paraskeveĭ (negreşit 14 Octombre) în presenţa Despotuluĭ Serbieĭ Georgie saŭ Iurie Brancovicĭ, a familieĭ domnitóre şi a poporuluĭ sĕrb al capitaleĭ. Despotul Georgie Brancovicĭ a domnit în Serbia de la 1427 până la 1457. Tot aicĭ Ţamblac ne spune despre sine, că pe când Angelina a adus móştele Sânteĭ în Serbia hărăzite eĭ de Sultanul, Ţamblac era acolo. Acésta se vede din cuvintele luĭ adresate sânteĭ: Căcĭ atuncĭ la timp nu m'am pregătit spre întêmpinarea ta, deşi acum spun ceea ce voĭam a spune atuncĭ.

2. Ţamblac ca contimporan al evenimentelor, vorbind despre Domnul Munteniei Mircea cel Mare carele a domnit de la 1383, până la 1419, ne dă despre dênsul următórele noţiunĭ istorice: a) că el era stăpân deplin (властитель държавствовавшии) preste cetăţile de la Dunăre; b) că el a cerut şi dobêndit de la Sultanul Baĭazet móştele sânteĭ Parascheveĭ şi le a transportat de la Tărnov în Ţéra-muntenéscă, de unde se înţelege că Mircea devenise aliat al Sultanuluĭ. c) Că regele Ungarieĭ Sigismund cu alţĭ aliaţĭ apusenĭ, pornind rĕsboĭŭ asupra luĭ Baĭazet, aŭ ocupat Ţéra-muntenéscă, şi Mircea a fost bănuit ca asociat cu dênşiĭ. d) Că după bătalia de la Nicopole (1396) Turciĭ învingătorĭ aŭ gonit pe duşmaniĭ lor până peste Dunăre, când mulţĭ dintre fugarĭ s'aŭ înecat în acest rîŭ. e) Că Baĭazet mânios, trecênd în Muntenia o a prădat şi devastat. f) Că Mircea credênd în propunerile de pace ale luĭ Baĭazet, a avut curagĭul a eşi întru întîmpinarea luĭ; dar la întêlnire, acela într'un mod trădător l'a legat şi l'a esilat la Brusa.

(1) Acest fragment din cuvêntul luĭ Ţamblac la Belgrad, l'am reprodus dupre cum l'am găsit tradus rusesce din limba vechie sĕrbéscă de Muraviev în viaţa sânteĭ Parascheveĭ luna Octombrie p. 307—312.

g) Că tot ca resbunare la acea ocasie a lûat din Muntenia móștele Sântei Paraschevei, pe care apoi le-a dăruit mai târdiu Knéghinei sêrbesci Angelinei, carea le-a transportat la Belgrad. h) In fine, că Mircea era un Domnitoriu fórte bogat, și tóte «nenumĕratele lui comori» aŭ cădut în mânile vrăjmașului Baiazet.

Asupra acestor noțiunĭ istorice, étă ce avem de observat:

A) Că până la alianța cu Turcii, Mircea era stăpân deplin și neatârnat de nimenĭ peste tótă Muntenia de dincóce de Dunăre (Ungro-Vlachia), peste tóte cetățile de peste Dunăre, cu teritoriele lor; osebit avé o supremație și peste Oltenia, și sĕ pare că și peste Moldova, adică el domnia peste tótă România actuală și țĕrmul drept al Dunărei cu cetățile sale până la Marea Négră, cuprindêndu-se aicĭ și Bugécul tătăresc Acésta se vede din titlurile ce 'și dă Mircea în chrisóvele sale pe la finele véculuĭ 14-lea și începutul celuĭ al 15-lea · Domnitoriŭ al tóteĭ țĕri a Ungro-Vlachieĭ și a laturilor muntene (Запланинским странам) și a amĕndoror laturilor pe tótă Dunărea și până la Marea cea mare (Marea Négră) și al cetății Drăstra (Silistra)». Intr'un chrisov din anul 1406, adaoge încă la titlurile sale pe acel de Domnitor al părților tătăresci, Duce al Amlașuluĭ și Făgărașuluĭ, și Domn al Banatuluĭ Severinuluĭ.» (Vedĭ aceste chrisóve la Venelin «Влахо-болгарскія грамата» pag. 18-22). Insă acelașiu Mircea în gramatele sale din anul 1382 și 1387 se numesce «Domn de sine stăpânitor (самодержавный) a tótă Țara Ungro-Vlachiă.» (Acelașiu p. 9 și 26). De asemenea și alții Domnĭ maĭ dinnainte, precum Vladislav, în anul 1342, de asemenea se numesce numaĭ «Domn a tótă Ungro-Vlachia.» (Acelașiu p. 5). Deși, precum am observat maĭ sus într'o notiță, nu credem ca Mircea să se fi întitulat Domn al «Moldo-Vlachieĭ», precum am reprodus după Muraviev, totuși nu putem a nu recunósce că Mircea pe la finele véculuĭ 14-lea, avé pretențiune de a domni peste tótă România actuală, adică și peste Moldova. Acésta se póte deduce din amestecul luĭ în trebile Moldoveĭ. Despre acésta ne spune pe scurt chiar Letopisețul moldovenesc, când a-

rată, că Domnia luĭ Iuga Vodă s'a sfârșit cu aceea, că «a fost luat la sine de Mircea Domnul Muntenesc». Se înțelege ca și Alexandru cel Bun, successorul luĭ Iuga a fóst pus la Domnie tot de Mircea. (Letop. Mold. t. I. p. 102 Iașĭ 1852) (1). Óre între multele provinciĭ, peste care Mircea se intituléză *stapânitor*, să nu fie vre-una, carea să arate suprematia, saŭ cel puțin pretenția luĭ de suprematie asupra Moldoveĭ? Eŭ afirm că da. Eŭ străvĕd suprematia ce 'șĭ însușesce Mircea asupra Moldoveĭ în espresiunile din titlul sĕŭ: «Господинъ... Запланинскымъ ещеже и татарскым страчамъ», adică: Domn....... al țĕrilor de dincóce de munte și al celor tătărescĭ? Noĭ înțelegem că acestea sunt: afară de Banatul Severinuluĭ (2) pe carele Mircea îl numesce osebit, — partea de la Olt până la Milcov și apoĭ Moldova, care tóte sunt situate pe marginea sud-ostică a Carpaților, tóte sunt *zaplanine* saŭ *peste munte*, *lăngă munte*.

Prin țĕrile saŭ laturile cele tătărescĭ noĭ înțelegem Bugécul și laturea apusană a Măreĭ Negre, unde locuiaŭ Tătariĭ. Asupra acestor din urmă, adică, asupra părților tătărescĭ ale Moldoveĭ, scim că pretențiele Domnilor muntenescĭ asupra stăpânireĭ moldovenescĭ, s'a curmat numaĭ după ce cetățile Kilia și Akkermanul (Cetatea albă) aŭ cădut sub dominațiunea turcéscă.

Cum că espresiunea «Запланинскыя страны»: țĕrile saŭ laturile din partea sudostică a Carpaților, ce eraŭ locuite de Românĭ, se înțelege laturea despre Carpațĭ a Românieĭ actuale, ne putem convinge și de acolo că Mircea afară de Amlaș și Făgăraș, pe care le numesce deosebit nu poseda nimica peste Munțĭ, adică în Transilvania saŭ Ungaria. Urméză dar că prin Запланнискія страны el înțelege provinciele românescĭ în genere, cele situate dincóce de Carpațĭ în România actuală, între care negreșit se póte înțelege și Moldova. Запланина literar însémnă: laturea de peste munte: dar după cum Româniĭ aŭ schilodit limba slavonă, di-

(1) Vedĭ despre acest cas cele ce am dis în „Cronica Romanuluĭ", partea I. p. 69.
(2) Prin Banatul Severinuluĭ înțelegem Oltenia actuală, adică partea dintre Carpațĭ și Olt.

cerea acésta póte avea și înțelesul de: *lângă munte, de munte.* Dicerea «Заппанина» în înțelesul primitiv este o traducere a dicereĭ latine «Transalpina» cu carea scriitoriĭ Ungurĭ numesc téra Românilor de dincóce de Carpațĭ. Dicerile Запланина în Țara-românéscă și «Muntenia», «téra Munteneścă» în Moldova sunt aduse în România de dincóce prin coloniștiĭ românĭ strĕmutațĭ aicĭ din Transilvania în vécurile 13-lea și 14-lea, și aŭ continuat a se întrebuința și aicĭ tot în sensul ce li se dăduse în Transilvania, adică spre a însemna țĕrile saŭ laturile situate la sud-ostul Carpaților. In Țara-românéscă dicerea Запланина orĭ Muntenia, cu timpul s'a perdut înlocuindu-se cu aceea a Ungro-Vlachieĭ. Dar în Moldova ea s'a păstrat numaĭ pentru téra numită *Ungro-Vlachia* saŭ simplu *Valachia.* — Așa dar, când Mircea se numesce Domn al țĕrilor saŭ laturilor de lângă munțiĭ Carpaților, «Запланнынским странамъ» putem întrevedé și pretențiunea ce avé el de a domina și peste Moldova. Acéstă pretențiune de și nu se maĭ vede la Domniĭ Muntenĭ în titlurile lor, eĭ totușĭ a tempore aŭ manifestat pretențiunĭ de stăpânire asupra părțiĭ de lângă Carpațĭ, unde este acum județul Putneĭ și cu munțiĭ Vranceĭ. Certa acésta s'a isprăvit prin pacea încheĭată la începutul véculuĭ 16-lea între Bogdan-Vodă al Moldoveĭ cu Radul-cel-Mare al Munteniei.

B). Țamblac ne maĭ spune, că după bătălia de la Nicopole Turciĭ trecênd în Téra românéscă saŭ Muntenia, aŭ devastat téra și după ce Baĭazet a chemat pe Mircea spre a încheĭa cu el pace, într'un mod sperjur l'a prins l'a legat și trimis în esil la Brusa, și că acésta a făcut'o ademenit de pofta de a se face stăpân pe tesaurile cele marĭ ale luĭ Mircea. Se vede însă, că Mircea, promițênd luĭ Baĭazet alianța sa, fu eliberat din esil și érășĭ reînturnat la tronul seŭ, unde a domnit până la anul 1419, în care timp a făcut alianța cu Turciĭ, asigurând téra și independența eĭ internă, ceea ce maĭ în urma, aprópe cu o sută de anĭ maĭ târdiŭ, a făcut și Bogdan-Vodă pentru asigurarea Moldoveĭ.

In fine încheĭăm aceste observărĭ istorice ale nóstre cu

aceea că toți Domnii cei mari ai Românilor fie Munteni, fie Moldoveni încă din timpurile cele vechi aŭ cercat în deosebite chipuri și la deosebite ocasiuni, a uni țĕrile române întru una spre a face un popor și o țéră, o Românie mare și nedespărțită, care prin forțele sale proprie, fisice și morale, să pótă résista cuceritorilor din afară.

Din cele precedente noi am vĕzut, că Țamblac a rĕmas încă în Serbia 4 ani după mórtea luĭ Stefan Decianul, sub domnia luĭ Georgie Brancovicĭ, adică pênă la anul 1431. Se vede însă că în aniĭ acești din urmă pre dênsul sórta nu l'a favorat în Serbia. El însuși dă a înțelege acésta, când spre a arăta causa ce l'a făcut a întârzia cu scrierea vieței Despotuluĭ Stefan, ḑice că a fost împedecat de *timp nefavorabil*. Se vede, că acel timp nefavorabil l'a silit în fine a părăsi Serbia și-a căuta aĭurea asiluĭ bĕtrânețelor sale. Se vede că calitatea luĭ de strein și posițiunea bună ce ocupa el în Serbia ca egumen al aceleĭ întêiŭ Lavre din Sĕrbia, aŭ nutrit în inimile multora invidia și rivalitatea, încât Țamblac a trebuit să părăséscă, împreună cu postul sĕŭ, și țéra sĕrbéscă. Făcênd socotéla anilor vieței luĭ, dupre date însemnate în urmă, găsim că el la anul 1431 trebuĭa să aĭbă vĕrsta cel mult de 65 de ani, pe calculul că el, la întâia luĭ venire în Moldova în 1401, putea să aĭbă vĕrsta numaĭ de 32—35 anĭ.

Chronicele nóstre și multe notițe istorice ne asigură, că Țamblac, pe la timpurile sinoduluĭ de Florența se afla în Moldova. Ba chĭar scrierile luĭ Țamblac posterióre ne asigură, că el petrecé în Moldova, precum vom vedé îndată. De aceea noi afirmăm fără cea maĭ mică îndoĭală că Țamblac, îndată după ce 'și-a plătit datoria de recunoscință către protectorul sĕŭ. Despotul Stefan, a părăsit Serbia și a venit érăși în Moldova pe la aniĭ 1431—1432.

6. A doua venire a luĭ Țamblac în Moldova.

Vom începe acéstă periódă a vieței luĭ Țamblac, cu documentele istorice care arată petrecerea luĭ în Moldova în

anii din urmă ai vieței sale, și în prima linie chronicarii țěreĭ.

Vornicul Urechiă, descriind Domn'a luĭ Alexandru cel Bun, începe capitolul V-lea: «In anul 6940 (1432) în dilele acestuĭ Alexandru-vodă, s'a făcut săbor mare în Florentina, ca să pótă împreuna biserica reșăritului cu a apusului pentru multă neîngăduință și price pentru capetele legii, la care săbor însușĭ patriarchul de Țarigrad și împeratul Ión Paleologul, cu mulțĭ Episcopĭ și Mitropolițĭ aŭ fost. Si den țéra nóstră încă aŭ fost trimis pe Grigorie Țam blic» ș. c. l.

Miron Costin, rectificând și completând întru cât-va spunerea luĭ Urechiă despre misiunea luĭ Țamblac, arată, că el a fost trimis nu la Florența ci la Constantinopole: «Trimis'a și Alexandru Vodă, cu voĭa țěreĭ, solĭ cu Grigo rie Țamblic. N'aŭ aflat soliĭ luĭ Alexandru Vodă nicĭ pe patriarchul, nicĭ pe împěratul la Țarigrad; ce ĭar se întorcea neisprăvind nimica; nu le a părut a fi cu cale; ce s'aŭ dus la Ochrida; unde găsind pe Episcopul de Ochrida, și dându'șĭ solia la dênsul, căcĭ era trimișĭ pentru învěțătura legiĭ, luat'aŭ de acolo și preoțĭ și cărțĭ sěrbescĭ de tótă orânduĭala bisericeĭ». (Letop. t. I, p. 106).

Să stabilim maĭ întâiŭ adevěrul istoric despre sinodul de Florența, ca să disparā contradicerea ce se pare că ar esista între spunerile chronicarilor Moldovenĭ, cariĭ se pare că n'ar fi sciut, că sinódul de Florența nu s'a ținut sub Alexandru cel Bun, în anul 1432, ci în anul 1438—1439.

Tratările pentru unirea bisericelor, care aŭ provocat sinodul dela Florența, s'aŭ început cu mulțĭ anĭ maĭ înainte, prin trimitere de deputațiunĭ și dintr'o parte și din alta, ca să se pótă înțelege asupra condițiunilor, cu care să se pótă realisa unirea cea atât de dorită maĭ cu sémă de împěratul Constantinopoleĭ Ión Paleologul, carele vedé surparea imperiuluĭ sěŭ de către Turcĭ, și spera prin unirea bisericéscă, a aduce tóte puterile creștine prin Papa în favórea sa și în contra năvălireĭ Turcilor. Tratările acestea cu deosebire s'aŭ activat de la anul 1431, când s'a suit pe

tronul papal Eugeniŭ IV lea, carele era mare favoritor al Unireĭ, şi la carele în acelaş an a sosit o deputaţiune grecéscă de la Constantinopole spre a trata despre unire. Tratările acestea aŭ durat pênă pe la 1437, fiind că nu se putéŭ, între altele, înţelege asupra loculuĭ unde să se ţină sinodul: uniĭ propunéŭ Bazelul, alţiĭ Constantinopolul, alţiĭ Ferara şi în fine Florenţa. Amânarea a maĭ provenit şi din discordiele ce eraŭ chĭar la apus între cler şi papă. (1)

Trebue să presupunem că invitarea de a participa la Sinodul cel pentru unirea Bisericilor, s'a comunicat de timpuriŭ şi Moldoveĭ, negreşit de la Constantinopole maĭ întâiŭ, pe când Alexandru cel Bun era în viaţă, pe la 1431 saŭ 1432, anul morţiĭ luĭ Alexandru. Alexandru cel Bun a consimţit a se trimite o deputaţiune moldovenéscă la Constantinopole spre a se informa acolo cu de-amănuntul despre ţinta viitoruluĭ sinod. In fruntea aceleĭ deputaţiunĭ a fost Ţamblac.

Orĭ cât de laconice sunt spusele chronicarilor Moldoveĭ, pentru noĭ ele sunt preţióse, fiind-că ele ne arată, că pe la finele vieţiĭ luĭ Alexandru cel Bun, Ţamblac era în Moldova şi că el a fost desemnat ca delegat din partea ţĕreĭ după Urechĭă pentru sinodul ce avé să fie la Florenţa; éră după Miron Costin, — pentru a se duce la Constantinopole, spre a trata acolo despre afacerĭ ale legiĭ, adică ale Bisericeĭ.

Noĭ trebue să presupunem, că în curênd a urmat mórtea luĭ Alexandru cel Bun, şi cu ea s'a schimbat şi politica Moldovenilor către imperiul bizantin şi către patriarchia de Constantinopole.

Cu acéstă ocasiune trebue să observăm, că frământările bizantine pentru unirea bisericeĭ ortodoxe cu cea papistă eraŭ rĕŭ privite şi cu neîncredere şi de Românĭ şi de Slaviĭ de sud, pentru care nu vedem figurând la acel sinod delegaţĭ nicĭ din Muntenia, nicĭ de la Ochrida, nicĭ de la orĭcare altă Mitropolie sĕrbéscă. Chĭar biserica Rusieĭ era contra acestor încercărĭ de-uniune, şi Ţarul Moscueĭ a

(1) Vezĭ despre tratările ce aŭ precedat Sinodul de Florenţa: Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung, I. Band. Seite 384—389.

conces a le trimite un delegat în persóna Mitropolituluĭ grec Isidor, numaĭ din causa stăruințelor împĕratuluĭ bizantin, și sub condiție ca delegatul Rusieĭ să nu priméscă nicĭ o schimbare în credința și obiceĭurile orthodoxe (Vedĭ Филаретъ истор. русск. Ц. ч. II.) period. 4. §. 16. pag. 67—70.

Ca să înțelegem maĭ bine resultatul misiuneĭ luĭ Țamblac la Constantinopole, trebue maĭ întâiŭ să ne facem o idee maĭ lămurită despre cele ce se petrecéŭ în Moldova și în biserica eĭ.

Din isotorie se scie, că pe la începutul domnieĭ luĭ Alexandru cel Bun era Mitropolit Iosif carele se și pune cel întâiŭ în lista Mitropoliților Moldoveĭ. Patriarchia de Constantinopole nu voĭa să'l recunóscă și a trimis în Moldova un mitropolit grec de la Constantinopole, pre carele însă țéra nu l'a primit, și a persistat în refusul sĕŭ, până ce patriarchia, prin intervenirĭ diplomatice, a recunoscut pe Mitropolitul ales și pus de țară. După mórtea luĭ Iosif, cam pe la anul 1416, țéra érășĭ a ales un alt mitropolit, pre Macarie; dar Patriarchul de Constantinopole Eutimie n'a voit săĭ recunóscă, negreșit avênd vre un candidat al sĕŭ dintre grecĭ; însă Macarie fu recunoscut de patriarchul successor Iosif. Macarie trebue să fi archipăstorit până pe la anul 1430—31. căcĭ în anul 1429 el se amintesce ca Mitropolit al Moldoveĭ în inscripțiunea grecéscă a unuĭ epitaf făcut de el în Constantinopol în anul 1429 și dat de el în Mitropolia Suceveĭ (1). Acolo se spune că epitaful s'a făcut sub domnia luĭ Alexandru, și că Macarie purta titlul de: «Mitropolit Moldo-Vlachieĭ și al părților de lângă mare.» (2)

---

1) Acéstă notiță istorică despre epitaf am găsit'o într'un Letopiseț bizantin, tradus românesce (f. 323) și scris de Gavriil dascălul în anul 1723. Acest Letopiseț eŭ l'am depus în biblioteca Seminaruluĭ de Hușĭ, când eram rector la acel seminariŭ între aniĭ 1856—1861. Vedĭ și noțiunile istorice despre Biserica Moldoveĭ în opera luĭ Golubinsky: Краткій очеркъ православныхъ Церквей p. 376—77 Moscua 1871.

(2) Se vede că patriarchia de Constantinopole numise de urmaș al luĭ Iosif la Mitropolia Moldoveĭ pe un Antim; dar acesta nefiind priimit în Moldova, el s'a dus la Mănăstire și s'a tuns în monachism; pe urmă însă, rugat de sinod, a revenit la serviciul archieresc, de și acésta este contra canónelor. Despre acest Antim amintesce Ieromonachul Grigorie Mama, carele de la 1446 a fost patriarch al Constan-

Se vede dar, că pe la finele Domnieĭ luĭ Alexandru cel Bun a murit Mitropolitul Macarie. Póte că acéstă vacanță la Mitropolia Moldoveĭ în aceste timpurĭ grele să fi motivat chemarea luĭ Țamblac din Serbia în Moldova, saŭ, dacă el venise din motive personale, venirea luĭ în Moldova a fost fórte aprópe și la timpul oportun. Țiindu-ne strict de spusele chronicaruluĭ Miron Costin, carele dice că Țamblac, cu deputațiunea moldovenéscă a fost trimis la Constantinopole de Alexandru cel Bun, putem afirma că Țamblac a venit în Moldova încă trăind Alexandru, și póte chïar chïemat de dênsul. Alexandru cel Bun cunoscé de mult vredniciile luĭ Țamblac, Vitold marele Duce al Litveĭ, murise de mult, și în locul luĭ domnïa frate seŭ Svitrigailo, prin urmare Alexandru nu avea nicĭ o susceptibilitate politică de înlăturat în privința luĭ Țamblac către un puternic vecin și amic.

Alexandru cu sfatul țĕreĭ a aleș de Mitropolit, succesor al luĭ Macarie pe Grigorie Țamblac, și cu ocasiunea consultărilor preparative pentru viitorul sinod ce se plănuia pentru unirea Bisericilor, l'a trimis la Constantinopole, între altele și spre recunóșterea patriarchieĭ. Cronica moldovenéscă despre resultatul acesteĭ deputațiunĭ spune numaĭ că ea, negăsind acolo nicĭ pe Patriarchul nicĭ pe împĕratul s'a dus la Ochrida și s'a consultat cu archiepiscopul eĭ despre afacerile bisericescĭ, despre care n'a putut trata la Constantinopole. Laconismul chroniceĭ moldovene lasă maĭ multe întrebărĭ nedeslegate. Décă nu era în Constantinopole nicĭ Patriarchul, nicĭ împeratul, nu putéŭ eĭ óre fi asceptațĭ până vor veni? In lipsa lor nu era óre ni-

---

tinopoleĭ. (Vedĭ Golubinscki Истор, правосл Ц Болгарск. Сербск. и Молдовалашской p. 377).

In Letopisețul bizantin de carele am pomenit, sub anul 6937 (1429), vorbind despre Mitropolitul Macarie, și despre epitaful făcut de el, se spune, că acel epitaf avé următórea inscripțiune grecéscă. „Acest sânt și dumnezeesc χγνος (mïel) s'a făcut în *Domnia luĭ Ioan* Alexandru Voevod și a Marineĭ, prea evsevioșiĭ, și a fiuluĭ lor Ilie. prin confăptuirea Présființituluĭ Mitropolit al Moldo-Vlachieĭ și al părților de lângă mare, în anul 6936 (1428).“ Tot-o-dată spune, că epitaful s'a făcut în Constantinopole, și s'a dat în Mitropolia Suceveĭ.

me lăsat ca să gereze afacerile imperiuluĭ şi ale bisericeĭ? Nu eraŭ acolo nicĭ Miniştriĭ împĕrătescĭ, nicĭ sinodul, şi alţĭ demnitarĭ aĭ patriarchieĭ, cărora să'şĭ pótă da solia? Ce motive aŭ făcut pe deputaţiunea moldovénă a întreprinde o lungă călătorie la Ochrida, spre a dobĕndi de acolo resultatul, carele nu l'a putut dobĕndi la Constantinopole?

Uşor se deslégă tóte aceste nedumerirĭ, când ne vom aminti politica bizantină de la Constantinopole atât imperială, cât şi patriarchală, atât din trecut cât şi de pe timpurile, cu care ne ocupăm. Acéstă politică tindea a avea pretutindenea agenţiĭ seĭ în persónele Mitropoliţilor, atât în imperiul bizantin cât şi în tóte ţĕrile ortodoxe. In present, adică în timpurile cu care ne ocupăm, politica bizantină tindea a aduce pe tóte ţĕrile ortodoxe la confăptuire în cestiunea unireĭ religióse cu apusul; căcĭ numaĭ cu acéstă ispravă credeaŭ (bizantiniĭ) că vor scăpa din mâĭnele Turcilor Constantinopolul şi imperiul ce le maĭ rămăsese. Mitropoliţiĭ grecĭ respânditĭ prin tóte ţĕrile ortodoxe se credeaŭ factoriĭ ceĭ maĭ favorabilĭ pentru salvarea imperiuluĭ. Ca să învederăm maĭ mult acéstă politică bizantină, vom cita un cas analog, contimpuran, întâmplat în acelaş timp în o altă ţéră şi biserică orthodoxă, — în Rusia moscovită. In vara anuluĭ 1431 murind Fotie mitropolitul Moscueĭ, inimicul luĭ Ţamblac, Ţarul şi clerul cu senatul rusesc aŭ ales de successor la Mitropolie pe Iona, bărbat renumit pentru cuvioşie, carele în urmă fu numĕrat între sânţiĭ bisericeĭ rusescĭ. Dar tot atuncĭ în Constantinopole s'a numit Mitropolit al Moscueĭ un grec anume Isidor, originar din Tesalonic cunoscut acolo maĭ din nainte ca devotat politiceĭ unioniste a împĕratuluĭ Paleologul, şi carele fusese delegat de împĕratul în acéstă cestiune şi la sinodul de Bazel, carele a precedat celuĭ de la Florenţa şi unde el dobândise amicia papeĭ Eugeniŭ IV-lea. Marele Knéz al Moscueĭ Vasile, din causa înrudiriĭ sale cu curtea bizantină, şi ţinênd sémă de grelele împrejurărĭ ale eĭ, nu s'a opus. Isidor fu primit la Mitropolia Moscueĭ, apoĭ, ducêndu-se la sinodul din Florenţa contra voinţeĭ Marelul Knéz,

fu acolo cel maĭ înfocat apărător al unieĭ şi o a subscris. Prin acésta el ş'a atras atâta ĭubire din partea Papeĭ, încât acesta, după mórtea patriarchuluĭ de Constantinopole Iosif, întêmplată în Florenţa, a propus Grecilor să'l alégă patriarch, ceea ce i s'a refusat. După sinod, întorcêndu-se la Moscua, Isidor contra asceptăriĭ tuturor, a pomenit public în biserică numele Papeĭ, pentru care fu aspru înfruntat de Marele Knéz şi închis în temniţă. Dar scăpând de acolo pe furiş, fugi la Roma unde fu cinstit de Papa, până la mórte. Acesta este ultimul Mitropolit trimis în Rusia de la Constantinopole. Ruşiĭ încă n'aŭ voit a se maĭ conduce de politica bizantină Constantinopolitană, care curênd s'a şi isprăvit cu căderea imperiuluĭ grecesc sub dominaţiunea turcéscă. După fuga luĭ Isidor Mitropolia Moscueĭ fu ocupată de Iona, carele fusese acolo ales de maĭ înainte. Истор. русск. Церк. Филарета t. II. p. 67—72. Устряловъ русск. истор. t. I p. 188, 189).

Tendinţa politiceĭ bizantine, de a se amesteca prin patriarchie în afacerile politice ale ţĕrilor ortodoxe, a silit maĭ întâĭŭ ţĕrile slavice de la sud a se debarasa politicesce de patriarchia de Constantinopole, şi a'şĭ forma bisericĭ autocefale, păstrândŭ numaĭ unitatea dogmatică şi canonică disciplinară cu acea a patriarchieĭ. Acésta o a făcut maĭ întâiŭ statul româno-bulgar de peste Dunăre, apoĭ statul sĕrbesc, şi împreună cu ele, statele române de dincóce de Dunăre, şi în fine Rusia.

Ceea ce se întâmplase în Rusia la vacanţa de Mitropolit, s'a întâmplat şi în Moldova în un cas analog şi care cas se repeţise şi maĭ înainte, precum am vĕḑut. Adică după mórtea Mitropolituluĭ Macarie, ţara a ales de successor al Mitropolituluĭ rĕposat pe Grigorie Ţamblac; éră patriarchia cu curtea bizantină a numit la Mitropolia Suceveĭ pe un grec de aĭ lor. Se înţelege dar, că delegaţiunea moldovenéscă, în fruntea căreĭa era Ţamblac, şi carele încă maĭ din nainte, de când cu Mitropolia Litveĭ, era rĕŭ vĕḑut şi combătut la Constantinopole, întâmpinând resistenţă în recunóşterea alesuluĭ ţĕreĭ, aŭ rupt relaţiele cu patriarchia

Constantinopolitană, şi a reînoit relaţiunile bisericescĭ cu vechea archiepiscopie autocefală a Ochrideĭ, care, representa drepturile primeĭ Justinĭane, fundată de împĕratul Justinian, în anul 541 după Christos, şi căreĭ 'ĭ subordonase bisericesce bisericele din tóte provinciele Dacieĭ, în care intraŭ provinciele actuale din sudul Ungarieĭ, Bosnia, Serbia, Transilvania, Moldova şi Muntenia (1). Ochrida, saŭ după pronunţia grécă, Achrida, pe la jumĕtatea véculuĭ 15-lea era sub stapânirea Serbieĭ; Archiepiscopul era negreşit Nicon, pe carele Ţamblac îl cunoscea, şi de carele amintesce Ţamblac în viaţa Despotuluĭ Stefan, numindu'l patriarch al Serbieĭ. Mitropolia acésta ş'a păstrat autocefalia eĭ încă mult timp, şi după ce Serbia a căḑut sub Turcĭ şi 'şĭ a perdut de istov independenţa sa politică (2). In Ochrida locuĭaŭ Românĭ şi Slavĭ Locuitoriĭ românĭ s'aŭ păstrat acolo până astă-ḑĭ, de şi negreşit în un numĕr maĭ mic decât în vechime; căcĭ mulţĭ din eĭ s'aŭ slavisat şi grecisat. Étă descrierea ce face acesteĭ politiĭ un călĕtor rus, carele pe la anul 1840 a visitat acele locurĭ: «Achrida se află pe ţĕrmul nord-ostic al lacului Achrida, aşeḑată pe două înalte délurĭ ţermurale şi pe clinele lor; ea are o posiţiune frumósă şi pitoréscă, dar lăuntrul eĭ, nicĭ de cum nu corespunde esterioruluĭ eĭ. Inăuntru ea este un orăşel sărac şi noroĭos, de şi nu cu puţinĭ locuitorĭ. Populaţia Achrideĭ în timpul de faţă constă din Bulgarĭ, Valachĭ, Tŭrcĭ, Grecĭ şi Albanezĭ. Majoritatea o compun Bulgariĭ, din care a treia parte a trecut la mahometism. Locuitoriĭ în total sunt ca la 9,000. Vechea catedrală archiepiscopală — sânta Sofia este prefăcută de Turcĭ în geamie». (Golubinski, opera citată p. 144, 145).

Judecând după spusele chronicelor moldovene, şi după faptele posterióre pe tărêmul bisericesc, putem decide că resultatul consfătuirilor de la Ochrida aŭ fost: 1.) neparti-

(1) Prima Justiniană era situată în Albania, şi se numise până atuncĭ Praevalis. — Geschichte der christlichen Kirche. I. Rieks Seite 121 Iahr. 1882.

(2) Veḑĭ la Golubinski, opera citată pag. 106—145, unde se face istoricul acesteĭ Archiepiscopiĭ şi a ierarchilor eĭ cunoscuţĭ în istorie.

ciparea Moldovenilor la sinodul ce se pregătea pentru unirea bisericilor; 2.) Recunóşterea supremaţieĭ Archiepiscopieĭ de Ochrida de către Biserica Moldoveĭ; 3.) Recunóşterea Mitropolituluĭ Grigorie Ţamblac de către Archiepiscopul de Ochrida; 4.) Cererea şi dobêndirea de acolo de preoţĭ şi cărţĭ pentru tóte orênduelile bisericescĭ în limba sêrbéscă, care era comună şi bisericeĭ Moldoveĭ. Observăm aicĭ că preoţiĭ aduşĭ de Ţamblac de la Ochrida aŭ trebuit să fie românĭ învăţaţĭ la cartea sêrbéscă, precum era şi Ţamblac; căcĭ dacă eĭ n'ar fi sciut romănesce cum ar fi putut să se înţelégă cu poporul, pe carele avea să'l păstorécă duchovnicesce?

De atuncĭ datéză ruptura bisericeĭ Moldoveĭ cu patriarchia de Constantinopole, pe care evenimentele următóre cu sinodul de Florenţa şi cu căderea imperiuluĭ bizantin, aŭ cimentat'o tot maĭ mult, şi cu încetul aŭ pregătit şi format autocefalia bisericeĭ Moldoveĭ, şi a întregeĭ Românii. Acéstă ruptură, în relaţiunile esterióre a durat două vécurĭ, pênă la timpurile luĭ Vasilie Lupul. Principele Dimitrie Cantemir, luând de causă a rumpereĭ relaţiunilor spirituale ale Moldoveĭ cu patriarchia de Constantinopole, uniunea cu Biserica Romeĭ la sinodul de Florenţa, primită de patriarchul de Constantinopole, aduce ca dovadă epistola Patriarchuluĭ Parthenie al Constantinopoleĭ către Vasilie Vodă, în carea, amintind acéstă causă de desbinare, rógă pe Vodă a curma relaţiunile bisericescĭ cu Ochrida şi a restabili vechile fóste relaţiunĭ cu Biserica cea mare. Reproducem aicĭ însăşĭ scrisórea patriarchuluĭ Parthenie, ca un document, carele afirmă zisele nóstre (1):

«Facem cunoscut şi dăm în scire Măriei Tale, că Biserica Moldavă odinióră a fost supusă Bisericeĭ rĕsărituluĭ ca mameĭ sincere şi bine-voitóre a tuturor creştinilor, şi că Mitropolitul eĭ, ca şi toţĭ ceilalţĭ, priimea binecuvêntarea

(1) Pe timpul luĭ Vasilie Vodă aŭ fost doĭ Patriarchĭ cu numele Parthenie, unul numit „cel bĕtrân" altul „cel tênĕr". Aicĭ se înţelege Parthenie cel bĕtrân, care archipăstoria pe la 1640. Sub el s'a ţinut sinodul din Iaşĭ, la care face alusie şi Cantemir, la finele scrisoreĭ. (Vedĭ ist. biser. Meletie part. II tom. III. p. 167-68).

de la ecumenicul scaun Constantinopolitan. Așa a rěmas acésta câți-va seculĭ (?) pênă în urmă sub împěrăția luĭ Ión Paleologul, pseudopatriarchul Mitrofan a subscris decisiunile conciliuluĭ de la Florența, și prin acésta aŭ adus în suspiciune meritată pe întâiul și ecumenicul scaun al Constantinopoleĭ înaintea tuturor ĭubitorilor de biserica ortodoxă. Dar după turburările acestea, s'aŭ stins îndată și autoriĭ și instrumentele morbuluĭ pestifer, și sânta Biserică a luĭ Dumnezeŭ, ca mirésă imaculată a mĭeluluĭ Sânt, a fost restituită érășĭ în pacea de maĭ 'nainte și în splendórea sa cea vechĭe; și de odată cu acésta a încetat și decăderea sa și tóte suspiciunile adverse. Așa dar ne pare lucru greŭ și necuviincĭos, ca Biserica moldovenéscă, carea a fost tot-déuna unul din membriĭ ceĭ maĭ aleșĭ și maĭ de frunte aĭ bisericeĭ catolice, acum să nu 'șĭ maĭ caute sânțirea Mitropoliților sěĭ la scaunul cel maĭ mare, ci la cel maĭ mic. Drept aceea atât moderațiunea nóstră, cât și întreg Sântul Sinod, rugăm cu tótă umilința pe Măria Ta, ca să binevoescĭ a restitui membru cel maĭ nobil al bisericeĭ, érășĭ scaunuluĭ celuĭ maĭ nobil, și să ordinĭ, ca Mitropolitul Moldo-Vlachieĭ (așa numesc greciĭ Moldova) să 'șĭ céră bine-cuvêntarea, ca și maĭ înainte, de la scaunul nostru ecumenic și patriarchal. De sigur acésta va fi întru lauda luĭ Dumnezeŭ, și onórea mameĭ nóstre a bisericeĭ catolice». Cantemir adaoge, că cu ocasia sinoduluĭ din Iașĭ, din ordinul luĭ Vasilie Vodă s'a făcut și actul pentru legătura spirituală a Bisericeĭ Moldoveĭ cu Patriarchia Constantinopolitană, act, carele apoĭ s'a confirmat și de toțĭ patriarchiĭ, și de patriarchul Ochrideĭ. (Descrierea Moldoveĭ edit. Academ. 1875, Bucurescĭ pag. 159—160).

Să revenim la deputațiunea moldovenéscă de la Ochrida. Țamblac, care maĭ fusese o dată mitropolit în Rusia apusană, n'a avut trebuință de chirotonie, ci numaĭ de o recunóscere a uneĭ Bisericĭ superióre și independente. De aceea el, împlinindu'șĭ misiunea pusă de țară luĭ și delegațiuniĭ ce 'l însoțĭa, s'aŭ re'ntors în țéră, și a administrat Mitropolia Moldoveĭ.

Este adevĕrat că documentele nóstre istorice nu numesc pe Grigorie Ţamblac Mitropolit al Moldoveĭ; dar nu ne arată nicĭ pe alţĭ Mitropoliţĭ din timpul acesta; încât timpul după mórtea Mitropolituluĭ Macarie şi până la Mitropolitul Theoctist, adică în curs de maĭ bine de 20 de anĭ, chronologia Mitropoliţilor noştri represintă o lacună mare.

Spre deslegarea şi a acesteĭ nedumerirĭ ne vin în ajutor scriitoriĭ streinĭ.

Le-Quien, în opera sa Oriens christianus (t. 1, pag. 1252) spune, că încă pe când se urma certa între papa Eugeniŭ cu sinodul de Bazel despre locul unde să se ţie sinodul pentru unirea bisericilor, papa s'a corespuns despre acésta şi cu diferite persóne din ţĕrile ortodoxe, îndemnându'ĭ la unire cu biserica Romeĭ. Din aceste corespondenţe ale papeĭ, Le-Quien amintesce cea cu împĕratul de la Trapezonta, cu Boleslav, Marele Knéz al Litveĭ. şi cea cu Mitropolitul *Grigorie al Moldo-Vlachieĭ.* Observăm maĭ întâiŭ, că sinodul din Bazel s'a început la anul 1431 şi a durat mulţĭ anĭ şi sinodul din Florenţa a întrerupt numaĭ pe un timp lucrările luĭ.

Şincaĭ în Cronica sa (tom. I, p. 393) ne spune chĭar anul în care papa Eugeniŭ a corespuns cu Mitropolitul Grigorie, anume 1435, şi ne dă în scurt chĭar cuprinderea epistoleĭ papale, pe care noĭ o reproducem: «Eugeniŭ VI-lea papa de la Roma încă a scris în anul 1435 în luna luĭ Martie din Florenţa luĭ Grigorie mitropolituluĭ Moldoveĭ, o epistolă, al căreĭ estract aşa sună la Aloisie Guerra: «Grigorie, Archiepiscopul Moldoveĭ priimindu-se cu tótă cinstea de Patriarchul Eugeniŭ, 'ĭ aŭ făgăduit de faţă că va ţinea deplin tóte obiceĭurile bisericeĭ Romeĭ. Atuncĭ Eugeniŭ a dobândit mare nădejde, că se vor putea aduce toţĭ ceĭ de sub legea grecéscă, cariĭ eraŭ sub stăpânirea Archiepiscopuluĭ, ca să mărturisécă aceĭaşĭ credinţă. Drept aceea, aceĭaşĭ mărturisire să o poftéscă Grigorie de la aĭ sĕĭ, încât este şi pentru purcederea Duhuluĭ sfânt, şi pentru vâlfa Bisericeĭ Romeĭ» ş. c. l.

Din acéstă scrisóre a papeĭ Eugeniŭ se constată, că pe

la anul 1435 în Moldova era un Mitropolit Grigorie, că papa îl cunoștea personal, că ar fi promis papeĭ a primi tóte obiceĭurile Bisericeĭ Romane, și a face și pe aĭ sĕĭ a le primi.

Aceste notițe se potrivesc în multe cu Țamblac al nostru; unele însă sunt smintite și abătute de la adevĕratul istoric al faptelor. Anume: Grigorie Țamblac pe la acest an era cu adevĕrat Mitropolit al Moldoveĭ, precum am vĕzut în urmă. Nu admitem însă, că el s'ar fi dus la Roma spre a se întâlni cu papa Eugeniŭ; ci papa 'l cunoscea personal de la sinodul de Constanța, unde a fost activ lucrător și Eugeniŭ, înainte de a fi papă. Pichler în opera sa Geschichte der kirchlichen Trennung, 1 Band, S. 385, ne spune, că «încă înainte de intronarea sa (1431) Eugeniŭ a fost trimes ca legat în Orient, încă și la Constanța fusese activ pentru unire». Negreșit atunci el conversase cu Țamblac despre unirea bisericilor în conversațiunĭ particulare, căcĭ precum am vĕzut, sinodul acela n'a tratat nimica public și oficial despre unire, amânĕnd acéstă afacere pentru alte timpurĭ. Rĕspunsurile nedecise ale luĭ Țamblac aŭ putut nutri speranțele luĭ Eugeniŭ de a avea un agent bun în el, și acum se rapórtă la acele suvenirĭ ca la o quasi-decisiune a luĭ Grigorie de a adopta tóte doctrinele și usurile Bisericeĭ romane și a îndupleca la acésta și pe păstoriții sĕĭ. Póte că chĭar Aloisius Guerra, de la carele Șincaĭ împrumută cuprinderea epistoleĭ luĭ Eugeniŭ, să fi esagerat lucrurile, după obiceĭul scriitorilor latinĭ, în profitul Bisericeĭ lor. Noĭ am vĕdut în urmă că Țamblac n'a fost devotat Bisericeĭ romane, ci celeĭ ortodoxe, și ne convingem despre acésta și din atitudinea luĭ către sinodul de Florența.

Eŭ cred că scriitoriĭ latinĭ, vorbind de epistola papeĭ Eugeniŭ către Grigorie Mitropolitul Moldo-Vlachieĭ, amestecă cu Țamblac pe un alt Grigorie bulgar de ném, ucenic al luĭ Isidor, Mitropolitul Moscueĭ, prin carele Isidor s'a corespuns cu Papa la pregătirile sale pentru sinod, trimițêndu'l la Roma ca pe un confident al sĕŭ, și că-

ruĭa Papa, la întórcerea sa 'ĭ a dat şi o carte de siguranţă pentru drum «salvus-conductus», de carele menţionéză Theiner în monumenta Slavorum Meridionalium t. I p. 374. Acest Grigorie a fost cu Isidor şi la Florenţa, apoĭ după sinod s'a întors cu dĕnsul la Moscua, şi de acolo a fugit cu stĕpânul sĕŭ érăşĭ la Roma, continuând de acolo intrigile papiste pentru unirea Bisericeĭ Rusescĭ. Sub protecţia Papeĭ şi a luĭ Isidor, acest Grigorie, pe la jumătatea véculuĭ al 15-lea a devenit Mitropolit al Rusieĭ apusene (Veḑĭ despre acest Grigorie la Filaret Истор. рус. Ц. t. 2, періoд. 4. p. 71. De asemenea la Устріалов русск. истор. t. I, p. 189).

După aceste observaţiunĭ, noĭ remânem convinşĭ, că scrisórea papeĭ Eugeniŭ a fost adresată în anul 1435 Mitropolituluĭ Grigorie Ţamblac, carele după mórtea Mitropolituluĭ Macarie administra Mitropolia Suceveĭ din Moldova.

Vine acum întrebarea: Cine a fost Mitropolitul grec, rivalul luĭ Ţamblac, numit Mitropolit al Moldo-Vlachieĭ de patriarchia de Constantinopole? Rĕspunsul ni'l dă istoria sinoduluĭ de Florenţa. Intre subscriitoriĭ şedinţelor acestuĭ sinod, şedinţe, carĭ aŭ fost 25 la aumĕr, găsim sub-scris şi un Mitropolit cu titlu de «Moldo-Vlachias»—al Moldo-Vlachieĭ. Anume la finele ultimeĭ şedinţe este subscris maĭ întâiŭ Papa şi Cardinaliĭ, apoĭ împĕratul şi clerul grecesc ortodox. Intre aceştia, în locul al treilea de la urmă în sus găsim acéstă subscriere: ο ταπινος μητροπολιτις Μολδοβλαχίας καὶ τον τοπον επεχον τοῦ Σεδαστίας Δαμιανος αρχετός επεγραπψα, adică: «Smeritul Mitropolit al Moldo-Vlachieĭ şi locţiitor al Sevastieĭ Damian, cu mulţumire am subscris.» Étă dar un al doilea Mitropolit al Moldo-Vlachieĭ, contimporan cu Grigorie Ţamblac. Impreună cu Damian este subscris, după episcopiĭ şi abaţiĭ latinĭ, încă o persónă bisericéscă, care se declară de membru al bisericeĭ moldovene: «Archypresbyter Constantinus et vicarius muldoblachensis subscripsit». Adică: «Archipresbiterul Constantin şi Vicariu Moldo-Vlach a subscris.» Noĭ credem, că acéstă persónă,

isolată de clerul grecesc și pusă între abații latinĭ, nu póte fi membru al cleruluĭ român moldovén, ci trebue să fi fost superiorul misiuniĭ catolice din Moldova precum arată chĭar numirea luĭ de vicarĭŭ al Papeĭ în Moldova (vicarius apostolicus). Chĭar pronunția schilodită a numeluĭ țěreĭ «muldoblachensis» arată în el un strěin de nația și de limba română. Chĭar diregătoria de archipresbiter este latinéscă. La Românĭ se întrebuința titlul de «protopop», protopapas: grecesce și latinesce (1). — Despre acest Mitropolit grecesc Damian, istoricul sinoduluĭ de Florența, Siropulo, carele și el însușĭ a luat parte la acel sinod, ne spune următórele: «Cu doĭ anĭ înainte de sinodul Florentin (adică pe la anul 1436) împěratul Ión Paleologul a poruncit luĭ Damian, carele venise în Constantinopole ca când se va întórce la Biserica sa să pună tótă sěrguința a lucra în causa sinoduluĭ, ce avea a se ține în Italia, ba încă 'ĭ a trimes și epistole spre acésta, luĭ și principeluĭ Moldoveĭ. In anul următor, Damian érășĭ a venit în Constantinopole, însoțit de un Négul protopopul: «Damianus rediit Constantinopolim, habens in commitatu Neagogum protopappam» (Syrop. Hist. concil. florent. Sect. 3 cap. 18). Din acéstă spunere a luĭ Syropulo se vede, că Damian a venit în Moldova în calitate de Mitropolit, că de câte-va orĭ s'a re'nturnat la Constantinopole; ba încă în anul 1437, însoțit de un protopop Moldovén, Négu, și că rolul luĭ principal în Moldova era de a îndemna și a prepara participarea Moldoveĭ la sinodul de Florența.

In alt loc, tot Syropulo ne arată că Damian era rădicat la trépta sa de patriarchul Iosif. Anume, pe la sfârșitul sinoduluĭ Florentin, patriarchul Iosif se represintă dojenind pe ierarchiĭ ce purtaŭ numele Moldovlachieĭ, Amasieĭ și Tărnovuluĭ, pentru că eĭ dintru'nteiŭ arătaŭ óre-care în-

(1) Incă o dovadă că în vécul al 15-lea papistașiĭ nu avéŭ Episcopĭ în Moldova, ci numaĭ misionarĭ cu șefiĭ lor numițĭ *vicarĭ apostolicĭ*. Vedĭ ședințele sinoduluĭ de Florența în marea operă greco-latină a luĭ Harduin. Un esemplar se află în Biblioteca seminariuluĭ din Bucurescĭ, de unde noĭ am tras aceste notițe.

greuere la subscrierea unieĭ bisericescĭ: «pentru ce nu mĕ ascultațĭ? le ḑicea Patriarchul; aŭ nu din kilia mea ațĭ eșit voĭ? Nu eŭ v'am rădicat la trépta episcopală? Și pentru ce mĕ dațĭ de rușinę? pentru ce nu ațĭ urmat socotințeĭ mele?»

Tot-o-dată vedem din acéstă esitare a luĭ Damian de a subscrie unia florentină că el îșĭ temea posițiunea sa de Mitropolit al Moldoveĭ, carea încă nu i se asigurase și pe carea el tot o spera curênd séŭ maĭ târziŭ, maĭ vêrtos sciind că Moldoveniĭ eraŭ fórte rĕŭ dispușĭ către sinodul acela și către unia cu Biserica papală. In fine fiind-că tótă speranța luĭ era în patriarchul și împĕratul, carĭ 'l sprijiniaŭ, a subscris și el decisiunile sinodale.

Uniunea florentină nu numaĭ n'a adus unirea și pacea între rĕsăritul ortodox și apusul papist, ba din contră, a ațîțat încă maĭ mult vrajba ortodoxilor asupra papiștilor, pentru nedreptățile și împilările acestora asupra conștiințeĭ celor d'întâiŭ. Resultatul a fost că în tóte țĕrile ortodoxe, începênd cu imperiul bizantin, în Rusia, în Gruzia, în Moldova și în alte țĕrĭ ortodoxe (veḑĭ Chronica Romanuluĭ part. I. p. 84. 85), s'aŭ adunat sinóde locale, carĭ aŭ blamat și anatematisat tóte decisiunile florentine, și pe ceĭ ce le aŭ subscris. Damian încă a fost unul dintre ceĭ anatematizațĭ, pentru uniunea cu latiniĭ. El s'a re'nturnat de la Florența în Constantin pole unde se face amintire de el, cu ocasia unuĭ sinod ce s'a ținut acolo în anul 1450, contra uniuniĭ florentine. Anume, Macarie al Nicomidieĭ subscriind decisiunea sinodală, ḑice că este autorisat verbal a subscrie și pentru Damian al Moldo-Vlachieĭ; ἔχον και τον λόγον τοῦ Δαμιανου Μολδοβλαχίας» (Allatius, De perpetua consensione p. 1387 fin.) Așa dar, Damian a purtat titlŭ de «moldovlachias» încă maĭ mulțĭ anĭ după sinodul florentin, și s'a lepădat de uniune fățiș la sinodul din 1450.

Aceste noțiunĭ despre Damian, dobândite de la autorĭ strĕinĭ să le punem acum în legătură cu noțiunile istorice ce avem despre Moldova din acele timpurĭ ca să putem trage o conclusiune.

După mórtea luĭ Alexandru cel Bun, în anul 1432, în Moldova a urmat anarchie și lupte crăncene pentru successiunea la tron între fiiĭ rĕposatuluĭ Domn: frațiĭ Iliaș și Ştefan. Iliaş fusese lăsat successor legĭuit de tatăl sĕŭ, dar Ştefan năzui la ajutorul luĭ Vlad al III, domnul muntenesc, şi cu óste adusă de acolo detronă pe fratele sĕŭ Iliaş, şi se întronâ el. Iliaş năzui la ajutorul Polonilor, cu carĭ era înrudit prin căsătorie și cercă în multe rĕndurĭ prin lupte crăncene a'șĭ recăpĕta tronul. Luptele acestea între frațĭ și rĕsbóĭele aŭ continuat pênă la anul 1437, când spre împăcarea fraților, dupre mijlocirea Polonieĭ țéra se împărți în două părțĭ, cu două domniĭ: luĭ Iliaș îĭ veni țéra de sus cu cetățile Sucéva și Hotinul; éră luĭ Ștefan țéra de jos cu cetățile de la Dunăre: Cetatea-albă și Kilia. Pacea acéstă însă a fost ipocrită și silită. Peste 7 anĭ Stefan prinse cu vicleșug pe fratele și coregentul sĕŭ Iliaș și 'ĭ scóse ochiĭ, prin care faptă criminală deveni el domn peste tótă țéra. Dar după 4 anĭ un fecĭor al luĭ Iliaș rĕsbună pe tatăl sĕŭ, tăind capul unchĭuluĭ sĕŭ Stefan, și se făcu el Domn în Moldova. Insă și acesta după un an de Domnie fu alungat de vĕrul sĕŭ Petru, care s'a făcut Domn cu ajutorul Ungurilor, cărora spre rĕsplătire le-a cedat Kilia, cetate de la Dunăre. Și acesta a domnit numaĭ un an (Letop. t. I. p. 108-111 ediția veche).

In acéstă stare politică pré turburată a Moldoveĭ, se 'nțelege că Damian cu ămblările sale prin Moldova n'a putut nimica dobândi atât pentru sine personal ca să devină Mitropolit, cât și pentru politica de uniune a împĕratuluĭ bizantin și a patriarchuluĭ. Se vede că tóte încercările luĭ aŭ fost zadarnice. El n'a reușit decât a duce cu sine pênă la Constantinopole pe un popă moldovén pe carele el l'a intitulat: protopopul Négu; dar se vede că nicĭ acesta nu l'a însoțit până la Florența; căcĭ acolo nu figuréză numele luĭ.

La anul 1437 la 24 Novembre, Damian împreună cu patriarchul, cu clerul grec și cu Impĕratul Ioan Paleologul, aŭ plecat din Constantinopole la sinodul din Italia, și aŭ

stat acolo aprópe 2 anĭ, pênă în vara anuluĭ 1439 (Pichler, Geschichte der kirchlich, Trennung B. I. Seite 390—397). Patriarchul Iosif, protectorul luĭ Damian, a murit în Florența. Intorcêndu-se la Constantinopole, Damian s'a ținut de partidul unioniștilor, în fruntea căruĭa era împĕratul Ioan Paleologul. Dar antiuniștiĭ în anul 1443, avênd în frunte pe patriarchul Alexandrieĭ, Antiochieĭ și al Ierusalimuluĭ aŭ publicat o carte sinodală, prin care eĭ aŭ condemnat sinodul de la Florența, numindu-l «sinod tâlhăresc», éră pe Mitrofan, pe carele împĕratul îl făcuse patriarch în locul luĭ Iosif, l'aŭ declarat de «ucigĕtor de mamă» și eretic (ibidem Seite 397). Damian, tocma după mórtea împĕratuluĭ Ioan Paleologul, carea s'a întâmplat în anul 1449, a renunțat la unie la sinodul ce s'a ținut în Constantinopole contra uniuniĭ în anul 1450, unde precum am vĕḑut, Mitropolitul Nicomidieĭ a declarat, că are autorisare și de la Damian ἔχον τον λόγον a subcrie decisiunile sinoduluĭ contra unieĭ.

Isvórele istorice slave ne spun că în Moldova s'a ținut pe timpurile acele un sinod contra celuĭ florentin și acelor ce participase la el. Prin urmare Damian, ca unionist și partisan al papismuluĭ, n'a avut ce căuta în Moldova, și credem că a rĕmas la Constantinopole tótă viața sa; éră Mitropolia Moldoveĭ s'a administrat de Grigorie Țamblac Este însă de însemnat că Grigorie în scrierile sale, care se rapórtă la acéstă epochă a viețeĭ sale, nu se nnmesce Mitropolit, ci orĭ «monach și presbiter al mareĭ Bisericĭ a Moldo-Vlachieĭ», precum în viața Sântuluĭ Ioan cel noŭ, carea s'a scris de dênsul după mórtea luĭ Alexandru cel Bun, pe când el administra deja Mitropolia precum am vĕḑut; orĭ «monach și egumen al Mănăstireĭ Pantocrator» (Némțu), precum în cuvintele ce le-a rostit el în timpul acesta. Acésta însă trebue a se esplica din motive de o adâncă smerenie și abnegațiune ascetică, direcție care se vede în tótă viața și în scrierile luĭ. Tot din aceste motive am vĕḑut că el a renunțat și la titlul de «Mitropolit al Kievuluĭ și al Rusieĭ» pe carele nu l'a maĭ întrebuințat în nicĭ

una din scrierile sale posterióre. Póte că la acésta l'a condus şi certele cele marĭ politice şi discordiele ce provocaŭ în lume aceste demnitățĭ şi titlurĭ mărețe, şi cărora el căduse o dată jertfă.

Ne rămâne acum a esplica titlul de egumen al Mănăstireĭ Pantocratoru, care se dă luĭ Grigorie în timpul petrecereĭ a doua în Moldova.

Am spus maĭ sus, că unele din cuvintele luĭ pórtă titlu de «egumen al Mănăstireĭ Pantocratoruluĭ», carea este Mănăstirea Némțuluĭ. In pomelnicul Mănăstireĭ Némțuluĭ Grigorie Țamblac se pune al treilea între egumeniĭ ceĭ de la început a acesteĭ Mănăstirĭ, anume după Pimen și Siluan. Din istoria mănăstireĭ, scrisă de Ieromonachul Andronic de pe documentele mănăstirescĭ, se vede că Țamblac a egumenit acolo între aniĭ 1440 și 1450. Suntem dar silițĭ a deduce că Grigorie Țamblac pe la anul 1440 a luat asupră-șĭ şi administrarea Mănăstireĭ Pantocrator, continuând a fi și Mitropolit al Suceveĭ. Póte că el prin acésta voĭa a 'şĭ prepara un loc de retragere pentru sfârşitul viețiĭ sale.

Acéstă mănăstire se fondase pe la finele véculuĭ al 14-lea, de către treĭ părințĭ ascețĭ, venițĭ aicĭ cu uceniciĭ lor din părțile de peste Dunăre, care căduse sub stăpânirea Turcilor, și puseră început uneĭ sichăstriĭ în Moldova la pólele munților Carpațĭ. Eĭ fură acolo bine primițĭ și stimațĭ. Se numĭaŭ : Sofronie, Pimen şi Siluan. Ştefan Vodă, pronumit cel bĕtrân (старый), carele a domnit între aniĭ 1390-1398 le a zidit acolo o bisericuță de pétră dedicată înălțăreĭ Domnuluĭ, le a dat și un clopot, care pórtă data 6901 sept. 12 (1392), şi le a hărădit pentru hrană treĭ moșiĭ din locul domnesc : Dvorenesciĭ, Buzațiĭ și Fântânelele. Alexandru cel Bun le a dat încă o moșie anume Oncea, în anul 1422.

Cum că acéstă mănăstire din vechime purta numirea de mănăstirea Pantocrator (Atot-ţiitorul) 'mĭ este destul a reproduce aicĭ o inscripțiune slavonă dintr'o carte sĕrbéscă, dăruită Mănăstireĭ în anul 1567 de Mitropolitul Grigorie. Étă ce se dice în ea :

«Cu voința Tatăluĭ și cu conlucrarea Fiuluĭ şi cu sĕvâr-

şirea sântuluĭ Duch, din dragoste dumnedeéscă aprins cu duchul, smeritul Grigorie Mitropolitul Suceveĭ, dorind a se adăpa din acéstă dumnedeéscă carte, numită pravilă, şi a rodi însutit cele dise a se dărui de prea milostivul Domn Iisus Christos. De aceea cu sărguinţă a aflat'o, a scris'o şi a înfrumuseţat'o şi apoĭ a dat'o după mórtea sa întru rugă şie şi pomenire părinţilor seĭ în Biserica unde este templul Inălţăreĭ Domnuluĭ nostru Isus Christos, în Mănăstirea *Pandocratoru*» ş. c. l.

Nu putem dar a nu admite că pe la anul 1440 Grigorie Ţamblac a primit asupra sa egumenatul Mănăstireĭ Pantocratorul; însă admitem acésta nu ca un paretis (dimisie) al luĭ de la Mitropolia Suceveĭ, ci maĭ mult ca un loc de retragere şi liniştire a bětrâneţelor luĭ; căcĭ pe atuncĭ avea vêrsta de 73 anĭ. Ceea ce ne întăreşte în credinţa că Ţamblac şi fiind egumen la Némţu a continuat a cărmui Mitropolia Suceveĭ, este, că până după mórtea luĭ nu se vede alt Mitropolit al Suceveĭ. Avem positivă sciinţă că şi alţĭ Mitropoliţĭ în vechime purtaŭ tot-odată şi egumenatul Mănăstireĭ Némţuluĭ. Vom cita de esemplu pe Mitropolitul Theoctist II-lea între aniĭ 1476—1517. Intr'o inscripţie a luĭ dintr'un tetrovanghel din Mănăstirea Némţuluĭ, spune că pe la anul 1496 el era şi egumen al Mănăstireĭ Némţuluĭ, anume când s'a sfinţit biserica cea mare actuală din Mănăstire, cu cheltuĭala mareluĭ Stefan, şi la care zidire s'a ostenit şi el cu fraţiĭ, fiind egumen al Mănăstireĭ. (Vedĭ catalogul cărţilor sěrbescĭ de la Némţu No. 91. De aseminea istoria Mănăstireĭ Némţuluĭ tocma la anul 1503 pune alt egumen, successor luĭ Theoctist, pe Macarie). Dupre documentele istorice se pare că Mitropoliţiĭ Suceveĭ în vécul al 15-lea trăĭaŭ prin Mănăstirĭ şi Sichăstriĭ, unde ducéŭ o viaţă strict ascetică. Aşa, într'un uric din anul 1446 de la Stefan Vodă se vorbesce de o Mănăstire la Boişte (lângă Tărgul Némţuluĭ) *unde a fost kilia vlădicăĭ Iosif*, adică a Mitropolituluĭ Iosif (document. M. Némţu).

Viaţa luĭ Ţamblac credem că a durat până pe la anul 1450: căcĭ în istoria Mănăstireĭ Némţuluĭ vedem, că la

1452 era acolo alt egumen, anume ieromonachul Simeon. Aşa dar Țamblac la mórte ar fi avut vĕrsta de 83 saŭ 84 de anĭ. Mórtea luĭ Țamblac coincide cu domnia luĭ Alexandru, fiul luĭ Iliaş (1451—56). În letopisețul Moldoveĭ cetim, că acest Domn s'a adresat la Archiepiscopul sĕrbesc Nicodim, carele archipăstorĭa la Ochrida, în ḑilele binecredinciosuluĭ Knéz al Serbieĭ Georgie Despota (Letop. t. I. pag. 113 în notă). Și în adevĕr, dacă ne uĭtăm în istoria Serbieĭ, găsim că Nicodim era patriarch al Serbieĭ şi al Ochrideĭ (1446—1451), éră Despót, Iurie Brancovicĭ, Knéz al Serbieĭ (1427—1457) (Veḑĭ la Golubinski, opera citată p. 477. 441. 133).

Trebue să ḑicem aicĭ câteva cuvinte şi despre Mitropolitul Theoctist, successorul luĭ Țamblac la Mitropolia Suceveĭ şi a Moldoveĭ. Documentele istorice ne arată că în Moldova aŭ fost doĭ Mitropolițĭ cu numele Theoctist, unul dupe altul. Pe cel de întâiŭ 'l numesc Theoctist cel bĕtrăn (старый); noĭ vom numi pe cel d'întâiŭ, Theoctist I, pe cel de al doilea, Theoctist al II-lea.

Despre Theoctist I letopisețul Moldoveĭ aminteşte încă de treĭ orĭ, şi anume: la ungerea luĭ Stefan cel mare la domnie (p. 118), la ocasia sfințireĭ m-reĭ Putneĭ (p. 123), şi în fine când spune de mórtea luĭ în anul 1476 (p. 132). Principele Dimitrie Cantemir ne dă încă câteva notițe despre Mitropolitul Theoctist, din care, parte pot fi basate pe documente istorice de care el s'a folosit, dar parte sunt pure invențiunĭ ale luĭ Cantemir. Aşa în descrierea Moldoveĭ (edit. Bucureştĭ 1875) la p. 158 ḑice: «Marcu Archiepiscopul de la Efes, a trimis Mitropolit în Moldova pe Archidiaconul sĕŭ, bulgar de origine, dar fórte lăudat pentru pietatea şi ortodoxia sa»; éră la pag. 168, vorbind despre literile Moldovenilor, ḑice: Maĭ înainte de conciliul florentin, Moldoveniĭ aŭ scris cu litere latine, ca tóte popórele a căror limbă se derivă din limba veche romană. După ce însă Mitropolitul Moldoveĭ... a mers la acel conciliŭ, şi acolo s'a dat în partea latinilor, successorul sĕŭ Theoctist, Diaconul luĭ Marco Etesénul, bulgar de origină, ca să stăr-

péscă tot aluatul latinilor din biserica moldovénă, și să ridice tótă ocasiunea de a putea ómeniĭ tinerĭ ceti sofismele latinilor, a îndemnat pe Domnul Alexandru cel Bun, ca să esileze din țéră nu numaĭ pe ómeniĭ eterodoxĭ, ci să scótă și literile latine din tóte scrierile și cărțile și să întroducă în locul lor pe cele slavone» etc.

Maĭ tóte aceste aserțiunĭ sunt pure invențiunĭ, fără nicĭ o basă istorică, și contra adevĕrurilor istorice, cercetate și descoperite în urmă. Cantemir, lipsit de documente istorice, le îndeplinesce prin fantasia sa, basat póte pe nisce tradițiunĭ vage și degenerate ale contimporanilor, și fără nicĭ o legătură logică cu evenimentele adevĕrat istorice, antecedente și consecuente faptelor ce le descrie. Așa Cantemir nu scia că Theoctis n'a fost contimporan cu Alexandru cel Bun; că limba slavă era introdusă în biserică și în cancelariele române cu mult maĭ 'nainte de Alexandru cel Bun; că Marcu al Efesuluĭ nu putea să trimiță Mitropolit în Moldova; că Theoctist n'a tost successorul Mitropolituluĭ, carele purta titlul de Moldovlachias la sinodul de Florența și s'a unit cu Latiniĭ etc.

Câte-va însă din aserțiunile luĭ Cantemir pot fi luate ca adevĕrurĭ istorice cu óre-care lămurirĭ. Ast-fel sunt: spunerea că Theoctist ar fi fost din Bulgaria; că a fost Diacon al luĭ Marcu al Efesuluĭ, că a fost lăudat pentru pietatea și ortodoxia sa.

Despre Marcu Mitropolitul Efesuluĭ, pronumit Eugenicus, scim că el a fost unul din ceĭ maĭ puternicĭ apĕrătorĭ aĭ ortodoxieĭ la sinodul de la Florența, prin sciința sa theologică, prin eloquența sa și prin credința sa cea tare și nestrămutată a convingerilor sale despre dreptatea causeĭ Bisericeĭ, căreia el aparținea. El n'a voit să subscrie decisiunile aceluĭ sinod, dupre tóte stăruințele împĕratuluĭ, ale Patriarchuluĭ și a le colegilor sĕĭ, încât Papa Eugenie, când s'a informat de neclintirea luĭ Marcu, a esclamat: «atuncĭ nimica n'am făcut!»

După întórcerea la Constantinopole, Marcu a fost cel maĭ aprig luptător contra uniștilor; a luat parte activă con-

tra lor și la sinodul ținut în Constantinopole în anul 1450 (Vedĭ Istor. biser. Meletie t. III part. II. p. 40).

Theoctist a putut să fi fost Diacon la Marcu Mitropolitul Efesuluĭ, a putut să fie și învĕțat și evlavios; a putut să fi fost originar din Bulgaria, dar noĭ îl credem că de naționalitate era român, și să fi sciut românesce; căcĭ altmintrelea n'ar fi putut fi Mitropolit în Moldova. Nu credem însă, că a fost trimis în Moldova de către Marcu al Efesuluĭ, carele nu avea nicĭ o relațiune cu Biserica Moldoveĭ. Maĭ degrabă am crede, că el a fost chiemat aicĭ de Grigorie Țamblac, carele póte 'l cunoscea, séŭ póte chĭar îĭ era rudă, căcĭ precum scim, și Țamblac era originar din Bulgaria. Séŭ póte că Theoctist a fost mânat în Moldova de curentul emigrațiuniĭ româno-slave din țĕrile de peste Dunăre în România, adică Muntenia și Moldova, curent despre carele vom vorbi maĭ jos. In tot casul Theoctist a fost bine apreciat în Moldova și meritele luĭ resplătite prin rĕdicarea luĭ la tréptа de Mitropolit, după mórtea luĭ Țamblac.

Mitropolitul Grigorie Țamblac, după cum spune istoria Mănăstireĭ Némțuluĭ, este acolo înmormêntat, și anume în Biserica Mare. Părintele Andronic închee așa igumenia luĭ Țamblac: «Iară mormêntul luĭ este alăturea cu al părinteluĭ Siluan, în pridvorul (secțiunea) din mijloc, unde sunt două petre alăturea, în partea dréptă, înaintea icóneĭ sfinteĭ Înălțărĭ» (1). Tot odată părintele Andronic spune, că dela Mitropolitul Grigorie a rĕmas în Mănăstirea Némțuluĭ o liturghie slavonă scrisă de dênsul și subscrisă încă de când era Mitropolit al Kievuluĭ, și că acea liturghie se păstréză în biblioteca slavonă a mănăstireĭ. In vara acésta eŭ, visitând Mănăstirea Némțuluĭ, am revizuit tótă biblioteca slavonă; dar negăsind acea liturghie, m'am adresat la autorul istorieĭ Mănăstireĭ, carele acum trăesce în Basarabia la mănăstirea moldovenéscă de acolo, numită «Noul-Némțu» și 'ĭ am cerut sciință despre acea liturghie și despre inscripția din ea.

(1) După reparația făcută în aniĭ din urmă Biserriceĭ marĭ din Mănăstirea Némțuluĭ, acum nu maĭ esistă aceste petre. Ele s'aŭ rĕdicat orĭ s'aŭ adâncit, pardosindu-se tótă biserica cu lespeḑĭ de marmoră.

Apropósito despre părintele Andronic. El este originar din Moldova; a intrat în Mănăstirea Némțuluĭ în anul 1831, unde s'a călugărit și a devenit unul din ceĭ maĭ cuvióșĭ călugărĭ aĭ Mănăstireĭ Némțuluĭ. El, cu un zel estra-ordinar, împins de un nobil instinct de a cunósce trecutul Mănăstireĭ s'a ocupat cu studierea documentelor Mănăstireĭ, carĭ eraŭ fórte numeróse, și pentru cele slavone s'a servit cu un alt părinte, Duchovnicul Kiriac, carele cunoscea lĭmba slavonă, și carele a tradus multe cărțĭ din slavonesce, parte tipărite, parte remase încă în manuscripte (1), Resultatul ostenelelor luĭ Andronic a fost istoria Mănăstireĭ Némțuluĭ și a Seculuĭ scrisă de el și maĭ pe scurt și maĭ pe larg. Cea pe scurt pórtă titlul: «Istoria Sfintelor Mănăstirĭ Némțul și Secul, adunată în scurt». Acéstă lucrare constă din o broșură în folio, care cuprinde 9 file, și s'a tipărit în Mănăstirea Némțuluĭ, în anul 1857. Apoĭ s'a adaos la edițiunile de Céslov ce s'aŭ făcut în urmă în acea tipografie. In o altă lucrare a sa, Andronic a espus maĭ pe larg istoria acestor Mănăstirĭ, precum și istoria despre starițul Paisie, carele a întrunit amêndouĕ aceste mănăstirĭ sub o administrație atât duchovnicéscă, cât și economică. Acésta se păstrézǎ în manuscris în biblioteca Mănăstireĭ Némțuluĭ, și 'mĭ am tras și eŭ o copie. Spre deosebire, noĭ pe acésta o vom numi «mijlocie». In anul 1858 părintele Andronic a făcut o călĕtorie la locurile Sânte ale Athonuluĭ și Ierusalimuluĭ. Când s'a înturnat el în mănăstire, în anul următor, acolo a găsit o mare prefacere: averile mănăstireĭ se secularisase; pentru administrația economică a mănăstireĭ se înființase un comitet, carele a refusat de a înscrie pe Andronic între monachiĭ mănăstireĭ, dicêndu ĭ

(1) Kiriac era român originar din Șiștovul Bulgarieĭ. El venise în Moldova cu tată-sĕŭ încă în copilărie, cu ocasia unuĭ resbel între Rusia și Turcia. Tatăl sĕŭ fu primit în Moldova și stabilit ca preot în orașul Bârladul. Kiriac de timpuriŭ fu dat la mănăstire, unde se călugări, și se distinse prin zelul sĕŭ către literatură. El traduse maĭ multe cărțĭ în limba română, precum: Praștia, Chronograful Sântuluĭ Dimitrie Rostovski, care s'aŭ și tipărit în mănăstirea Némțuluĭ. A maĭ tradus chronica luĭ Baroniŭ, o carte voluminósă, în maĭ multe tomurĭ în folio pre care eŭ le am vĕdut în mănăstire, și eraŭ scrise cu mâna luĭ Kiriac. El trăia în mănăstirea Seculuĭ, unde eŭ l'am vĕzut în anul 1872 pentru ultima dată, obosit de bĕtrânețe. El a murit de vr'o 5—6 anĭ

că el trebue să céră maĭ întâĭŭ autorisațiunea Ministeriuluĭ. Acésta l'a mâhnit pe Andronic, și el, împreună cu alțĭ părințĭ nemulțămițĭ de reformele făcute în mănăstire, aŭ trecut în Basarabia, unde guvernul rus le a dat loc de petrecere pe o moșie a mănăstireĭ Némțuluĭ, numită Kițcaniĭ, și unde eĭ în curênd aŭ format mănăstirea actuală numită «Noul Némț». Acolo Andronic a continuat ocupațiunile sale cu istoria mănăstirilor Némțul și Secul, compunênd o lucrare voluminósă, compusă din maĭ multe tomurĭ în folio, și în care sunt reproduse întregĭ urice și chrisóve de ale mănăstireĭ, pre care el le copiase încă pe când se afla în mănăstirea Némțuluĭ.

La esplicările ce am cerut părinteluĭ Andronic asupra unor notițe despre Țamblac, între altele despre Liturgia rĕmasă de la el, și de care el vorbesce în istoria sa *mijlocie*, el cu o rară abnegațiune și cu un viŭ interes pentru sciință 'mĭ a comunicat tot ce a putut el aduna despre Țamblac, atât de prin cărțile din biblioteca mănăstireĭ Némțuluĭ, cât și de pe la autoriĭ rușĭ, tóte cuprinse în 6 cóle de hărtie, scrise cu mâna luĭ. Despre liturgia luĭ Țamblac, carea acum nu se găsesce în biblioteca mănăstireĭ Némțuluĭ. étă ce relațiune 'mĭ a dat: «Cu începutul anuluĭ 1857, când am copiat inscripțiunea din Liturgia luĭ Țamblac, cartea acésta era în biblioteca mănăstireĭ, cea de sub clopotniță (adică cea slovenéscă), cu alte multe cărțĭ scrise de mână.» Apoĭ, trimițêndu-mĭ copie de pe acea inscripțiune, arată și cuprinderea liturghieĭ luĭ Țamblac: «el (Țamblac) o a fost scris cu mâna, fórte frumos, în limba slovenéscă, cuprindea: rênduĭala sfințireĭ bisericeĭ; rênduĭala facere, sfântuluĭ și mareluĭ mir; rênduĭala chirotonieĭ Archiereilor, a preoților, a ierodiaconilor și a chirotisielor; desființarea chirotonieĭ de la nevrednicul preot; blestemurile ce s'aŭ obicĭnuit a se sĕvêrși de sfânta sobornicéscă pravoslavnica nóstră biserică asupra tutulor ereticilor, în fie-care an în Dumineca pravoslavieĭ, și altele. Pe dosul fileĭ 340 (т҃м) a acesteĭ cărțĭ însémnă însușĭ el (Țamblac) așa: „Сїє ѡ҃ свѧщенїє цр҃кви писах азъ рꙋкою моєю смиренныи Григорїи Цамблака

митрополи ꙁ Кіевскїи и Галицкїи и всеѧ рѡсїи". — «Acéstă sfințire de biserică am scris'o eŭ cu mâna mea, smeritul Grigorie Țamblac, Mitropolitul Kievuluĭ, al Galițieĭ și a tótă Rusia». — La inscripția acésta a luĭ Țamblac maĭ sunt încă adaose câte-va rêndurĭ, dar fiind viderat, că ele sunt o adăosêtură posterióră și încă próstă, contradicĕtóre și gramaticeĭ și istorieĭ, de aceea noĭ nu le punem aicĭ, ci vom vorbi despre ele în alt loc (1). De la Țamblac trebue să fi rĕmas încă multe cărțĭ slavone în mănăstirea Némțuluĭ; póte că cărțĭ de ale luĭ să se fi aflând între manuscrisele sĕrbescĭ, ce se păstréză până astăzĭ în Biblioteca mănăstireĭ Némțuluĭ. Noĭ nu putem afirma acésta positiv din causă că manuscriptele acele maĭ tóte n'aŭ nicĭ începutul

(1) Despre posibilitatea perdereĭ acesteĭ cărțĭ prețióse din biblioteca mănăstireĭ, étă ce ne comunică părintele Andronic: „In anul 1865 pe un lipovan, anume Corneiŭ de la Vîlcov, carele de multe orĭ aducea pesce la mănăstirile nóstre, când eram și eŭ acolo, l'am aflat vĕndêndo carte mare de cele vechĭ slavonescĭ scrise de mână, cu învĕțăturĭ pustnicescĭ către monachĭ ale mareluĭ Vasilie, pe care o am și cunoscut că este din biblioteca mănăstireĭ, și am făcut tóte chipurile ca să o cumpĕr. El spunea cumcă o a cumpĕrat de la un mezat din têrgul Némțuluĭ, arătând și o adeverință cu No. 884 din 10 Aprilie anul 1865, de la comisia din têrgul Némțuluĭ, cu pecete, întru carea comisia adeverea că a primit 15 galbinĭ pentru 120 de cărțĭ, și era iscălit „Lazăr Theodor" și un altul al căruia nume nu l'am putut desluși, și n'am putut să dobêndesc acea carte fiind că cerea 30 ruble pe dênsa, banĭ pe care eŭ nu'ĭ aveam atuncĭ. Dar el apoĭ nu s'a maĭ arătat pe aicĭ. Am găsit în urmă vêndute de acelaș lipovan alte 18 cărțĭ, între carĭ și una de psaltichie scrisă de mâna mea, și dăruită de mine bisericeĭ ceĭ marĭ a mănăstireĭ Némțuluĭ încă din anul 1844. Încă și o Evanghelie tipărită la anul 1693 în Mitropolia Ungro-Vlachieĭ, în limbele grecéscă și românéscă, dăruită mănăstireĭ Bogdana de Constantin Duca Voevod, precum se scrie în ea, și am făcut tóte chipurile de rĕscumpĕrare, și am înzestrat cu ele biblioteca acesteĭ sânte mănăstirĭ Noul-Némț"— Observăm aicĭ, că Lipoveniĭ, fórte fanaticĭ pentru cărțile bisericeșcĭ vechĭ slavone, aŭ acaparat cele maĭ prețióse cărțĭ slavone de prin mănăstirile nóstre; că eĭ numaĭ pe acele vechĭ, anterióre véculuĭ al 17-lea, le cred adevĕrate cărțĭ bisericescĭ orthodoxe, crezênd pre cele maĭ nouĕ ereticescĭ și corupte. Monachiĭ noștri necărturarĭ și necunoscênd valórea cărților antice, fie în orĭ ce limbă, și ademenițĭ de baniĭ lipovenescĭ, aŭ înstreinat de la mănstirĭ acele cărțĭ, ca netrebuitóre loĭ. Multe le-aŭ luat și diferițĭ cĕlĕtorĭ streinĭ, maĭ cu sémă rușĭ. In anul 1858 un librar rus de la Kiev, — Litov, a cutrierat tóte mănăstirile Moldoveĭ, adunând manuscrise vechĭ slavone, scrise pe pergamin. Mi s'a spus că de la o mănăstire a dobêndit un Tetrovanghel sĕrbesc, scris fórte frumos, numaĭ prin promisiunea dată igumenuluĭ de a'ĭ mijlocĭ o decorație rusésca. Cu tóte aceste deprădărĭ, în mănăstirea Némțuluĭ totușĭ s'a păstrat încă o însemnată colecțiune de manuscripte slavone, pe care noĭ le-am descris într'un anume catalog, în tómna anuluĭ 1883, pe care 'l publicăm chiar în acest volum al *Revisteĭ*. (1)

(1) Revista pentru Ist. Fil. și Archeologie.

nicĭ sfîrșitul. Ceea ce putem afirma este, că unele din ele arată numele scriitoruluĭ: Gavril, contimporan cu Țamblac. Vom aminti aicĭ d. e. sbornicul sĕrbesc, în carele se află și viața St. Ioan cel noŭ, compusă de Țamblac,

Sbornicul acesta este scris de Gavriil în anul 1438 Sept. (6947), adică tocmaĭ pe timpul când Țamblac era Mitropolit în Moldova. In catalogul nostru, acest sbornic este înșirat sub No. 106.

Resumând decĭ tot ce am găsit despre viața luĭ Țamblac, în isvóre române, rusescĭ, etc, încheem :

El a fost român de ném, născut în Tărnovul Bulgarieĭ. 'Șĭ a făcut educațiunea în Constantinopol, unde s'a și călugărit. In calitate de Ieromonach a fost trimis de Patriarchu Constantinopoleĭ Matheiŭ la începutul véculuĭ al 15-lea în Moldova ca împuternicit din partea Patriarchieĭ, spre a stabili pacea bisericéscă între biserica Moldoveĭ și Patriarchie. După împlinirea acesteĭ misiunĭ, Țamblac a rĕmas în Moldova, ca presbiter al mareĭ bisericĭ a Moldoveĭ și ca professor la școla domnéscă de la Sucéva.

La anul 1407 s'a dus în Litva și a devenit Mitropolit al Kievuluĭ, cu jurisdicțiune asupra Rusieĭ apusene și a Galițieĭ,

Pe la anul 1420, retrăgêndu-se de la acea Mitropolie, s'a dus în Serbia, unde a devenit egumen al Lavreĭ Deciana.

Pe la aniĭ 1431—1432 a revenit în Moldova, unde a fost atașat la biserica cea mare a Mitropolieĭ din Sucéva, și curênd apoĭ ales Mitropolit al Moldoveĭ.

Cea d'întâiŭ afacere bisericéscă a luĭ a fost rumperea relațiunilor de jurisdicțiune ale bisericeĭ Moldoveĭ cu cea Constantinopolitană, și reînoirea legăturilor antice cu Archiepiscopia autocefală a Ochrideĭ. Pe la anul 1440, el a primit egumenatul mănăstireĭ Némțuluĭ și de acolo a continuat a dirige și Mitropolia Suceveĭ până la mórtea sa, întemplată pe la anul 1450.

Ne rĕmâne acum a trata despre maĭ multe scrierĭ ce Țamblac a lăsat posterităţiĭ, prin activitatea sa literară. Dar maĭ întâiŭ trebue să dăm óre carĭ ideĭ generale despre starea culturală și literară de atuncĭ în Moldova și în tótă România; și despre agențiĭ lor.

Este sciut că Românii, avênd limba lor proprie, n'aŭ a-vut carte, și încă din vechime aŭ adoptat cartea Slavilor de la sud, cu carii aŭ avut relațiunĭ și politice și bisericescĭ, și cu carii se vede că aŭ trăit mult timp împreună, încât se priveaŭ și eĭ, ca făcênd parte din familia popórelor slave de sud. Acéstă deprindere cu cartea slavă a făcut că și după înființarea Domniatelor române, în vécul al 13-lea și al 14-lea, cartea slavonă a continuat la Românĭ și în Muntenia și în Moldova, precum arată uricele domnescĭ și inscripțiunile din acele vécurĭ, ajunse până la noĭ. Se nasce acum întrebare: pentru ce Românii, după ce 'șĭ aŭ format staturĭ a parte românescĭ, totușĭ aŭ purtat atât de îndelung jugul moral al uneĭ limbĭ streine și neînțelese de popor; ci numaĭ de ceĭ ce o învĕțaŭ înadins pentru a fi cărturarĭ, scriitorĭ, dascălĭ și preoțĭ? Pentru ce aŭ trebuit să trécă încă vécurĭ până la al 17-lea, 18-lea ca Românii să se pótă convinge că trebue să'șĭ facă carte românéscă și pentru biserica lor și pentru trebuințele sociale, și pentru cultura lor intelectuală? Acea deprindere a Românilor cu limba slavă s'a basat ea óre numaĭ pe o tradițiune tenace și fără nicĭ o rațiune contra necesitățiĭ urgente de carte română pentru Românĭ? Pentru ce nisce bărbațĭ luminațĭ ca Țamblac și ca Theoctist, carĭ sciaŭ că tóte cele-lalte popóre ortodoxe printre carĭ eĭ aŭ trăit, și unde aŭ învĕțat: Grecii, Bulgarii, Rușii, Sêrbii, aŭ carte în limba lor, aŭ esitat totușĭ de a pune și printre Românĭ fundamentul cărțiĭ române, și a lăsa ceva posteritățiĭ din acele prime încercărĭ ale lor pentru formarea cărțeĭ românescĭ, maĭ ales căcĭ aŭ vorbit și aŭ predicat în limba română?

Ca să rĕspundem la aceste întrebărĭ, trebue să ne aducem aminte:

1). Că pe acele timpurĭ egoismul național nu se deceptașe încă la Românĭ. Eĭ se conducéŭ de fraternitatea evangelică, carea face pe om a iubi pe tóte națiunile, maĭ ales pe cele de o credință. Cartea era un lucru sânt, ea era așa de strĕns legată cu biserica și cu religia, încât cartea aparținea bisericeĭ de care se ținea un popor. Fiind

decĭ că Românii se ținéŭ de o biserică comună și Slavilor, cu carĭ trăise împreună multe vécurĭ, de aceea credéŭ eĭ că și limba bisericeĭ lor trebue să fie tot cea slavă, de și puținĭ o înțelegéŭ. Dascălii lor, slavĭ de origină, negreșit îĭ întăriaŭ în acea idee.

2). Pe la finele véculuĭ 14-lea Turciĭ ocupând pe rênd provinciele creștine din orientul Europeĭ: Tracia, Macedonia, Tessalia, Bulgaria, Serbia, aŭ început dominațiunea lor prin acte barbare, ardênd, ucigênd, prădând, dărâmând bisericele și mănăstirile. Gróza acésta a făcut pe mulțĭ ómenĭ cărturarĭ, preoțĭ și călugărĭ, de naționalitate atât română, cât și slavă, a căŭta scăpare în țĕrile române de dincóce de Dunăre, și a se lipi pe la diferite persóne și pe la bisericĭ ca dascălĭ de copiĭ și ca servitorĭ bisericescĭ. Mulțĭ dintre aceștia, călugăriĭ, 'șĭ-aŭ găsit asilurĭ prin munțĭ, unde aŭ format sichăstriĭ și apoĭ mănăstirĭ, atât în Muntenia, cât și în Moldova (1). Vom aminti câteva esemple:

Pe la finele véculuĭ 14-lea, sântul Nicodim, originar din Serbia, veni de la Sântul-Munte (2) și se stabili în pustietățile Olteniei, și fundă acolo două mănăstirĭ: Vodița și Tismana (vedĭ viața sf. Nicodim, Bucurescĭ 1883). Mănăstirea Némțuluĭ am vĕdut în urmă, că a fost fundată tot pe la fi-

(1) D-nul Const. Ios. Irecec In Istoria Bulgarieĭ (ediția ruséscă 1878; Odessa), descriind ultima catastrofă a regatuluĭ Bulgarieĭ și a capitaleĭ Tărnov, spune, că în anul 1393 Baĭazid luând capitala Bulgarieĭ cu asalt, a prefăcut bisericele parte în geamiĭ, parte în băĭ și grajdurĭ, móștele sfinților aŭ fost aruncate și arse, preoțiĭ isgonițĭ, palatul regal fu ars; Patriarchul Eutimie alungat din casa sa amenințat cu mórtea și apoĭ exilat; boeriĭ în numĕr de 110 aŭ fost ucișĭ într'o biserică, unde aŭ fost chemațĭ spre a se consulta cu noul comandant turc. Toțĭ locuitoriĭ ceĭ maĭ însemnațĭ aĭ Tărnovuluĭ aŭ fost strămutațĭ în provinciele Orientuluĭ, și în locul lor aŭ adus coloniștĭ turcĭ. Cu acéstă ocasie uceniciĭ Patriarchuluĭ Euthimie, adică toțĭ membriĭ luminațĭ aĭ cleruluĭ, s'aŭ rĕspândit prin Rusia și prin Serbia; (noĭ adăogim că și în România), și aŭ dus cu sine acolo cărțile bulgărescĭ, precum învățațiĭ grecĭ aŭ îmbogățit apusul cu clasiciĭ anticĭ după căderea Constantinopoleĭ (pag. 450-454).

(2) Descriind bătălia de la Vidin și cucerirea și acesteĭ cetățĭ de Baĭazid, în anul 1398, d. Irecec dice că Turciĭ aŭ prefăcut în pustietățĭ provinciĭ întregĭ, și pretutindinea aŭ predat flacăriĭ mănăstirile și bisericile. Locuitoriĭ de la șesurĭ aŭ fugit la munțĭ și acolo aŭ înființat orașe nouĕ. Mulțimea de popor, împreună cu boerĭ și cu cler, aŭ emigrat în Valachia, în Ungaria și în Serbia. Fórte mulțĭ Bulgarĭ maĭ ales bogomiliĭ, aŭ primit islamul (p. 461).

nele véculuĭ 14-lea de treĭ călugărĭ veniți din Orient. Mănăstirea Bistrița din Moldova a fost înființată pe la începutul véculuĭ 15-lea de Alexandru cel Bun, tot din îndemnul călugărilor emigrați de peste Dunăre, precum putem deduce din pomelnicul slavon ce s'a făcut la fundarea mănăstireĭ, și care a fost purtat de aceĭ călugărĭ prin tóte țările slave de la sud și dela nord, pentru a aduna eleimosină, după pilda călugărilor din Orient. Tot pe atuncĭ alțĭ călugărĭ veniți din Orient aŭ fundat sichăstriĭ prin munțĭ la Bisericanĭ, apoĭ în urmă o mănăstire, carea pentru aceea s'a numit Bisericanĭ, căcĭ în ea a fost stabilită orênduĭala escepțională, ca în unele mănăstirĭ din Orient numite «ale neadormiților», pentru că acolo serviciul bisericesc nu contenĭa nicĭ-odinióră,— ḑiua și nóptea. De asemenea s'a maĭ înființat sichăstria și apoĭ mănăstirea Păngăraților, numită așa de la sichastrul Pangratie, carele 'șĭ alese locul de sichăstrie muntele numit până astăḑĭ Pangratie. Pobrata cea maĭ vechiă mănăstire din Moldova, numită la început «Mănăstirea de la Poiană», a fost zidită tot pe la finele véculuĭ 14-lea. Pe la începutul véculuĭ 15-lea Alexandru cel Bun a maĭ zidit mănăstirea Moldovița în Bucovina. Munțiĭ în care s'aŭ pustnicit primiĭ sichastri, și în apropierea cărora în urmă s'aŭ ridicat mănăstirĭ, pórtă până astăḑĭ numele primilor sichastri veniți din Orient, precum : Simon, German, Pangratie, Pachomie, Kiriac, etc. Mănăstirea Agapia pórtă numele de la primul sichastru Agapie, carele s'a pustnicit pe locul unde este schitul Agapia din dél. Tóte mănăstirile nóstre cele vechĭ aŭ și ele legendele lor miraculóse, ca și mănăstirile antice din Orient. Unuĭa ĭ-a descoperit Dumnezeŭ în vedenie locul unde să zidéscă mănăstirea, precum Sfântuluĭ Nicodim, a se zidi mănăstirea Tismana, la locul arătat în vedenie și numit «Pișetorĭ», adică, unde curge un isvor dint'ro peșteră și cade jos de pe stâncĭ.— Altora s'a arătat Maĭca Domnuluĭ și le a indicat locul unde ea voesce să se zidéscă mănăstirea și biserica sa, precum sichastrilor de la Bisericanĭ.—Altora ângerul prin cântare nóptea în vre-un arbore, a arĕtat locul și numele pa-

tronuluĭ viitóreĭ mănăstirĭ.—Legendele altor mănăstirĭ se raportă la icónele făcĕtóre de minunĭ, ce se află în ele, după pilda icónele miraculóse de la Athon. Tóte aceste mănăstirĭ și altele, care aŭ urmat a se funda de Domnĭ și boerĭ, după acésta, aŭ servit de asil maĭ întâiŭ călugărilor emigrațĭ din Orient, carĭ aŭ transplântat în România ascetismul monachismuluĭ oriental, și aŭ fost focularele de cultură religiósă și de carte slavonă.— Călugăriĭ emigrațĭ din țĕrile orientale, atât Românĭ cât și Slavĭ, educațĭ și învĕțațĭ din copilărie în limba slavo-sudică, o aŭ transportat cu dênșĭ și întărit prin mănăstirĭ.—Mănăstirile pe atuncĭ eraŭ șcólele unde se formaŭ bisericașiĭ românĭ, de acolo se luaŭ Episcopiĭ, Mitropolițiĭ, toțĭ bine întărițĭ și lipițĭ de cartea slavonă, pre carea eĭ la rândul lor o propagaŭ în țéră prin șcóle înființate pe la Episcopiĭ și Mitropoliĭ și pe la orașe, ba chiar și pe la sate, prin șcóle înființate de boerĭ pe la moșiele lor.

Din aceste din urmă șcóle eșiaŭ miciĭ cărturarĭ trebuitorĭ pe atuncĭ pentru a scrie, pentru a fi : «diacĭ» de cancelarie, «țercovnicĭ» și «popĭ». Cultura ce se căpăta prin șcólele slavone de prin mănăstirĭ consta : a) din cetirea cărților slavone pe care se făcea serviciul divin în Biserică, adică céslovul, psaltirea și cele-lalte cărțĭ bisericescĭ ; b) învĕțarea cântărilor bisericescĭ, pentru care eraŭ anume cărticele ce coprindéŭ colecțiunĭ de imnurile necesarie cântăreților și care purtaŭ numirea de «Osmoglasnice» saŭ «Catavasiere» ; c) celor ce trebuiaŭ a cunósce adânc limba slavonă li se predaŭ noțiunĭ de gramatică, li se propunéŭ citirĭ din Biblie și din cărțile Sfinților părințĭ, până ce eleviĭ ajungéŭ a înțelege perfect acea limbă și a o scrie, precum vedem pre mulțĭ Mitropolițĭ și Episcopĭ românĭ, că înțelegeaŭ bine acea limbă, de și uniĭ o scriaŭ destul de stricat.— Tot acéstă metodă de învĕțat limba slavonă s'a întrebuințat în Moldova până la timpurile Principeluĭ Dimitrie Cantemir, carele étă cum descrie predarea acesteĭ limbĭ, pe timpul sĕŭ : «De aceea fiiĭ boerilor nu învĕțaŭ altă limbă, de cât cea slavonă, în carea după ce se deprindéŭ a citi

fiind-că în ea nu aveaŭ de unde învĕţa alte sciinţe, trebuéŭ să înveţe de rost Orologiul Bisericeĭ orientale, Octoihul şi Psaltirea. După aceea li se esplica Evangelia, Faptele Apostolilor, Pentateuchul saŭ cele cincĭ cărţĭ ale luĭ Moisi, şi cele-lalte cărţĭ din Testamentul vechiŭ, dar acestea fórte rar; totul era numaĭ ca să pricépă ceva din Biblie. . . . . şi rar era ca să înveţe cineva gramatica limbeĭ slavone». (Descrierea Moldoveĭ, Bucurescĭ 1875 pagina 170).

Călugăriĭ cărturarĭ pe la Mănăstirĭ, Mitropoliĭ şi Episcopiĭ, precum şi dascăliĭ mirenĭ prin politiĭ şi sate, se ocupaŭ cu prescrierea cărţilor slavone trebuitóre pentru serviciul divin prin bisericĭ, şi a sbornicelor (colecţiunilor) de predice ale Sfinţilor părinţĭ.—Acésta era şi o ocupaţiune fórte profitabilă: căcĭ cărţile pe atuncĭ eraŭ rarĭ şi scumpe. O mulţime de scriitorĭ de aceştia trăiaŭ cu acéstă meserie. Biblioteca bisericéscă, carea avea trebuinţă de scriitorĭ, era numerósă.—Vom înşira aci numele cărţilor sĕrbescĭ scrise pe atuncĭ, şi a cărora resturĭ se păstréză până astădĭ în Bibliotecele unora din monăstirile românescĭ. Ast-fel sunt: Ceaslovul, Psaltirea, Tetrovangelul, Praxa (Apostolul), Angherestul (Octoichul), Triodul, Trifologiul saŭ Trifoloĭul, numit în urmă Anthologiŭ, carele coprinde serviciele sĕrbătorilor anuale, Pendicostariul saŭ Triodul florilor, 12 minee lunare, Osmoglasnicul saŭ prescurtare din Octoich pentru cântăreţĭ, Pravila cea mare saŭ nomocanonul, adică : legile împărătescĭ bizantine şi canónele sinódelor, saŭ precum nelogic aŭ tradus vechiĭ traducĕtorĭ românĭ «Indreptarea legeĭ», Tipicul, Sbornice de vieţele şi învĕţăturile Sfinţilor părinţĭ etc, care maĭ tóte sunt cărţĭ voluminóse.—Pe uniĭ dintre scriitorĭ îĭ găsim ocupându-se cu scrisul cărţilor tótă viaţa lor. Aşa de exemplu, pe monachul Gavril, de carele am pomenit maĭ sus, contimporan cu Ţamblac, îl găsim scriind la cărţĭ de pe la anul 1429, când a scris un Tetravangel pentru Dómna luĭ Alexandru cel Bun, carte carea astădĭ se află în Biblioteca de la Oxford (Pumn, Privirĭ repede asupra proprietăţiĭ monast. din Bucovina p. ti26) şi până pe la 1450. Numele acestuĭ scriitor pórtă maĭ

multe cărţĭ sêrbescĭ, ce se păstréză încă prin Bibliotecele mănăstirescĭ.

3. O altă împrejurare, carea a împuternicit curentul slavic în Moldova a fost o altă cestiune bisericéscă : frica de papism. Principele Dimitrie Cantemir, când zice că după sinodul de Florenţa, Mitropolitul Teoctist şi cu Alexandru cel Bun s'aŭ sârguit să stârpéscă tot aluatul latinilor din Biserica Română, şi d'a rădica tótă ocasiunea ómenilor tinerĭ de a putea ceti sofismele latinilor, de şi greşesce în detailurĭ, are însă dreptate în thesă generală. In ţéră, maĭ ales după sinodul de Florenţa, s'a întărit frica de propaganda latină ; şi nu numaĭ la noĭ, ci în tóte ţĕrile ortodoxe. Papiĭ de la Roma, de şi n'aŭ isbutit a uni Bisericile, de şi decisiunile de la Florenţa aŭ fost combătute şi anatimatizate de ortodoxĭ în tóte ţĕrile, de şi desbinarea între ortodoxie şi papism a devenit maĭ mare şi maĭ aprigă şi decisivă, — Papiĭ totuşĭ a luat de bune şi valabile decisiunile de la Florenţa, le aŭ publicat în tótă lumea prin misionariĭ lor, şi făcêndu-se că nu ţin samă de decisiunile ulteriore ale Bisericelor ortodoxe, aŭ început cu tóte mijlócele şi morale şi materiale şi politice a propaga uniunea florentină şi a forma bisericĭ uniate printre grecĭ, printre popórele slave, care eraŭ dominate de naţiunile Catolice, de Italienĭ, de Nemţĭ, de Polonĭ. Unde nu putéŭ cu ademenirĭ, întrebuinţaŭ forţa, închidéŭ Bisericile ortodoxe, persecutaŭ clerul ortodox. — Acésta a îngrijat şi maĭ mult pe ortodoxĭ, şi ĭ-aŭ strâns şi maĭ tare de datinele lor religióse. — Cea maĭ mică abatere de la vechile usurĭ bisericescĭ se privea ca o înclinare spre papism. — Cine dar putea în asemine împrejurărĭ să cugete la schimbarea limbeĭ Bisericeĭ române, limba care făcea parte integrantă a ortodoxieĭ române, carea era comună cu a tuturor popórelor slave din prejurul Românieĭ. — In adevĕr limba slavonă era lucrată şi prelucrată în curgere de 600 anĭ, ea avea o literatură cel puţin bisericéscă, destul de bogată, modelată şi acomodată, chiar prin sforţărĭ, după modelul limbeĭ eline bisericescĭ; terminiĭ bisericescĭ şi dogmaticĭ eraŭ formaţĭ cu o mare precisiune

filologică și dogmatică după ceĭ greceștĭ. — In ea eraŭ traduse, de și cu multe obscurităţĭ, tóte cărțile serviciuluĭ divin anual, care compun o bibliotecă însemnată; deaseminea operele celor maĭ marĭ dascălĭ aĭ Bisericeĭ grece și slavone, precum: Vasilie cel Mare, Grigorie Theologul și Nisis, Chrisostom, Damaschin; Askeţiĭ Efrem și Isaac Sirieni, Ioan Scărariul și o mulțime alțiĭ; numerósele sbornice séŭ cuvinte de ale Dascălilor bisericescĭ spre a se ceti în biserică, Nomo-canóne séŭ pravile bisericescĭ, letopisețele bizantine, care cuprindeaŭ istoria Bisericeĭ și Impărăţieĭ chreştine a resărituluĭ. A cugeta, ca tóte aceste bogățiĭ literarie să se traducă în o limbă vulgară, necultă și săracă, ca aceĭa a poporuluĭ român, Dascălilor slavonĭ li se părea și imposibil și primejdios pentru ortodoxie. Acéstă îngrijire de ortodoxie și conservare a limbeĭ slavone, ca un element ortodox, a durat în Moldova și Muntenia câte-va secule. Cartea română s'a ivit maĭ ântêiŭ în scrierĭ particulare de interes social, pe la finele véculuĭ 16-lea, éră în Biserică pe la mijlocul véculuĭ 17-lea, și acésta numaĭ în cărţĭ de predică; căcĭ cu învĕţătura predicătorală românéscă era lumea deprinsă de demult. Și în Moldova, și în Muntenia cele ântêiŭ cărțĭ bisericescĭ sunt două cărţĭ de predice, séŭ cazaniĭ, tipărite una în Iașĭ sub Vasilie Vodă, alta, maĭ mare în Muntenia sub Matheiŭ Basarab. Tóte cele-l-alte cărțĭ ale serviciuluĭ divin aŭ continuat încă a remânea cele slavone. Când Mitropolitul Dosotheiŭ a publicat, pe la finele véculuĭ 17-lea, ântêea óră liturgia, éră Serban Cantacuzin în Muntenia tot pe atuncĭ a publicat ântêea Biblie română, ș'aŭ cerut amândoĭ maĭ ântêiŭ bine-cuvêntarea patriarchală: cel ântêiŭ dela patriarchul de Alexandria Parthenie carele se afla în Iașĭ; iar cel al doilea, de la patriarchul Ierusalimuluĭ Dosotheiŭ, pentru ca să se pótă justifica contra hulitorilor novismuluĭ de a traduce sfintele și dumnezeescile rugăciunĭ și cuvêntul luĭ Dumnezeŭ în limba cea ordinară a poporuluĭ, și să convingă pre toţĭ că prin acésta nu se strică legea chreștină; căcĭ la din contra n'ar fi încuviințat acésta patriarchiĭ Bisericeĭ ortodoxe a resărituluĭ.

4) Cu trecerea timpuluĭ Chreştiniĭ din imperiul turcesc s'aŭ deprins cu noiĭ lor stăpânĭ, Turciĭ, şi aŭ vĕzut, că pot trăi şi cu dênșiĭ. Ș'aŭ restabilit bisericile și monastirile lor, și a încetat emigrarea slavică de la Sud în România. Cultura limbeĭ slave în România a slăbit, limba slavă a tot degenerat, luând forme şi ḑicerĭ române. Se zăresce încă un curent mic filo-român, cu tendințe de a forma carte română, şi încă de timpuriŭ, pe la finele véculuĭ 15-lea saŭ pe la începutul véculuĭ 16-lea, și precum se vede, printre Româniĭ emigrațĭ în Moldova din țĕrile sudo-slavice. Acésta o deducem noĭ din resturile uneĭ cărțĭ românescĭ descoperite acum de curând. Acésta este cunoscuta carte publicată de Academie şi numită de ea «Codicele voronețan». Ea este o «praxă», cum se numĭa în vechime cartea bisericéscă ce numim noĭ acum «Apostol», și care se începea cu faptele Apostolilor (πράξεις τῶν ἀποστόλων). Rotacismele cele multe, cuvintele și formele slavice, articolul *lu* în loc de *luĭ*, orthografia fórte primitivă, de asemenea forma litereĭ ѫ şi întrebuințarea eĭ, precum și litera ꙋ nevocalisat, și de o formă deosebită, pre carea scriitoriĭ de la finele véculuĭ 16-lea o puneaŭ de asupra rânduluĭ: tótė acestea arată vechimea cărțeĭ, și în autoriul eĭ — póte un Român din țĕrile balcanice. Cel puțin — moldovén nu este, nicĭ muntén. Multe din aceste rotacisme noĭ le credem o sforțare orthografică de a putea scrie sunetul macedo-român *nĭ* (*gni* franc.), d. e. în ḑicerile: тиῖре (tigne), маῖрзнче (măgnănce), ῖнраинте (gnaĭnte), спбῖнри (spugnĭ) etç. Acéstă încercare de începutul cărțiĭ românescĭ n'a reeşit, ci a rĕmas numaĭ ca o probă isolată, nețînută în sémă și uĭtată, păstrată numaĭ ca prin minune, spre a ajunge la noĭ.

5) Curentul slavic în România pe la finele véculuĭ 16-lea şi parte din 17-lea, a primit o nouă putere, prin noue emigrațiunĭ în Moldova a cărturarilor și a călugărilor slavĭ, însă nu dela Sud, ci dela Nord. Uniunea papistă în Galiția și în Rusia apusénă, împinsă cu putere de către Iesuițĭ, și susținută, din motive politice de guvernul polon, a făcut acolò progrese marĭ. Orthodoxilor li s'aŭ închis bisericile

s'aŭ luat averile bisericescĭ și s'aŭ dat în dispoziția Iesuiților; bisericile orthodoxe se arendaŭ pe unele locurĭ la Jidovĭ; orthodoxiĭ s'aŭ lipsit de drepturile politice; s'a semănat și nutrit vrajbă între mitropoliţiĭ și episcopiĭ orthodoxĭ, până ce în fine unia papistă a copleșit acolo orthodoxia și s'a substituit eĭ. Bisericile orthodoxe tóte aŭ trecut la uniaţĭ, monastirile orthodoxe s'aŭ prefăcut în monastirĭ uniate, numite de papiștĭ: — basiliane. Domniĭ și boeriĭ, precum și Mitropoliţiĭ Moldoveĭ, aŭ dat tot ajutorul posibil orthodoxilor din Galiţia; spre a se putea eĭ susţine în lupta lor cu papismul 'ĭ-aŭ ajutat și politicesce și materialicesce. Societatea orthodoxă, înfiinţată în Liov sub numire de «bratstvo» (frăţie), ca să apere orthodoxia a fost fórte ajutată de Moldovenĭ. Domniĭ și boeriĭ eraŭ societarĭ, le trimeteaŭ banĭ, îĭ ajutaŭ la tipărirea cărţilor bisericescĭ orthodoxe, le-a zidit în Liov monastirea Adormirea Maiciĭ Domnuluĭ, numită «Voloșskaia», adică: moldovenéscă. Mitropoliţiĭ Moldoveĭ, împreună cu titlul dat lor de Patriarchia dela Constantinopole: «exarchĭ aĭ plaginelor», adică aĭ ţĕrilor limitrofe, aŭ dobândit și autoritatea spirituală de a priveghĭa și a sprijini orthodoxia în Rusia apusană, maĭ ales în Galiţia unde Mitropoliţiĭ noștri nu o dată aŭ chirotonit și trimis preoţĭ; căcĭ orthodoxiĭ acolo nu aveaŭ episcopĭ; căcĭ foștiĭ episcopĭ trecuse la unie. Însă tóte aceste opintirĭ aŭ rĕmas fără ródă. Orthodoxia în Galiţia s'a stins, înlocuindu-se peste tot cu unia papistă. Chiar societatea din Liov s'a desfiinţat prin intrigele Iesuiţilor, cariĭ a vârît dichonie și desbinare între societarĭ și între episcopul lor Balaban, și în fine aŭ trecut și eĭ la unie, éră biserica moldovenéscă din Liov s'a prefăcut în uniată, și apoĭ în monastire papistă, carea esistă până astădĭ. Toţĭ ortodoxiĭ, cariĭ n'aŭ consimţit la unie, aŭ emigrat în România orthodoxă, maĭ ales ómeniĭ cărturarĭ și călugăriĭ, și aŭ împuternicit éréșĭ curentul literar slavon, devenind dascăliĭ pe la scólele monastirescĭ și episcopale, și scriitorĭ de cărţile slavone ce se întrebuinţaŭ în Bisericile din România; de asemenea, scriitorĭ pe la cancelariele statuluĭ. Lim-

ba slavonă a documentelor moldovene din acéstă ep chă pórtă urmele limbeĭ rutene din Galiţia, cu polonismiĭ eĭ.

După ce Galiţieniĭ s'aŭ obicĭnuit cu unia, a încetat şi emigrarea dascălilor şi călugărilor ruteni în România, şi aicĭ limba slavă a mers tot maĭ mult spre decădere, împuţinênduse şi dascăliĭ şi scólele pentru învĕţarea eĭ temeĭnică, în cât pe la jumĕtatea vécuhuĭ 17-lea Mitropolitul Varlaam ca să dovedéscă necesitatea de a se forma carte românéscă, zicea: «Cu nevoie este a înţelege cartea alţiĭ limbĭ, şi pentru lipsa dascălilor şi a învĕţătureĭ. Cât aŭ fost învĕţând maĭ multă vreme, acum nicĭ atâta nu învaţă nime». (Prefaţ. la cartea predic. luĭ Varlaam).

Să ascultăm şi pe Mitropolitul Ungrovlachieĭ Theodosie, cum deplângea lipsa cărţiĭ române la anul 1680: «Nouî jalnicos şî plânsuros lucru ĭaste, într'atâta micşurare şi călcare a roduluĭ nostru cestuĭ românesc, carele o dată şi el numĕrat (era) între puternicele némurĭ, şî între tariĭ ómenĭ se numera; éră acum atâta de supus şi de ocăr't ĭaste, cât nicĭ învĕţătură, nice sciinţă, nice arma, nice legĭ, nicĭ nice un obiceiŭ, în tot rodul cât se pomenesce astăzĭ rumân nu iaste. (Intre rumâni ce ḑicem, cuprindem şi pre Moldovenĭ, că tot dintr'o fîntână cură). Ci ca nisce nemernicĭ şi orbĭ într'un obor învârtindu-se şi înfăşurându-se: de la streinĭ şi de la varvarĭ, dóră şi de la vrăjmaşiĭ roduluĭ nostru, cer şi se împrumutéză şi de carte şi de limbă şi de învĕţătură. O! grea şi durerósă întêmplare»! (Vezĭ prefaţa la liturgie publicată în Bucurescĭ în anul 7188=1680).

In acéstă decadenţă a învĕţămêntuluĭ limbéĭ slavone, şi în lipsa de carte românéscă, ce făcea óre poporul român şi bisericaşiĭ, maĭ ales ceĭ de prin sate, de pre la ţéră, cum se zice? La acésta ne rĕspund anecdotele păstrate până astăzĭ în popor despre *blasgoniele*, *becistniciele*, *bazaconiele*, şi *năstărâmbele* bisericaşilor ţăranĭ. In ele găsim parodiĭ ale cântărilor şi rugăciunilor bisericescĭ slave, substituirĭ de cuvinte cĭudate, inventate şi purtând óre-care analogie cu cele slave, cel puţin la auzul omuluĭ simplu. D. e. «Oce naşca taşca, da bună'ĭ budaşca» séŭ: «O ce naşe ije ese şi

ne b.... Da pinde ţarca, dă'ĭ buliarcă şi chliban» (parodie a rugăciuniĭ: Tatăl nostru slavonesce: «Otce naşŭ», etc). Séŭ ca acésta: «Ije, ije (séŭ mije, mije) panimatca, Koţobeĭca, cuţitele Domnuluĭ, sabia curcanuluĭ, limbricĭ, custuricĭ, cĭoc, boc, trecĭ la loc.» Tóte cuvintele fără nicĭ un înţeles, precum era limba slavă pentru românĭ şi pe care le repeţesc pînă astăzĭ copiiĭ la jocul lor numit «Mijórca». (Eŭ cred că aceste cuvinte represintă o parodie a imnuluĭ cheruvic, pe cariĭ dascăliĭ slavonĭ îl începeaŭ cu zicerile: Ije, ije). Popiĭ de ţéră născocĭaŭ cuvinte de cântare şi de rugăcĭune, amestecate cu slavone şi române, combinate cu interesele lor, une-orĭ chiar immorale. Aşa tradiţia ne represită pe un popă, carele âmblând cu icóna în ziua de ajun, împreună cu dascălul Filip, cânta: «Christos rajdaetse slavite. Şterge dalta Filipe.» Dascălul rĕspundea tot prin căntare: «O şterseiŭ şi în traistă o puseiŭ, dar mĕ şi fripseĭu». Apoĭ popa încheea: «iaco proslav işe».

Prosomia slavonă a sântuluĭ George carea se începe cu cuvintele: ıако добла къ мѹченицѣхъ, Страстотерпче Геѡргїе ş. c, dascăliĭ românĭ nepricepênd cuvintele slavone, aŭ parodiat o ast feliŭ, cântând-o pe glasul bisericesc: «écă Dobra cu papucĭ galbenĭ, strânge-o în braţe, George, ş'o sărută şi'ĭ dă drumul să se ducă.»

Un popă cânta, adresându-se cătră dascălul Pascăl: «Dascăle pascăle! adus-aĭ pe behehe?» Dascălul rĕspundea «ba naĭba să te iea, că mĭ-a luat şi pe mihoho, şi mĭ-a dat pe bububo.» Tradiţia ne maĭ spune, că era popĭ, carĭ luaŭ în mână cartea slavonă, şi adresându-se cătră ómenĭ, îĭ întreba: «ómenĭ bunĭ! Şciţĭ voĭ ce'ĭ în cartea asta?» Décă eĭ respundéŭ: «nu scim,» le respundea, că nicĭ el nu scie. Déca eĭ respundéŭ, că sciŭ, popa le ḑicea: «apoĭ n'am la ce să vĕ maĭ spun şi eŭ»; apoĭ conversa cu eĭ despre alte lucrurĭ, şi-ĭ blagoslovĭa.

Alt popă, neştiind ceti prochodul, se închidea el singur în biserică cu mortul lăsând pe poporanĭ afară la uşa bisericeĭ. După cât-va timp de aşteptare, deschidea uşa şi învĭta pe poporanĭ să ducă mortul la grópă.

Popiĭ maĭ cucernicĭ îşĭ compunéŭ eĭ un felĭŭ de rugăciunĭ, în care eraŭ adunate felurite frase şi cuvinte slavone trunchiate, pre cât eĭ le ţinéŭ minte din auḑ, dar care nu avéŭ nicĭ un înţeles, nicĭ legătură, şi semĕnaŭ maĭ mult cu descântecele babelor vrăjitóre. Esemplu de ast-feliŭ de rugăciunĭ ne dă rugăciunea slavonă din cartea luĭ popa Tóder dela Bodescĭ, sub titlu : «Molitva, când nasce femeea pruncul» (Veḑĭ cronica Huşilor. Apendice, p. 96. 92).

Ţĕranul român, carele nu înţelegea nimica din aceste blasgoniĭ popescĭ, avea ale sale rugăciunĭ românescĭ tradiţionale, şi care amintesc antica luĭ creştinare şi esistenţă în Dacia. Unele din ele se păstréză până astă-ḑĭ în gura poporuluĭ. d. e :

«Cruce'n casă, cruce'n masă, cruce'n tus-patru unghĭurĭ de casă. Si nŭ'ĭ casă, cí'ĭ cetate cu uşele ferecate, cu fereştile 'nzăuate. Séde în mijlocul caseĭ sânt Nekita ([1]), care ţine dracĭĭ de pĕr ; cu straele scurte, cu sabia sumétă, şi ne veghe, ne priveghe de cu-sară până la cinióră până la cântătorĭ, dela cântătorĭ până la rĕvărsat de zorĭ.» etc.

Séŭ : «Cruce bună, adórme-mĕ. Ânger sfânt păzesce-mĕ, din greŭ somn trezesce-mĕ, de duch rĕŭ fereşte-mĕ.» Séŭ alta către ângerul păzitoriŭ : «Ânger, ângeraşul meŭ, cruciţa luĭ Dumneḑeŭ, apară sufletul meŭ, ḑi şi nópte până la cĭas de mórte. Ânger păzitor de casă, Dumneḑeŭ cu noĭ la masă», ş. c.

Pe de-o parte grósa ignoranţă a cleruluĭ, carele rămăsese cu totul ne-cărturariŭ în timpiĭ din urmă aĭ slavismuluĭ, din causă că nicĭ carte slavonă nu maĭ învĕţa, nicĭ pe cea românéscă nu o avea ; éră pre de altă parte frica de calvinism, carele se încuĭbase în Transilvania, şi de acolo începuse a publica cărţĭ ereticescĭ pentru poporul român : aŭ silit pre românĭĭ din Moldova şi Muntenia a'şĭ face carte românéscă ortodoxă. Lupta însă cu slavismul, înrădăcinat adânc în Biserică, a durat încă un veac, până ce cartea ro-

---

([1]) Sântul Martir Nikita, episcopul Dacieĭ, carele s'a martirizat sub dominaţiunea Goţilor păgânĭ asupra Dacieĭ.—Alţiĭ în loc de Nikita pomenesc pre sântul Ión Botezĕtoriul „Sântul Ión naşul Domnuluĭ Dumneḑeŭ."

mână s'a format și s'a întrodus deplin în Biserica Română, spre mulțumirea comună, în vécul 18-lea.

Décă de la timpul luĭ Țamblac a trebuit să trécă 400 de anĭ până ce Biserica română s'a putut disbera de slavonismul antic, apoĭ se înțelege, că noĭ n'avem nicĭ un cuvênt de a cere de la Țamblac, ca el în vécul 15-lea să fi scris românesce.

Să trecem acum la scrierile ce Grigorie Țamblac a lăsat posterităţiĭ în limba slavonă.

7. Scrierile luĭ Grigorie Țamblac.

Dela Grigorie Țamblac aŭ rĕmas posterităţiĭ maĭ multe predice și panigirice unor persóne cu deosebire iubite și stimate de dênsul; tóte în limba sêrbéscă.

Pe lângă cuvintele, de care am amintit în urmă, că le a rostit el în Mitropolia Suceveĭ în întâia luĭ venire în Moldova, și sbornicele sĕrbescĭ din Mănăstirea Némțuluĭ se găsesc încă :

a) În sbornicul de sub No. 20. 1). Un cuvênt — fórte lung — de laudă Sântuluĭ Mareluĭ Mucenic Georgie, întitulat: «al luĭ Grigorie Monachuluĭ și presviter, și egumen al sântuluĭ lŏcaș al Pandocratoruluĭ.» După titlu se înțelege, că el este pronunțat în Moldova, și negreșit la ḑiua chramuluĭ Mitropolieĭ din Sucéva, carea este dedicată acestuĭ sânt martir, carele din vechime este protectorul oștireĭ române. 2). Cuvênt la luminata serbătóre a purtăreĭ florilor (stâlpărilor), și despre aceea că între Evangeliștĭ nu este nicĭ o neconglăsuire, și asupra jidovilor. Si acest cuvênt este supra-scris: «al luĭ Grigorie Monachul și presbiterul și egumen lŏcașuluĭ Pandocratoruluĭ». Dupre titlu conchidem că și acesta a fost rostit orĭ la Sucéva, orĭ în Mănăstirea Némțuluĭ.

b) În sbornicul sĕrbesc de sub No. 106, găsim o altă scriere a luĭ Țamblac: 3). Martiriul séŭ muncirea sântuluĭ și slăvituluĭ Martir Ión ceĭ noŭ, carele s'a martirisat în Cetatea albă (Belgrad). Și acésta se însușesce luĭ Țamblac

prin cuvintele supra-scrise: «Scrisu-s'a de Grigorie Monachul și presviterul în marea biserică a Moldovlachieĭ». In lista luĭ Sevyrev se supra-scrie pe lângă aceste epitete, și acel de egumen al Mănăstireĭ Pantocrator.

Insă o colecție întrégă de scrierile luĭ Țamblac s'aŭ păstrat în sbornicele sĕrbescĭ și rusescĭ, ce se află pe la deosebite Bibliotece din Rusia. Să ascultăm descrierea ce ne dă profesorul de literatura rusésca, Șevyrev, carele a studiat în detaliŭ óperile luĭ Țamblac după sbornicele rusescĭ:

«Compunerile luĭ Grigorie Țamblac eŭ le-am studiat dupre două manuscripte din Biblioteca sinodală sub N. N. 384 (52) și 386 (308)), amêndóue în 4°, de aseminea în parte dupre marele Citi-mineĭ ale Mitopolituluĭ Macarie, unde, afară de o deosebită carte, carea cuprinde tóte cuvintele luĭ Grigorie în tomul Iulie, cu întreg titlul lor, sunt împrăștiate și în deosebĭ pe la serbătorile, la care se rapórtă; — de asemenea și dupre manuscriptele biblioteceĭ luĭ I. N. Țarski, când ea încă aparținea reposatuluĭ eĭ collector, și se afla în Moscua». Étă titlurile cuvintelor estrase din întregile manuscrise în șirul precum ele sunt puse acolo;

«*Ale luĭ Grigorie smeritul monach și presviter.* Aceste cuvinte noĭ le-am reprodus în urmă și le-am raportat la timpul întâeĭ luĭ venirĭ în Moldova. Acele cuvinte sunt în număr de opt, noĭ nu le vom maĭ aminti aicĭ. Observăm, că noĭ în înșirarea scrierilor luĭ Țamblac, nu vom urma strict pe Sevyrev, la carele ele sunt amestecate, éră nu puse strict în șirul istoric. De aceea înșirându-le aicĭ pe tóte câte găsim la Șevyrev, le vom reduce la epocele lor respective din viața luĭ Țamblac. Așa, după cuvintele presviteruluĭ Grigorie din Moldova, urméză cuvintele luĭ din Rusia, ca Archiepiscop al Litveĭ. Si maĭ întâiŭ:

1. Cuvêntul luĭ Țamblac ținut la Moscua la mormêntul unchiuluĭ sĕŭ Kiprian, la carele se suprascrie el egumen al Plinairuluĭ.

2. Cuvênt la slăvita înălțare a Domnuluĭ nostru Iisus Christos. Subscris: Grigorie episcopul Rusieĭ.

3. Cuvênt în Duminica Stîlpărilor. Aicĭ Grigorie se suprascrie: Archiepiscop al Rusieĭ.

4. Cuvênt la dumnedeésca schimbare la față a Domnuluĭ și Dumnedeŭ și mântuitoruluĭ nostru Iisus Christos. Suprascris: Archiepiscop al Rusieĭ.

5. Cuvênt la pré-cinstita adormire a prea slăviteĭ stăpâneĭ nóstre Născătóreĭ de Dumnedeŭ și pururea feciórei Marieĭ.

6. Cuvênt la tăerea capuluĭ cinstituluĭ si slăvituluĭ proroc și înainte-mergĕtoriŭ și botezătoriŭ luĭ Ión. — Amêndouĕ aceste cuvinte se suprascriŭ: ale luĭ Grigorie Archiepiscopul Rusieĭ.

7. Cuvênt la înălțarea cinstiteĭ crucĭ a Domnuluĭ. Suprascris și acesta asemenea.

8. Panigiricul sântuluĭ, slăvituluĭ, mareluĭ mucenic și izvorîtoruluĭ de mir Dimitrie. Cu aceéșĭ suprascriere.

9. Cuvênt de laudă sântuluĭ și mareluĭ între mucenicĭ și purtătoriuluĭ de biruință Georgie. Sevyrev dice, că acest cuvênt nu este suprascris cu numele luĭ Grigorie; dar de sigur este acela pre-carele noĭ l'am amintit la început dupre sbornicul din Némțu, carele după subscriere se repórtă la epoca egumenatuluĭ luĭ Grigorie la Némțu.

10. La scrierile luĭ Țamblac din Rusia se repórtă și un stich la Adormirea pré sfinteĭ Născĕtóreĭ de Dumnedeŭ. Acesta s'a descoperit de V. M. Undolski sub titlu: «la Adormirea pré sfinteĭ Născĕtóreĭ de Dumnedeŭ cântăm acest stich, la sărutare, facerea luĭ kir Grigorie al Rusieĭ Țamblac». S'a tipărit pe lângă articolul: Замѣчнія для исторіи Церковнаго нѣнія въ росіи, în revista istorică Чтен. Моск. истор. общ. 1846 No. 3.

Urmĕză acum scrierile luĭ Țamblac din epoca aflăreĭ luĭ în Serbia.

1. Panegiricul celuĭ dintru sânțĭ părinteluĭ nostru Euthimiŭ, patriarchul Târnovuluĭ.

2. Povestire despre sânta Parascheva cum s'a adus în slăvita ţéra sĕrbéscă, scrisă de Grigorie Ţamblac.

3. Povestire despre ţarul serbesc Stefan Decianul, scrisă de Grigorie egumenul Decianeĭ.

Incheem cu aceste cuvinte care dupre titlurile lor se repórtă la egumenatul luĭ Ţamblac la Némţul.

Afară de scrierile, care le-am amintit la începutul paragrafuluĭ acestuĭa dupre sbornicele de la Némţu, Şevyrev ne înşiră încă următórele cuvinte, care pórtă epitetul luĭ Ţamblac de egumen al Pantocratoruluĭ:

1. Panigiricul sânţilor celor patru-ḑecĭ de mucenicĭ.

2. In sânta şi mare Joĭ la césurĭ, despre trădarea Domnuluĭ şi Dumneḑeuluĭ şi Mântuitoruluĭ nostru Iisus Christos, şi despre Iuda şi despre ceĭ ce aduc azime la taĭne, şi despre ĭubirea de argint.

3. In sânta şi mare Vinerĭ la césurĭ despre aceea: «videveţĭ viaţa vóstră spânḑurată înaintea ochilor voştri», şi asupra ereticilor, şi asupra cuvintelor ḑise la restignire de Domnul Dumneḑeul şi mântuitorul nostru Iisus Christos: «femee! étă fiul tĕŭ»; éră ucenicul: «étă muma ta.»

4. Panigiricul sântuluĭ prooroc şi vĕḑĕtoriuluĭ de Dumneḑeŭ Ilie. Suprascris: «egumenul mănăstireĭ Pantocrator». (Şevyr. Исторія русск. словес. ч. 3-а. p. 383—88. Mosc. 1858).

Domnul Sevyrev ne dă şi o analisă a cuprindereĭ operilor luĭ Ţamblac, şi face asupra lor şi o apreciaţie critică (p. 348—375).

Intinderea prea mare a lucrăreĭ nóstre ne împedică de a reproduce aicĭ acea analisă; ne mărginim dar a trimite pre ĭubitoriĭ de literatura antică, la opera eruditului profesor rus. Dar nu putem a nu reproduce şi noĭ apreciaţia critică a luĭ:

«La analisarea cuvintelor luĭ Grigorie ḑice Şevyrev (p. 375), ademenindu-ne de adâncimea ideelor noĭ, maĭ că nu am întors luarea aminte la ritorismul bizantin şi la florile ritoriceĭ scolastice, cu care ea este presărată, însă, în órecare locurĭ citate de noĭ, s'aŭ putut vedea modele de ace-

stea. Acésta negreşit este cea maĭ slabă lature a cuvêntuluĭ luĭ: Predicătoriul a plătit cu ea tributul véculuĭ şi scólelor greceşcĭ, în care a învĕţat. Dar înălţimea adevĕruluĭ mărturisit de dênsul, îl ridică maĭ presus de defectele timpuluĭ şi ale şcóleĭ. Ele se disprind şi cad ca o cójă de pământ, éră adevĕrul păstrat în adâncimea cuvêntuluĭ, remâne acelaş, de sine fiinţelor şi neschimbat, ca pétra ce'şĭ are în sine colórea. Acest adevĕr străbate prin tóte vécurile vieţeĭ nóstre vechĭ şi nóue, şi légă tot cuvêntul predicatorilor noştri cu o legătură nevĕdută întru un întreg armonios şi logic.

«Prin acésta numaĭ se póte esplica, cum predicătoriĭ ulteriorĭ aĭ Rusieĭ se întâlnesc în ideĭ cu ceĭ anticĭ, cu Grigorie, cu Fotie, etc. Pentru adevĕrul cel vécĭnic nu este deosebire între vécul IX lea si al XV-lea. Se schimbă formele esprimăreĭ adevĕruluĭ, éră el remâne acelaş.

«Pe aceiaşĭ tréptă a conşciinţeĭ se arată la noĭ adevĕrul divin în minţile representanţilor Bisericeĭ, orĭ unde s'ar fi născut eĭ, în Grecia, în Bulgaria, în Rusia, şi în formele orĭ căruĭ véc s'ar fi esprimat. Ca sórele, el (adevĕrul) luminéză deopotrivă tot cuvêntul nostru predicătoral din tóte vécurile, şi îl străbate cu o egală profunditate. La începutul véculuĭ 15-lea în alte ţĕrĭ ale Europeĭ veţĭ afla deja felĭurite rodurĭ ale minţiĭ omenescĭ, dar cu greŭ veţĭ găsi aĭurea, afară dóră de Bizanţia, carea trăgea de mórte, adevĕrurile învĕţătureĭ creştineşcĭ aşa de adânc consciute, ca în cuvintele acestor doĭ predicatorĭ aĭ Rusieĭ: Fotie grecul, Mitropolitul Moscueĭ, şĭ Grigorie Ţamblac».

Din tóte scrierile luĭ Ţamblac noĭ am ales panigiricul luĭ despre martiriul săntuluĭ Ioan cel noŭ de la Sucéva, pentru óre-care noţiunĭ istorice ce se găsesc în el despre Moldova şi l'am tradus dupre sbornicul slavon amintit maĭ sus, carele se păstréză în Mănăstirea Némţuluĭ. Noĭ îl publicăm maĭ la vale (1) în textul sĕrbesc şi cu traducerea română făcută de noĭ. In sbornicul sĕrbesc acéstă lucrare literară a luĭ Ţamblac pórtă titlu:

(1) Vedĭ pag 163 şi urm. Rev. p. Ist. Fil. şi Arch.

Мч҃еніе ст҃го и славнаго мч҃ника Іωанна новаго иже въ Бѣлградѣ мжчившагосѧ. єписано Грїгωріемъ мнихомъ и презвитеромь въ великой Црькви молдовлахїиской.

Adică : «Martirul sântuluĭ, slăvituluĭ Martir Ióan cel noŭ, carele s'a martirisat în Cetatea-albă. Scrisus'a de Grigorie Monachul şi presbiterul la Marea Biserică a Moldovlachieĭ.»

Pe margine, în sbornicul sĕrbesc, în dreptul numeluĭ autoriuluĭ, este scris cu scrisóre antică connumele Tamblac (Цанблак) (2).

Cetind viața sântuluĭ Ioan scrisă de Țamblac, precum ea se află în sbornicul nemțan, am vĕdut, că ea de mult este tradusă în româneşte, maĭ întâiŭ în Kazaniele Mitropolituluĭ Varlaam, publicate în Iașĭ în anul 1643, (part. 27. f. 79) ; dar în ea nu se numesce numele autoruluĭ. Se maĭ găsesce ea în viețile sânților, traduse din rusesce şi tipărite în Mănăstirea Némțuluĭ la anul 1813. Acolo viața sântuluĭ Ioan se pune în 2 Iunie (f. 17—25.) In acéstă din urmă ediție se spune la început, că viața sânt. Ión este «scrisă de Grigorie Ieromonachul, igumenul Mănăstireĭ Pantocratoruluĭ și preot al Bisericeĭ ceĭ marĭ a Moldoveĭ». Atât acésta cât și cea din Kazania luĭ Varlaam se potrivesc în totul, afară de limbă. Dar ediția de Némțu se deosebesce de a luĭ Varlaam, ca și de a luĭ Țamblac, că adaogă ca complinire istoricul móştelor dela strămutarea Capitaleĭ în Jaşĭ, anume ducerea lor în Polonia sub Sobiețki de Mitropolitul Dosoteiŭ, și readucerea lor la Sucéva sub împĕratul Iosif al Austrieĭ, după ce s'a înstreinat Bucovina dela Moldova.

Comparând de aprópe traducerea din Kazaniile luĭ Varlaam cu originalul din Sbornic, am vĕdut maĭ întâiŭ, că traducerea este prea liberă, și împedică a'șĭ face cine-va o idee esactă de stilul luĭ Țamblac ; al doilea, la Varlaam este un mare anachronism : el represintă Cetatea-Albă din timpul când s'a martirisat sf. Ión, dupre starea eĭ de pe timpul luĭ Varlaam în anul 1643, când ea era dominată de

(²) Aflarea acestuĭ sbornic sĕrbesc în Biblioteca Mănăstireĭ Némțuluĭ, și cetirea în el a panigiriculuĭ Sântuluĭ Ioan, mĭ-a servit de îndemn a scri acéstă biografie spre a împrospăta printre Românĭ memoria luĭ Țamblac.

Turcĭ, și acolo era religiune domnitóre mahometismul; pe când la Țamblac se spune, că pe când s'a muncit Sântul Ión pe la începutul véculuĭ 14-lea, Cetatea-Albă era sub dominațiunea unuĭ popor de religiunea persană, carele adora focul, sórele și stelele.

Afară de aceea, viața sântuluĭ Ión, după cum o a scris Țamblac, ne dă și óre-care noțiunĭ istorice prețióse despre Moldova. De aceea noĭ ne am decis a o transcrie și traduce.

Noțiunile fundamentale despre martirul Sântuluĭ Ión Noul credem că Țamblac le a adunat chĭar la Cetatea-Albă din tradițiunile păstrate acolo printre bětrânĭ, saŭ chĭar în vre-o carte de ale Bisericeĭ unde aŭ stat móștele Sfântuluĭ până la transportarea lor în Sucéva. Detaĭlurile a putut să fie opera luĭ Țamblac, în stilul și modul tuturor legendelor bisericeșcĭ despre Martirĭ. Martiriul însă acesta, Țamblac l'a scris după mórtea luĭ Alexandru cel Bun, în limba sěrbéscă, spre a face cunoscut pe Sântul și popórelor slave.

Să relevăm acum câte-va locurĭ din panigiricul luĭ Țamblac, care ni se par a avea o particulară însemnătate pentru istoria țăreĭ nóstre.

1. Maĭ întêiŭ să stabilim anul, când s'a martirisat Sântul Ión în Cetatea-Albă. Țamblac ne spune, că móștele Sântuluĭ Ión, după desgroparea lor aŭ fost depuse în Biserica dela Cetatea-Albă; éră de atuncĭ până la strămutarea lor în Moldova a trecut 70 de anĭ și ceva maĭ mult. Presupuind că și în mormêntul primitiv, de unde denunțătorul și calomniatoriul seŭ «Frângul» voia să-l fure, încă aŭ petrecut remășițele mortuare ale Sântuluĭ, cel puțin 10 anĭ; căcĭ nu îndată după mórte se proslăvesc sânțiĭ și móștele lor, ci după óre-care trecere de timp: admitem că de la mórtea Sântuluĭ până la aducerea móștelor la Sucéva aŭ trecut cel puțin 80 de anĭ.

Sciind din letopisețul țăreĭ că Alexandru cel Bun a adus móștele Sântuluĭ Ión în Sucéva de la Cetatea-Albă, în al doilea an domnieĭ sale, adică în anul 1402, conchidem că

martiriul Sântuluĭ Ión s'a întâmplat pe la anul 1320, séŭ cel maĭ mult pela începutul véculuĭ 14-lea.

2. Țamblac ne spune, că în timpul când s'a martirisat Sântul nostru, Cetatea-Albă era supusă unuĭ eparch de religiune persană, carele se închina foculuĭ, sóreluĭ și lucéfăruluĭ Veneri, și că voĭa a converti la acea religiune și pre Ión, maĭ întêiŭ cu momĭele, apoĭ prin schingĭuĭrĭ. Pre guvernatorul cetățiĭ îl numesce «Iparch», ceea ce însémnă, că acela era supus altuĭ Domnitoriŭ maĭ mare. Se vede, că el avea legăturĭ cu Persia și cu India; căcĭ se laudă către Sântul, că are doftorĭ veniți din Persia și din India.

Décă consultăm istoria emigrăriĭ popórelor asiatice în Europa, găsim că locurile dela Marea Négră aŭ fost domnite de Cumanĭ până la jumătatea véculuĭ 13-lea. După aceea stepele pontocaspice aŭ căḑut sub dominațiunea Tătarilor. Cumaniĭ, parte trecuse în Ungaria, parte rămăsese în Moldova unde s'aŭ botezat dintre dênșiĭ 200,000 în rîul Siret. Rösler dela carele împrumutăm aceste noțiunĭ, citéză chĭar un voĭagĭor Vilhelm de Rubruc, carele a călătorit la 1253 prin țările Tătarilor, ce ḑominaŭ țĕrmurile Mărilor Négră și Caspică (Rumänische Studien. Leipzig. 1871. p. 334). Tătariĭ, cariĭ în vécurile 14-lea și 15-lea domnĭaŭ pre țĕrmurile Mărilor Négră și Azov, între Don și Nistru, sînt în istorie cunoscuțĭ cu numele de Nogai (Bouillet. Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie, la ḑicerea Kaptchak).

Dupre spusa luĭ Țamblac urméză, că aceĭ Tătarĭ pe la începutul véculuĭ 14-lea nu primise încă Mahometismul, ci să ținéŭ de religiunea luĭ Confuțiŭ, carea domnĭa în Persia, de sub a căreĭa dominație eĭ emigrase în Europa.

Așa dar Cetatea-albă pe la începutul véculuĭ 14-lea era dominată de Tătarĭ, de religiunea persană. Ea era lăcuită de Tătarĭ, de chreștinĭ și de jidovĭ. Chreștiniĭ avéŭ acolo preoțĭ și o biserică. Jidoviĭ locuĭaŭ în un cuartal a parte, unde capul Sântuluĭ fu tăĭat de un jidov și isolat de corpul tărît de calul cel sirép. Deși religiunea chreștină era tolerată, dar Tătariĭ propagaŭ pe a lor, și la trebuință

întrebuințaŭ și silniciĭ și omorurĭ. Jidoviĭ, ca tot-dé-una purtaŭ aceĭașĭ ură și dușmănie asupra chreștinilor.

Nu putem hotărî, cât de mult va fi durat dominațiunea Tătarilor asupra Cetățiĭ-Albe. Dar putem afirma, că tot în vécul al 14-lea ea a trecut sub stăpânirea Moldoveĭ; nu putem afirma anume sub care dintre vechiĭ Domniĭ; ceea ce știm positiv este, că în anul 1392 Roman Vodă se numește «Domn al țăreĭ Moldoveĭ dela munțĭ până la Mare» (Chron. Romanuluĭ. part. I. pag. 5). Țamblac ne spune, că Alexandru cel Bun domnĭa preste tótă Moldova și pe laturea limitrofă a măreĭ (и поморїю).

Așa dar Cetatea-Albă pe timpul luĭ Alexandru cel Bun era sub stăpânirea Moldoveĭ. Acésta se deduce și din spusele luĭ Țamblac despre aducerea móstelor sântuluĭ Ión, unde el vorbește ca de o simplă strămutare a lor dintr'un oraș al Moldoveĭ în altul, pentru care nu s'a cerut alta, de cât a se trimite un comandant cu un detașament de óste pentru paradă și buna ordine a convoĭuluĭ religios. Cetatea acésta sub Marele Stefan a fost fortificată și apărată cu energie contra pretențiunilor streine, polone, ungare, și maĭ apoĭ turceștĭ; dar înfine, la 1484, după o luptă crâncenă a luĭ Stefan pentru apĕrarea eĭ contra Sultanuluĭ Baiazet, cetatea a căzut sub dominațiunea turcéscă, cu teritoriul eĭ de prin pregĭur.

Cetatea-Albă, în tóte monumentele vechĭ ale literatureĭ slavone, precum și în panigiricul slavon al luĭ Țamblac, se numește «Belgrad», ceea ce va să dică *Cetatea-Albă*. Acéstă numire aŭ păstrat'o și Turciĭ, numindu-o în limba lor: «Akerman». Situată la vărsarea Nistruluĭ în Marea Négră la hotarul răsăritén al vecheĭ Moldovĭ, Cetatea Albă din o profundă vechime a fost un loc de comerț cu popórele și orașele orientale, între care și cu Trapezonta.

In vécul 13-lea și 14-lea navigația comercială pe mărĭ șĭ-o disputaŭ dóuĕ republicĭ italiene: Veneția și Geneva. Corăbiile lor purtaŭ comerțul între orașele și porturile maritime. Țamblac nu spune anume la care din aceste dóuĕ cetățĭ comerciale aparținea căpitanul vasuluĭ, pe care Sân-

tul Iôn a trasportat mărfurile sale dela Trapezonta la Cetatea Albă, ci se mărginesce numaĭ a'l numi «frâg» și a spune, că dupre religiune era papist, și fórte ura pe ortodoxul Ión. Popórele ortodoxe din Orient, precum din vechime, așa și astădĭ numesc pe Chreștiniĭ papistașĭ, fie eĭ de orĭ ce naționalitate, cu epitetul de «franki» pronunțat după moda grécă «franghi».

3. Țamblac numește Moldova «Moldovlachia». Așa a început Bizantiniĭ a numi Moldova din vécul 15-lea, spre a o deosebi de Muntenia séŭ Ungrovlachia. Bizantiniĭ pe la capĕtul véculuĭ 14-lea numĭaŭ Moldova : Rusovlachia, adică România despre Rusia, spre deosebire de Ungro-Vlachia, adecă România despre Ungaria.

4. Țamblac, contimpuran cu Alexandru cel Bun, menționând în puține cuvinte despre dênsul, îl numește «Marele Voevod Ión Alexandru,» și dice că, pe lângă religiositate, el era «un bărbat înfrumusețat și cu alte bunătățĭ.»

5. Țamblac spune, că pentru aducerea móștelor de la Cetatea-Albă a trimis «pe un boerîŭ cu destulă óste». De aicĭ deducem că pe acel timp boeriĭ eraŭ comandanțĭ de óste, și că țara avea mulțĭ ostașĭ.

8. Tradițiunea păstrată în Moldova despre Țamblac.

Precum aŭ vĕdut, Țamblac a fost o persónă însemnată în vécul 15-lea, atît pentru biserica slavă, cât și pentru cea română. Din nenorocire, despre dênsul în monumentele nóstre pure istorice, s'aŭ păstrat puține noțiunĭ din causa lipseĭ de carte română și de scriitorĭ românĭ pe acele timpurĭ. Noțiunile istorice despre dênsul noĭ le datorim monumentelor literare slavone, și scriitorilor rușĭ modernĭ, carĭ aŭ scris istoria bisericeĭ ruseștĭ, și aŭ tratat despre vechĭa literatură slavo-rusă.

Cu tóte acestea tradiția despre un așa însemnat bărbat s'a păstrat cu tenacitate în Moldova și în vécurile următóre, și maĭ cu sémă în mănăstirea Némțuluĭ, unde el a fost egumen. Tradiția acésta ne-a păstrat în diferite notițe de prin cărțĭ vechĭ, trăsurĭ din viața luĭ Țamblac, anume:

că el a fost contipuran cu Alexandru cel Bun și cu Mitropolitul Iosif, precum și cu Sinodul de Florența ; că a fost dascăl în Moldova, și apoĭ Mitropolit la Kiev ; că a fost la Moscua ; că a fost egumen la mănăstirea Némțu, carea în vechime se chema Pantocrator, și a fost un mare bogoslov (theolog). Insă cu timpul tradițiunea s'a făcut tot maĭ vagă ; a confundat persónele, timpurile și locurile, ast-fel, că fără critică nu se póte restabilĭ, ce póte fi adevĕrat în acea tradițiune, și ce este adăusĕturĭ a nesciințeĭ.

Noĭ vom înșira aicĭ câte-va notițe tradiționale despre Țamblac, împrăsciete prin diferite cărțĭ, parte scrise, parte tipărite.

Să începem cu notița sĕrbéscă din liturgia luĭ Țamblac, pe care ne a comunicat-o părintele Andronic, ca cea maĭ veche :

I. Сїе wсвѧщенїе цр҃кви писах азъ рѹкою моею смиренныи Григорїи Цамблака митрополит Кїевскїи и Галицкїи и всеѧ рwссїи. Până aicĭ inscripția séměnă în totul să fie a luĭ Țamblac. El scrie și vorbesce despre sine în present, ca unul ce era Mitropolit al Kievuluĭ, când a scris cartea. Restul însă se cunósce că este o adăusĕtură mult posterióră, căcĭ începe a vorbi despre tot trecutul luĭ Țamblac, carele încă singur nu scia, când era Mitropolit al Kievuluĭ, ce avea să i se întêmple în viitoriŭ adică că a fost egumen Némțuluĭ, și că ar fi fost și la Sinodul de Florența. Etă acea adăusĕtură cu ideĭ tradiționale despre Țamblac : «Бывшагw прежде ѹчитела земли молдовлахискаа и егѹменъ ст҃ыи великїи м́стрь пантwкраторwвъ еже именѹетсѧ нѧмацъ. и бывшагw на wсмомъ соборѣ на флwренцыѧ» ; ĭar românesce : «carele a fost întêiu dascăl în țara Moldovlăchieĭ și Egumen Sânteĭ Mare Mănăstirĭ Pantocratorul, care se numesce Némțul, și a fost la Sinodul 8-lea din Florența.»

Maĭ întêĭ limba slavă rĕŭ representată și sintacticește și ortograficește, arată pe un culugĕr român, carele prost cunoștea acéstă limbă ; éră spunerea despre participarea luĭ Țamblac la Sinodul de Florența dovedesce, că acéstă însemnare s'a făcut târziŭ, prin vécul 16-lea, când tradițiunea confundase deja sinodul de Florența cu cel de Constanța, la carele cu adevĕrat a participat Țamblac, ca Mitropolit al Litveĭ. Acéstă notiță dintr'o carte chiar a luĭ Țamblac, a servit de basă și la altele ulterióre.

2. Mitropolitul Georgie (1723) în istoria s'a despre icóna Maicei Domnuluĭ dela Monastirea Némțuluĭ, începe așa: «Insciințare facem pentru obiceĭul pămêntuluĭ Moldoveĭ, că întêmplându-se aicea Domnu Măria-sa Alexandru Voevod, și mitropolit préosfințitul Kir Iosif, carele aŭ fost și la soborul al 8-le, și cu părintele Ieromonachul Géorgie Țamblac, fiind mare Bogoslov (carele s'aŭ și sĕvârșit la Moscua)» etc.

In acéstă tradițiune sunt neesactitățĭ istorice: a) că Mitropolitul Iosif, împreună cu Țamblac ar fi fost la sinodul al 8-lea, adică cel de Florența; b) că Țamblac ar fi murit la Moscua: aserțiune iarășĭ neesactă, produsă negreșit din ideea vagă, că Țamblac a fost și mitropolit în Rusia. (Vedĭ Cartea «Minunele Maĭceĭ Domn. M. Némțu 1847 f. 148).

3. In sbornicele serbeșcĭ din monastirea Némțuluĭ, găsim dóuĕ notițe tradiționale despre Țamblac, scrise de Pachomie episcopul Romanuluĭ (1707—1714): a) In sbornicul de sub No. 20, Pachomie a scris: «Intr'acéstă carte (este și viața svăntuluĭ Pavel Theveĭskiĭ, și a altor svințĭ a mulțĭ, fórte de mare folos, și sînt dóuă Cazaniĭ pré de folos. Una a luĭ svinte Georgie vel mucenic, și alta la Dumineca Floriilor, scrise și făcute de *sviati* Grigorie Țamblac, care a fost egumĕn aicea în Mănăstirea Némțuluĭ și aŭ fost și la Săborul al optulea, și maĭ *pe urmă* aŭ fost Mitropolit la Kiev, care 'i am sărutat și *svintele moștiĭ în peșteră*». In sbornicul de sub Nr. 106, Pachomie scrie: «Aicĭ este și mucenia luĭ sviatiĭ Ión Noviĭ, scrisă de sviati Gligorie Țamblac, ce a fost dascăl ânteiŭ dinceput în Moldova, și egumen aicea în Némțu, și maĭ apoĭ Mitropolit în Kiev, căruia i-am sărutat și svintele moștiĭ acolo.»

Pachomie: a) amestecă periódele viețiĭ luĭ Țamblac, puind egumenia luĭ la Némțu odată cu dascălia, éră mitropolia la Kiev, după Sinodul de la Florența. b) Pune pe Țamblac între sânțiĭ bisericeĭ rusescĭ, îl represintă ca cum ar fi murit la Kiev, unde a fost Mitropolit, și afirmă că 'ĭ ar fi sărutat acolo și móștele, care ar fi depuse în peșterile de la Kiev, împreună cu ale altor sânțĭ rusescĭ.

Tóte acestea sînt resultate a slăbiriĭ tradițiuniĭ despre Țamblac; arată lipsa de noțiunĭ positive, și îndeplinirea lor prin fantasie.

Chiar isvórele ruseștĭ despre viața luĭ Țamblac nu sciŭ nimica despre locul morțiĭ luĭ Țamblac, și cred că a murit la Litva pe la anul 1419, când s'a finit Mitropolia luĭ a-

colo (vedĭ d. e. описаніе Кіево-софійскаго собора и Кіевской Іерархіи p. 104. Kiev, 1825). Pachomie însă avênd idee de înalta viață ascetică a luĭ Grigorie, și de Mitropolia luĭ la Kiev, l'aŭ credut că este sânt și móștele luĭ negreșit se află în peșterile de la Kiev. Acest episcop era și el un mare cuvios, a fost maĭ întâĭ stareț al Monastireĭ Némțuluĭ, când a făcut pelerinagiuĭ la Kiev, spre închinarea săntelor móște de acolo. In acest pelerinagiu el s'a întâlnit cu marele predica tor rusesc de atuncĭ, sântul Dimitrie Rostovski, carele l'a întărit în direcțiunea luĭ ascetică. Pahomie pe la an 1714 a paretisit de la Episcopie, s'a retras la Sihastria ce fundase el în munțiĭ Mănăstireĭ Némțuluĭ (Pocrovŭ), și apoĭ s'a retras la Kiev, unde a și murit, pe la 1730. (Vedĭ chronica Romannluĭ part. I. pag. 322—352). Intre Sânțiĭ, ale căror móște se află în peșterile de la Lavra Pecersca, în numěr de 112, sînt treĭ, cariĭ pórtă numele de Grigorie: a) Grigorie făcětorul de minunĭ, carele a trăit pe la anul 1064; b) Grigorie zugraful carele nu se scie când a viețuit, și c) un alt Grigorie făcĕtorul de minunĭ, carele ĭarășĭ nu se scie când și unde a trăit, (Vedĭ: Указатель святыни, 1850 Kiev. p. 40—65). Negreșit că Pachomie, în dragostea luĭ către memoria luĭ Țamblac, l'a credut ascuns în numele acestuĭ din urmă Sânt Grigorie făcătorul de minunĭ, pre carele nu putea nicĭ o țéră și nicĭ o localitate a'l reclama, neștiindu'ĭ nime biografia luĭ, nicĭ când și unde a viețuit. Suvenirea luĭ Pachomie se păstréză și astădĭ la Kiev, prin o părticică de móște, — un deget al Sântuluĭ Archidiacon Stefan, dus de dênsul la Kiev dela monastirea Némțuluĭ (Указатель, p. 25—26).

4. Tradițiunea păstrată în monastirea Némțuluĭ despre mórtea luĭ Țamblac în acea monastire și îmmormântarea luĭ acolo are tótă probabilitatea de adevěr istoric, precum ne-o represintă părintele Andronic. Trebue însă să presupunem: orĭ că înainte de a se fi zidit actuala Biserică de marele Stefan, acolo fusese o altă biserică, orĭ că actuala biserică s'a zidit pe locul unde a fost îmmormântațĭ primiĭ egumenĭ aĭ monastireĭ, între carĭ Țamblac a fost al treilea.

Acestea sunt tóte relațiunile, ce am putut aduna spre a împrospăta în istoria și literatura română memoria unuĭ așa distins bărbat român din vécul al 15-lea—Grigorie Țamblac.

Episcop Melchisedec.

Inalt Prea Sfinţieĭ Sale Archiepiscopuluĭ şi Mitropolitul Moldoveĭ şi Suceveĭ D. D. Iosif Naniescu.

Eminenţă,

Dorind a asigura pentru tot d'auna serviciul religios în Capela, ce am zidit la Baden-Baden, cu hramul s-tuluı Arhanghel Michail, şi în memoria prea ĭubituluı şi mult regretatuluĭ meu fiu Principele Michail, pentru a servi de loc de înmormêntare membrilor familıeı mele, am constituit prin act notariat autorisat şi aprobat de Guvernul Majestăţeĭ Sale Imperatul Germaniei, o rentă anuală şi perpetua pentru a întâmpina tóte cheltuelele cultuluĭ în acésta Capela, şi a întreţine un Preot, un Diacon şi un anagnost (sacristain) de religiunea orthodoxa a Românieĭ.

Prin acelaşĭ act, s'a instituit o comisiune dintre Membriĭ Municipalităţeĭ de Baden-Baden, care, în viitor, va avea grija a administra renta constituită de mine şi de a privighea executarea nestramutată a disposiţiunilor coprinse în ḑisul actŭ.

Pe lângă acestea, pentru a înlesni acesteĭ comisiuni numirea şĭ alegerea persónelor bisericeştĭ şi pentru a dovedi devotamentul meu de fiŭ al bisericeĭ Moldoveĭ, patria mea, am hotarît ca acéstă Capela sa fie pusă în perpetuitate sub jurisdicţiunea Inalt Prea Sfinţieĭ sale Arhiepiscopuluĭ şi Mitropolit al Moldoveĭ cu reşedinţa în Iaşĭ, care va avea dreptul după sevêrşirea mea din viaţă şi a soţieĭ mele, Principesa Smaranda Sturdza, de a recomanda şi a numi, în urma cereref comisiuneĭ administrative din Baden-Baden, persónele Bısericeştı al carora post ar deveni vacant.

Sper că Eminenţia Vóstra, spre pomenirea unuĭ Domn, care a avut osebita onóre a guverna Moldova în timp de mai mult de cincĭspre-ḑece anĭ, va bine-voi, prin al seŭ formalnic r spuns, a încuviinţa acésta din urmă disposiţiune în favórea uneı Capele orthodoxe şi Moldave, ce este considerată ca unul din monumentele cele maĭ însemnate ale Germanieĭ.

Bine voiţĭ, vĕ rog, a priimi asigurarea sentimentelor mele pióse şi a'mı acorda bine-cuvêntarea Arhipestorească, după care remân al Eminenţeĭ Vóstre cu tóta evlavia. (semnat) **M. Sturdza.**

II) Respunsul I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei şi Sucevei D. D. Iosif, către Inălţimea Sa fostul Domn Michail Grigoriu Sturdza.

No. 1882 în 6 Octombrie 1882.

Inălţimeĭ Sale Principeluĭ Michail Grigoriu Sturdza.

Prea Inălţate Dómne!

Epistola Măriei Tale cu data 20 August (2 Sept. st. n.) anul curent 1882, din Baden-Baden, am priimit'o cu cea maĭ simţitóre mulţămire sufletească, şi nu putem îndestul sa laudam atât disposiţiunile aşezemântuluı, ce aţı făcut spre asigurarea esistenţeĭ pentru tot d'auna a Capeleı ce aţı zidit la Baden-Baden cu hramul sf. Arhanghel Mihail, şi întreţinerea serviciuluĭ cu tóte cheltuelele necesare cultuluĭ Ortodox în acésta Capela, cât şi simţimântele de pietate religiósa şi de respectul patrieĭ-mume, Moldova, pe care Măria ta Ta, ca Domn Român, aĭ guvernat'o în timp de maĭ mulţĭ anĭ cu multă autoritate şi probat patriotism. Ast-fel, chiar şi punerea acesteĭ Capele în perpetuitate sub jurisdicţiunea Arhiepiscopuluĭ şi Mitropolit al Moldoveĭ,

este încă o probă învederată că simţimêntul iubirei de patrie şi al pietăţeĭ religióse, moştenire stramoşască, V'a inspirat şi condus în regularea constituirei comisiunii dintre membriĭ Municipalităţeĭ din Baden-Baden, care va avea grija şi datoria de a administra renta constituita şi asigurata prin Act notariat, autorisat şi aprobat de Guvernul Majestaţei Sale Impăratul Germanieĭ, pentru cheltuelile cultuluĭ şi întreţinerea cleruluĭ trebuitor la acéstă capela, ce este considerată ca unul din monumentile cele maĭ însemnate a le Germanieĭ, cum prin menţionata epistola bine voiţĭ a Ne face cunóscut. Asemenea, pentru alegerea, numirea şi recomandarea persónelor bisericeşti la serviciul acestei Capele de către Mitropolitul Moldoveĭ către comisiunea Membrilor Municipalitaţei din Baden-Baden, conform dorinţeĭ Măreĭ Tale, acéstă disposiţiune emanênd din dreptul canonic al jurisdicţiuneĭ Bisericeşti, Noĭ, credem de a Nóstră datorie Duhovnicéscă a primi şi a executa acéstă piósă dorinţă sufletéscă a unui Domnŭ Român şi bine credincios creştin ortodox şi suntem pe deplin convins că şi urmaşiĭ Noştri la scaunul Metropolieĭ Moldoveĭ, vor urma aseminea pentru de apururea pomenire a numeluĭ Măriei Tale, împreună cu tótă ilustra familie.

Dar fiind-că în societatea omenească, de multe orĭ din micĭ cause sau pretexte se întâmplă neînţelegerĭ şi conflicte, care după împrejurărĭ, pot se devie şi vĕtamatóre, maĭ ales în cestiuni de rit, între Eterodoxĭ, Ne permitem, Maria Ta, a Vĕ atrage atenţiunea asupra unuĭ asemenea presupus incident, care s'ar întâmpla între comisiunea membrilor Municipalitaţeĭ din Baden-Baden cu clerul de la Capela Măriei Tale şi Mitropolitulŭ Moldovei: când, spre esemplu, acea Comisiune ar voi, póte pe nedrept, se elimineze pe vre-unul din clericĭ, sau se manţina pe vr'un altul, despre care Mitropolitul s'ar fi încredinţat ca ar fi abătut de la datoriele luĭ, ale serviciuluĭ bisericesc, cum şi al caracteruluĭ de cleric orthodox în streinatate: Cine ar fi chemat a se pronunţa într'un asemenea cas, care ar da ocasiune de conflict între comisiunea Municipalitaţeĭ din Baden-Baden, cu Mitropolitul Moldovei? Căcĭ Noi credem, ca este bine, ca Mitropoliţiĭ Moldoveĭ se nu póta avea nicĭ cea maĭ mică ocasiune de neînţelegerĭ saŭ conflicte cu Eterodoxiĭ din streinătate.

Inţelepciunea Mariei Tale, este îndestulă ca să găsească mijlocul a se putea preveni de a nu se întâmpla asemenea neplăcute casurĭ.

Această observaţiune Ne am permis a o face în interesul cel maĭ curat al buneĭ ordine şi al siguranţeĭ urmareĭ regulată a disposiţiunilor deja aşezate prin actul constituirei menţionateĭ comisiunĭ, spre a atrage atenţiunea Mariei Tale asupra uneĭ asemenea eventualitaţĭ, în casul când nu ar fi prevedută în acel act, pe care Noĭ nu 'l cunóscem.

In cât priveşte disposiţiunile comunicate Noa prin Epistola Măriei Tale mai sus citată, care face obiectul acestuĭ respuns al Nostru, pentru Capela de la Baden-Baden, înca odata repetând consimţimêntul Nostru ca Mitropolit al Moldoveĭ, Vĕ rugam, Prea Inălţate Dómne, se bine voiţĭ a primi încredinţarea înalteĭ stime ce vĕ purtăm împreună cu Arhiereasca Nóstră bine-cuvêntare, cu care rĕmânem.

Al Măriei Tale pentru amêndoue fericirele doritor şi catre Dumnedeŭ smerit rugător. (semnat) **Iosif Mitropolit Moldoveĭ.**